

מאמר מערכת

השמיטה התורה וארץ ישראל

בפרשת בחוקותי, לאחר תיאור ההבטחות לעם ישראל אם ישמרו חוקיו ומצוותיו – מזהיר ה': "ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה... והשימותי אני את הארץ, ושממו עליה אויבכים.. והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה – או – אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה.. כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה.. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם" (ויקרא כו, יח – מג).

פסוקים אלו מבהירים בצורה חד משמעית, שהארץ תהיה שממה, חרבה ועזובה – בגלל אי שמירת מצות השמיטה בשבת עם ישראל עליה.

והשאלה עולה מאליה: מה הוא הקשר בין קיום מצות השמיטה לבין פריחתה או שוממותה של הארץ? מדוע אי קיום מצוות השמיטה גורר אחריו גלות, חרבן ושממה? וכן, האם שמירת השמיטה מבטיחה קיום יהודי בארץ ישראל?

ברם, לכאורה חורבנה של הארץ תלוי בעזיבת התורה, וכדברי הנביא ירמיהו: "על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר? ויאמר ה': על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, ולא שמעו בקולי, ולא הלכו בה" (ט, יא – יב), וידועים דברי האמורא הגדול רב שנאמרו על פסוק זה: "שלא ברכו בתורה תחילה" (ב"מ פה, א – ב)

ופירשו הראשונים: "על שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שתהא ראויה לברך עליה, ושלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה" (ר"ן בנדרים פא, א בשם רבינו יונה, והובאו הדברים בבית יוסף בתחילת סימן מ"ז).

על כל פנים מבואר שביטול תורה ואי התייחסות למעלתה ולכבודה היו בגורמי חורבן הארץ, ואם כן, כיצד נבין את דברי התורה הקושרת את חורבן הארץ עם אי קיום מצות השמיטה?

תשובה ברורה ונוקבת מצאנו בדברי הקדוש רבי חיים בן עטר זצ"ל, בפירושו הנפלא על התורה "אור החיים": "ועוד מצינו שאמר הכתוב למעלה "אם תרצה הארץ את שבתותיה" וגו', "ותרץ הארץ שבתותיה", הרי כי לסיבת עון השמיטה תאבד הארץ מהם, ומעתה הם שני טעמים ליציאת ישראל מארץ הקדושה.

לזה אמר יען וביען, חזר ופירש מה הם שתי הסיבות, ואמר "במשפטי" מאסו - הם השמיטות, ואת "חוקותי" געלה נפשם - הוא עסק התורה, כמו שאמר בתחילת הפרשה: אם בחקתי תלכו, ופירשנו על עסק התורה.

וממוצא דבר אתה יודע כי צריכים שתי הסיבות, שאם היו עוסקים בתורה היו מתייסרים באופן אחר, ותתרחק הארץ בביטול השמיטה לצד תועלת התורה הנשמעת בה, ואם היו מקיימים מצות השמיטה הגם שלא היו עוסקים בתורה, היה ה' מייסרם באופן אחר ולא היו גולים, ובהצטרף שניהם יצא הדין להביא אותם בארץ אויבהם שאמר בתחילת הענין. "עכל"ק.

מדבריו אנו למדים יסוד גדול: ביטול תורה וביטול מצות השמיטה – שניהם יחד – בגורמי הגלות וחרבן הארץ, ואם היו ישראל שומרים מצות השמיטה, גם אם היה בהם ביטול תורה – לא היו גולים (אם כי היו נענשים בעונש אחר, אך לא בגלות).

על דברים אלו לשמש לנו תמרור בימים טרופים אלו, בהם חלקים מארץ ישראל מועברים לאויבינו. והיה אם נקפיד לשמור על מצוה כה יקרה, חביבה וחשובה – הרי שהארץ תישאר בידינו בשלמותה.

גליון מס' 30 עוסק:

א. את הגליון אנו פותחים במדור - "פסקי עוזיאל", ובו ניסוח ובירור פסקי הלכה מאוצר התשובות שבדפוס ובכת"י של הראשון לציון מו"ר הג"ר בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל. בגליון זה הובאו ועובדו פסקי הרב עוזיאל על איסור כריתת אילן מאכל. בגליון הבא אי"ה יובאו פסיקותיו על הלכות שמיטה. מדור זה נערך ע"י הרב יהודה אדרי שליט"א מרבני המכון.

ב. מאמרו של מורה דרכו של המכון הג"ר שמ"ע שליט"א העוסק בביאור הלכה א' בהלכות שמו"י להרמב"ם.

- ג. פרק נוסף בהלכות שביעית מתוך הספר "שביתת השדה" להרב שניאור ז. רווח שליט"א המוקדש בגליון זה לקדושת שביעית.
- ד. הרב דוד אביטן שליט"א מרבני המכון עוסק אף הוא במאמרו על התנאים לחלות קדושת שביעית לדעת רבינו הרמב"ם.
- ה. הרב יחזקאל מוצפי שליט"א עוסק במאמרו בדין נטיעה שנטעה באיסור ביום ט"ז אב של ערב שביעית.
- ו. הרב אהרון בוארון שליט"א ממשיך בחלקו השני של תשובתו על הפרשת תרו"מ בחנויות. בסוף החוברת - המדור מהנעשה במכון.

**בייקרא דאורייתא
המערכת**

פסקי עוזיאל

איסור והיתר בקציצת אילן מאכל[☆]

- א.** איסור עקירת אילן מאכל נוהג גם בחוץ לארץ, ואין צריך לומר בארץ ישראל, שמצוה עלינו לנוטעה ולהפריחה ולא לעקור הנטוע.
- ב.** אין לעקור אילן מאכל על מנת לנטוע במקומו ירקות לצורך פרנסה ועבודה, אלא אם כן קיומו של האילן מפריע (מבחינה בוטנית) לזריעת או קיומם של הירקות.

נמוקה של הלכה

- I.** איסור זה נוהג בין בארץ ובין בחוץ לארץ, כדין כל הפסד השחתה של שרפה או שבירת כלים¹, וכן כתב הרמב"ם ז"ל: "אין קוצצין אילני מאכל... ולא במצור בלבד, אלא בכל מקום, כל הקוצץ אילן מאכל... לוקה" (הלכות מלכים פ"ו ה"ח). וכן כתב בעל ספר החנוך: "ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ועובר על זה והשחית אילני מאכל - עבר על לאו זה וחייב מלקות" (מצוה תקכ"ט). ובארץ ישראל אין צריך לומר שאיסור זה נוהג, ומקרא מלא דבר הכתוב: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל²" [ויקרא יט, כג].
- II.** מדברי הרמב"ם והרא"ש [הובאו דבריהם להלן בהלכה ו] מוכח להדיא שכל מקום שיש צורך בקציצה לצורך מקומו, וכגון לבנות במקום בית - מותר. ובאמת שלצורך מקום עבודה ופרנסה הוא חשוב יותר מבנין בית [וממילא ההיתר יותר ודאי]. אלא שמצד אחר אני מסתפק בדבר זה, משום שנטיעת גן ירק יכולה [אולי] להתקיים גם תחת האילן וסביבותיו. לכן איני מחליט בשאלה זו, עד אשר יחקר הדבר על ידי מומחה חקלאי ויתברר שהאילן הנטוע במקומו מפריע זריעתם או קיומם של הירקות, ואם כן הרי זה מותר לעקרו.

מקורות, הארות והערות

- ☆ כל פסקי ההלכה בפרק זה מבוססים על שלש שו"ת בהם נידון נושא זה. התשובה העיקרית פורסמה לעת עתה רק ב"הפוסק" תש"י, ושתי תגובות לתשובה זו עדיין מצויים בכ"ק.
- 1.** וזו לשון הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה נ"ז) "וכן נכנסת כל השחתה בכלל לאו זה, כגון מי שישרוף בגד לבטלה, או ישבור כלי לבטלה, הרי זה עובר משום "לא תשחית" ולוקה", ולכאורה מלקות דאורייתא. אולם בהלכות מלכים (פ"ו ה"י) כתב "ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם". ובמנחת חינוך (מצוה תקכ"ט) כתב: "ונראה דעל הלאו עוברים רק דאין לוקין, כיון דאינו מפורש בקרא רק אילן מאכל". על כל פנים מצוה זו אינה מוגבלת למקום מסויים, וחלוצה בכל מקום.
- 2.** ובמדרש רבה (ויקרא רבה כה, ג) "אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם". ובתנחומא (קדושים ח): "אמר להם הקב"ה לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע, אלא הוּוּ זהירין בנטיעות, שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל". והרמב"ם בהלכות איסורי מזבח (פ"ז ה"ג) פסק: "כל העצים... כשרים למערכה, ולא היו מביאין משל זית ולא משל גפן משום ישוב ארץ ישראל", ואם כן למערכה על מזבח ה', כל שכן לעניינינו. וב"אור החיים" לפסוק זה כתב: "ג' מצוות נאמרו כאן... ב- לנטוע כל עץ מאכל לשבח הארץ".

- ג. יבוש האילן בדרך גרמא, וכגון מניעת השקית האילן, אף היא בכלל איסור "לא תשחית את עצה".
- ד. איסור השחתת אילן חל רק על אילן מאכל, ואין כל איסור בהשחתת עץ סרק.
- ה. עקירת אילן עם שורשיו גרועה מקציצת אילן.
- ו. מותר לקצוץ אילן מאכל כשצריך למקומו של האילן.

נמוקה של הלכה

- ג. הלכה זו למדנו מדברי הרמב"ם שפסק: "אין קוצצין אילני מאכל... ואין מונעין מהם אמת המים כדי שיבשו, שנאמר: 'לא תשחית את עצה' (הלכות מלכים פ"ו ה"ח), והכל הולך למקום אחד, דלשון השחתה משמע גם גרם השחתה.
- ד. הלכה מפורשת היא שדין זה אינו אלא באילני מאכל, ומקרא מלא דבר הכתוב: "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וְקָרַף" (דברים כ, כ), וכן פסק הרמב"ם: "כל אילן סרק מותר לקוץ אותו, ואפילו אינו צריך לו" (הלכות מלכים פ"ו ה"ט).
- ה. דקציצה - אפשר שיצמח אילן זה עצמו שוב משרשיו, אבל עקירה מן השורש הוא כדי שלא יצמח במקומו עץ אחר⁴, ולא כדכתב החתם סופר (חלק יו"ד סימן ק"ב) דהיכא דסגי ואפשר בעקירה לא הותרה קציצת האילן.
- ו. פסק הרמב"ם: "אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה" (הלכות מלכים פ"ו ה"ח) - משמע שתוך המדינה מותר, ומניין למד זאת, ולא עוד אלא שדבריו הם סתראי מדכתב בסיפא [שם]: "כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה - לוקה", הרי שלא חילק בין חוץ המדינה לתוך המדינה. ואפשר היה לומר דסיפא דכל הקוצץ ארישא קאי, וכאלו כתב: כל הקוצץ חוץ למדינה, אלא דא עקא דחילוק זה לא מצאנו לו מקור בתלמודין. ונראה לומר דהרמב"ם למד חילוק זה ממה שנאמר "לא תשחית", הלכך בתוך המדינה שהקרקע צריך לבנין ודמיו יקרים, הרי זה כקוצץ לצורך ואין זו דרך השחתה, אבל מחוץ למדינה שאין בונים שם בתי דירה, אם קצץ האילן הרי זה עובר על "לא תשחית", וזהו שכתב: "הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה", פרט לאינו דרך השחתה, כגון שצריך לקרקע, או שדמיו יקרים⁵.
- וכן כתב הרא"ש ז"ל: "וכן אם היה צריך למקומו נראה דמותר"⁶ (בבא קמא פ"ח סימן י"ד). והנה הרא"ש סתם דבריו ולא פירש מקור חדוש זה, ונראה שהוא למד זה מלישנא דקרא

מקורות, הארות והערות

3. וכן מבואר בספרי על הפסוק (דברים כ"ט): "לא תשחית את עצה", אין לי אלא ברזל, מניין אף למשוך ממנה אמת המים, תלמוד לומר: 'לא תשחית את עצה' - בכל דבר".
4. והשווה מה שכתב המשנה למלך בהלכות איסורי מזבח (פ"ז ה"ג) שבכריתת ענפים מן האילן אין בו משום "בל תשחית", והאיסור אינו אלא בקציצת כל העץ כולו משרשיו - עיין שם.
5. וכן הורה הרמב"ם להלכה בתשובה (תשובות הרמב"ם מהדורת בלאו סימן ק"ב) בענין דקל שצפוי ממנו נזק: "מותר לכרתו, כשצפוי ממנו אחד מאלו הנזקין, וכן מותר לכרתו כדי להנות ממקומו או מדמי עציו, לפי שהתורה לא אסרה אלא לכרות על דרך השחתה לבד".
6. והאחרונים תמהו על שרבינו יעקב בעל הטורים השמיט הלכה זו מספרו. ברם יש שציינו למה שפסק בטור חושן משפט סימן שפ"ב בעניין היתר קציצת אילן. ראה חידושי הגרשוני ביו"ד קט"ז, ובשו"ת שבות יעקב ח"א סימן קנ"ט.

ז. כל מקום שעץ האילן שווה יותר מפירותיו - מותר לעקרו או לקוצצו, ואין צורך להקדים ולהעדיף קציצת עץ סרק לקציצת אילן מאכל. אמנם במדרש מבואר שדרך עצה טובה וממדת דרך ארץ להעדיף קציצת עץ סרק על אילן מאכל.

נמוקה של הלכה

ד"לא תשחית", וכל שצריך למקומו אין זו השחתה (ומה שכתב הרא"ש: 'נראה' דלצורך מקומו מותר, אין זה מדין ספק, אלא מכיון שאין זה מפורש בתלמוד כתב 'נראה', כדרכם של כל הפוסקים). ומשמע עוד דבצריך למקומו לא בעינן שיהיה הקרקע מעולה בדמים, דכל מקום שצריך לו לאדם הוא מעולה בדמים, אפילו אם ימצא זה במקום אחר, בכל זאת יש עדיפות במקום שהוא שלו או סמוך לו, לפיכך מקומו של אדם הוא מעולה בדמים על פירותיו. והכי מסתברא שאילנות נבראו ומתקיימים בשביל האדם ולהנאתו, אבל האדם אינו מתקיים בשביל האילנות, לפיכך העץ נדחה מפני האדם, ואין האדם נדחה מפני העץ. גרסינן בגמרא (בבא קמא צא, ב): "אמר רב: דיקלא דטען קבא - אסור למקצציה... אמר רבי חנינא: לא שכיב שיבחת ברי, אלא דקן תאינתא בלא זמנה. אמר רבינא: ואם היה מעולה בדמים (דמיו יקרים לבנין יותר משבח פירותיו - רש"י) - מותר. תניא נמי הכי: "רק עץ אשר תדע" - זה אילן מאכל, "כי לא עץ מאכל הוא" - זה אילן סרק. וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר, מה תלמוד לומר "כי לא עץ מאכל"? להקדים סרק למאכל. יכול אפילו מעולה בדמים (לקורה יותר מפירות, יהא סרק קודם לו - רש"י) ? תלמוד לומר "רק" (מיצט הקדמה - רש"י).

מכאן למדנו שכל שהקורות שבעץ יקרים לבנין משבח הפירות, אף על פי שאפשר למצוא קורות אלה מאילני סרק, מותר לקצוץ או לעקור אילני מאכל כדי להשתמש בקורותיו. וטעמא דדינא ביאר הרמב"ם ז"ל בהלכותיו: "כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה - לוקה, אבל קוצצין אותו... או מפני שדמיו יקרים. לא אסרה תורה אלא דרך השחתה" (הלכות מלכים פ"ו ה"ח).

מדבריו למדנו שגם אם אין צורך להשתמש בקורות האילן לבנין, אלא אפילו אם ימכור את עציו להסקה או לכלי ריהוט וכדומה מותר לקוצצו.

ולפי זה צריך לומר דמה שפירש רש"י "לבנין" - לאו דוקא, אלא אורחא דמילתא נקט, ובאמת כל מקום שעצי האילן שווים יותר מפירותיו מותר לעקורם או לקוצצם, דזיל בתר טעמא הוא, הואיל ואסרה תורה בלשון השחתה - "לא תשחית את עצה" - כל שקוצץ לצורך דמיו שהם יקרים מפירותיו - לא דרך השחתה היא.

ולכאורה לא משמע כן במדרש (תנחומא ויקהל ט)⁷ דאיתא: "אמר רבי תחליפא דקסרין, לימד הקדוש ברוך הוא דרך ארץ, שאם בקש אדם לבנות בית מאילן עושה פרות, אומר לו: ומה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהכל שלו, כשאמר לעשות לו משכן, חס על אילן עושה פרות [וציוה לעשות מעצי שטים], אתה על אחת כמה וכמה".

מקורות, הארות והערות

7. וכן הוא במדרש רבה (שמות רבה לה, ב).

ח. אילן מאכל שכעת אינו עושה פרי כשיעור⁸ - הרי הוא כעץ סרק שמותר לקוצצו. ידיעת

נמוקה של הלכה

ברם, לאור האמור ומבואר לעיל, היתר קציצת אילן לצורך עץ - וכששדה הוא יותר מערך פירותיו - מבואר מפורש בתלמוד, ואם כן לא בא המדרש לאסור, אלא עצה טובה קא משמע לן, והיינו ממדת דרך ארץ שלא לקרץ אילן מאכל כשיש אפשרות בשימוש בעץ סרק.

ח. [מבואר ברמב"ם: "וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט, שאינו ראוי לטרוח בו - מותר לקרץ אותו". הלכות מלכים פ"ו ה"ט]

ובירור עובדת תפוקת האילן אינו בגדר ספק, אלא בגדר חסרון ידיעה, דאפילו באילני מאכל שהזדקנו עד שאינם נותנים פירותיהם כשיעור הראוי אפשר לדעת זאת מפי מומחים בדבר, ואם כן אין כאן אלא חסרון ידיעה, ולא ספק, ולפיכך כתבה תורה "עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא", לומר לך, שכיון שהוא דבר שאפשר לבררו, לא מותר אלא אחרי ידיעה ברורה מידיעתך או מידיעתם של אחרים המומחים לכך⁹.

ט. שנינו [ערלה פ"א מ"ג]: "אילן שנעקר והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו, אם יכול לחיות - פטור". פירש הרמב"ם [בפירוש המשניות]: "מנהג האילנות שימשכו שרשיהם בארץ הרבה ויתעבה עליהם העפר עד שיהיה סביב האילן כמו האבן אפילו אחר עקירתו, אומר בכאן שאם נעקר האילן באותו העפר הנקרא סלע ועמד במקום אחר, אם יש באותו עפר כדי שיכול לחיות בו, שאינו חייב בערלה, לפי שלא נחשב זה כנטיעה שניה, אבל נחשוב אותו כאלו לא נעקרו".

ודין זה נדון בגמרא גם לענין דיני ממונות: "שטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו, זה אומר: זיתי גָדְלוּ, וזה אומר: ארצי גָדְלָה - יחלוקו... אמר ריש לקיש: לא שנו אלא שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש, אבל לאחר שלש - הכל לבעל הקרקע" (בבא מציעא ק, ב-קא, א). מכאן למדנו שכל אילן שנעקר בגושי או בסלע שעמו, אם יכול לחיות הרי זה כאלו לא נעקר, ואם כן אמרו בנעקר האילן על ידי רוח או שטפון ונתנם במקום אחר, מכל שכן הוא כאשר עקרו בידים ונטעם בידו במקום אחר.

מקורות, הארות והערות

8. דיון הלכתי בעניין שיעורי היבול במיני העצים השונים - עדיין מצפה לבירור הלכתי, וראה: "נעם" כרך י"ג במאמרו של הרב אברהם גולדברג עמודים ר"ג-רכ"א [הודפס גם בספרו "הארץ ומצוותיה" עמודים תי"ז-תל"ג במהדורת שנת תשמ"ח]

9. והחתם סופר (יו"ד סימן ק"ב) כתב: "ואם כן מי שחושב לפי אומדנא דיליה שזה הדקל לא טעין קבא, או שקורותיו מעולים בדמים וקוצצו, אף על גב דאין הדבר ברור, ואולי טעה בדמיונו, מכל מקום הקציצה איננה דרך השחתה, כי היה סבור להרויח בקציצה, והוזה אמינא דאין זה ספק איסור, אלא ודאי היתר, קא משמע לן קרא דאיכא קפידא "אשר תדע", ולא זולת בשום אופן. ומעתה כל דלא ברי שיהיה ריווח הקציצה יותר מהפירות דטעין אילנא, אסור קציצה למי, וסכנה איכא אפילו בספיקא שלא כדרך השחתה".

תפוקת האילן יכולה להקבע על ידי בעל האילן, או מומחים לדבר, והוא דבר הניתן לבירור.

ט. אילן שנעקר עם גושו על ידי רוח או שטפון, ויכול הוא להמשיך לחיות מגו האדמה מחובר אליו, הרי זה כאלו לא נעקר. וכל שכן אם נעקר בידים עם גושו על מנת לנטועו במקום אחר. ועל כן מותר לעקור אילן עם גושו לשם נטיעה במקום אחר, ואין בזה משום איסור קציצת אילן מאכל, גם אם יתברר, לאחר זמן, שלא השתרש בארץ לאחר שתילתו מחדש.

י. כל מקום שמותר על פי ההלכה לקצוץ אילן מאכל - וכגון שצריך למקומו - אין בקציצתו משום סכנה. אף על פי כן, במקום שאפשר, צריך לעשות כל המאמצים

נמוקה של הלכה

וכן נהג רבי יאשיה שעקר נטיעות בחוץ לארץ עם גושיהם - אף על פי שאיסור זה חל גם בחו"ל וכדלעיל - ונטעם בארץ ישראל (ירושלמי ערלה פ"א ה"ב), ואם היה איסור בדבר - משום "לא תשחית את עצה" - ודאי לא היה רבי יאשיה עוקר על מנת לנטוע.

והילך דברי השאילת יעב"ץ (ח"א סימן ע"ו): "ועוד אני צריך למודעי, שאם אף על פי שעוקרין הגפן ממקומה עדיין היא חיה ויכול לנטעה במקום אחר, אין כאן בית מיחוש לעולם, דפשיטא דאין זו קציצה, ולא נאסרה כלל בשום אופן, שהרי היא כנטועה במקומה, וכדקיימא לן גבי ערלה באילן שנעקר והסלע עמו, אם יכול לחיות - פטור מערלה, כל שכן הכא בנדרן דידן".

ואמנם החתם סופר (חלק יורה דעה סימן ק"ב) חלק על הרב שאילת יעב"ץ וכתב שעקירה שלא לצורך, גם אם היא עם גוש, ולשם נטיעה במקום אחר, לא היה מתיר, והביא ראיה מלשון הגמרא (בבא קמא צב,א): "שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי, אכיל, טעים בהו טעמא דחמרא. אמר ליה: מאי האי? אמר ליה: ביני גופני קיימי. אמר: מכחשי בחמרא כולי האי? למחר אייתי לי מקורייהו" (=מקור שלהן ועיקרן - רש"י) - דוק מינה מהאי ש"ס דדוקא הואיל וטעים בהו טעם גופני אמר זיל אייתי לי מקורייהו, אבל בלא הכי אפילו למיתא מקורייהו לא הוה מתיר.

ולעניות דעתי דיוקן של החתם סופר אינו מוכרח דבאמת "אייתי לי מקורייהו" היינו קציצתם, וכן כתב הרמב"ם: "אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים, או מפני שמזיק בשדה אחרים", וכתב הכסף משנה: "ופירש רש"י מקור שלהם ועיקרן, כלומר קצוץ אותם" (הלכות מלכים פ"ו ה"ח), הלכך שפיר מתקיים דינו של שאילת יעב"ץ, שדוקא בקציצה או בעקירה של השחתה הוא דבענין תנאי זה שמזיק אילנות או שדה אחרים, אבל עקירה על מנת לנטוע במקום אחר אין בו שום צד איסור כלל.

ומפשט הסוגיה במעשהו של רבי יאשיה (הנ"ל) מוכח שלא היה ספק לרבי יאשיה שהאילנות בגושיהם ודאי יכולים לחיות, שהרי הוא עקר אותם: לשכרו שנים או לשכרו רבעי, ואם היה לו ספק בדבר לא היה עוקרם, הואיל ויוצא שכרו בהפסדו, שאם לא יוכלו לחיות לא תושג המטרה, לא לענין שנים ולא לענין רבעי, מכאן למדנו מפורש שעקירה בידים לשם נטיעה במקום אחר אין בה אסור כל תשחית, הואיל ואין זו השחתה. וגם אם לא ישתרשו, בכל זאת אין העוקר עובר על

לעקרו בגושי ו לנוטעו בהקדם במקום אחר¹¹. ובתלמוד מבואר שהקוצץ אילן מאכל - גם באופן שמותר - אינו רואה סימן ברכה.

נמוקה של הלכה

בל תשחית, הואיל והוא עקר אותם בידיו בכל הזהירות הדרושה. ולפיכך אין לנו לומר אלא שעקירה לצורך נטיעה במקום אחר אינה בכלל השחתה, כמו שכן הדין לענין שבת: מקלקל על מנת לתקן חייב, משום שאין זה קלקול (ראה שבת קה, ב ורמב"ם הלכות שבת פ"א הלכה י"ח). כתב הט"ז (שו"ע יו"ד סימן קט"ז סק"ו): "עוד אחר מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקרץ אילן העושה פירות, דאיתא בפרק הגזול (בבא קמא צא, א): "אמר רב (האי) דיקלא דטעון קבא אסור למקצציה, ואמר רבי חנינא: לא שכיב שיבחת ברי אלא דקץ תאינה בלא זימנא". והנה דברי הט"ז צריכים עיון דכתב דין זה בכלל דינים שאמרו חכמים מדין סכנה, ובאמת אין זה מדברי חכמים, אלא הוא איסור תורה שיש בו גם סכנה, תדע שהרי העובר על לאו זה לוקה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל [הלכות מלכים פ"ו ה"ח]. ונראה דהט"ז כתב כן משום עובדה דרבי חנינא דאמר: לא שכיב שיבחת ברי אלא משום דקץ תאינה בלא זימנא. אבל לעניות דעתי אין זו ראייה, דלעולם איסורא דאורייתא הוא, אלא שאיסור זה הוא חמור שיש בו סכנה לעובר עליו. ובאמת חלילה לומר דשיבחת עבר על לאו זה, אלא שטעה בדין, ומעשה בתאנה שהזקינה עד שנתנה פחות מקבא, וסבר שיבחת דבכהאי גוונא מותר למקצייה¹⁰, אבל באמת תאנה היא חשיבה כמו זיתים, ואין קוצצים אותה עד שתוציא פחות מרובע הקב [רמב"ם שם ה"ט], וזהו דקדוק לישנא דרבי חנינא דקץ תאנתה בלא זימנא, כלומר לפני שהזקינה במדה זאת שמותר לקוצצה, וקרוב הדבר לומר שגדולתו של שיבחת היא שגרמה לו סכנה, משום שמעשיו הם הוראה לרבים.

ועל כן, כדי להמלט מכל ספק ומיחוש, בבואו לעקור אילן לצורך מקומו, צריך לעשות כל המאמצים לעקרו בגושי או בסלע שעמו, ולנוטעו בהקדם במקום אחר, וכמו שכן העלה להלכה מרן החתם סופר. וכן מוכח מהמובא במסכת פסחים (נ, ב): "קוצצי אילנות טובות... אינו רואה סימן ברכה לעולם". ולכאורה קשה, דקוצצי אילנות איסור דאורייתא הם עושים, ויש בזה גם סכנה, ולא רק שאינם רואים סימן ברכה, אלא ודאי דקוצצי אילנות דהכא היינו במקום שמעולים בדמים, דאף על פי שמותר מדינא - אינם רואים סימן ברכה¹².

מקורות, הארות והערות

10. וכך הסביר והבין מעשה זה הרב אברהם גולדברג במאמרו המצויין בהערה 8.

11. וכן סיכם להלכה בשו"ת "בנין ציון" (לבעל ערוך לנר) בסימן ס"א, שיצא לחלוק על שאילת יעב"ץ שהחמיר משום סכנה וכתב: "והיוצא מזה לדינא דהיכא דמעולה בדמים, או שצריך למקומו, מותר לקצוץ מי שיגיע לו הריוח, או על ידי עצמו, או על ידי שלוחו, ואין כאן איסור או סכנה... ומכל מקום מה שיש לתקן להקל הענין יתקן, והנה תקנה אחת כתב השאילת יעבץ והסכים עמו החתם סופר שיעקור האילנות עם שורשיהם שיכולים להיות ממנה כשנוטען במקום אחר, ואז כשינטעו ויעשו פירות - אין בזה השחתת אילן מאכל".

12. ובפרקי דרבי אליעזר איתא: "בשעה שכורתין את עץ האילן שהוא עושה פרי, הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע" (פל"ד), ובמסכת סוכה (כט, א) איתא: "בשביל ארבעה דברים מאורות לוקין... ועל קוצצי אילנות טובות". מדברי חז"ל אלו ומן המדרש המובא לעיל בהלכה ו', ניתן להבין מדוע כורתי אילנות מאכל - גם כשמותר להם - אינם רואים סימן ברכה.

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל

ביאורים וחדושים בהלכות שמיטה ויובל להרמב"ם

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"א ה"א

**מצות עשה לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ
ועבודת האילנות. שנאמר: ושבתה הארץ שבת
לה', ונאמר: בחריש ובקציר תשבות. וכל העושה
מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל
מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר: שדך
לא תזרע וכרמך לא תזמור.**

א. איסור חרישה

מלשון רבינו ז"ל יראה דס"ל דפסוק דבחריש ובקציר תשבות מדבר בשביעית. וידוע דנחלקו בזה ת"ק ורבי ישמעאל, דלת"ק מייירי בשביעית, ולומדים מזה לאסור חרישה דערב שביעית (שדה לבן מפסח, ושדה אילן מעצרת), ור' ישמעאל סובר דתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני, ומקרא זה מדבר בשבת ובא להתיר קציר העומר בשבת. ע"ש. והנה הרמב"ם ז"ל בריש פ"ג כתב דשלושים יום סמוך לשביעית אסורה עבודת הארץ הלכה למשה מסיני מפני שהוא מתקנה לשביעית, וידוע דהוא כר"ג ובית דינו במו"ק (ג' עב' וד' ע"א) דס"ל כר' ישמעאל שזו הלכתא, ולמדו מניסוך המים שאינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים. ולפני כן אמרו בגמרא שם, כי אצטריך הלכתא לר' ישמעאל וכו' ע"ש. ונמצא דהוא פוסק כר' ישמעאל שהפסוק דבחריש ובקציר ותשבות לא קאי על שביעית אלא על שבת בראשית, וא"כ איך כתב כאן ללמוד מזה מצות עשה לשבות בשביעית, כן הקשה הגרעק"א ז"ל בתוספותיו על המשנה (בשביעית פ"ב מ"ב), והוסיף דבהלכות תמידין ומוספין (פ"ז ה"ד) פסק דמותר לקצור העומר בשבת כמו שלמד ר' ישמעאל מהאי קרא, ואיך הביאו כאן על שביעית, וע"ש שנשאר בצ"ע. (והובא בגליון הרמב"ם הוצאת הר"ש פרנקל נרו').

וכבר הקשה כן מהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם כאן, והוסיף בזה, וכ"ש דאפילו לר"ע לא מייירי בשביעית גופא, אלא בתוספת שביעית כאשר נתבאר, וא"כ פסוק זה לא שייך הכא כלל, וע"ש שהאריך לתרץ בזה כמה תירוצים ואביא תורף דבריו ז"ל, בראשונה כתב שרבינו ז"ל ס"ל כר"ש (פ"ב מ"ב) שכתב דחרישה בשביעית אסורה מן התורה, ואע"ג דממעטינן שאר אבות, חרישה לא ממעטינן לה, ואחר שהביא ראיות להוכיח דבר זה, כתב ומעתה לכך כתב רבינו פסוק זה כאן להודיענו שאיסור חרישה בשביעית אסורה מן התורה, והלכתא גלי לן דבכלל ושבתה הארץ היא, (ר"ל דאי לאו דבשביעי' אסורה החרישה מה"ת איך נאסרה מהלכתא ערב שביעית). והסמיך אותה רבינו לפסוק זה שנזכר בו חרישה בפירוש עכ"ל.

והנה צ"ל דב"ק דאם רוצה הרמב"ם ז"ל להשמיענו שמלאכת חרישה יצאה מכלל דכילל הרמב"ם ז"ל בהלכה ב' שם, דאינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או וכו'. וכן להלן בה"י כתב

וז"ל שאין אסור מן התורה אלא אותן שני אבות ושתי תולדות שלהם כמו שביארנו עכ"ל. א"כ היה לו לכתוב את זה להלן במלאכות, ובמקום שכתב שרק זריעה וקצירה ותולדותיהן, יפרש ויאמר דחרישה ג"כ אסורה מן התורה, ובפרט שבהלכה ד' מנה את החרישה בראש המלאכות האסורות מדרבנן, וע"ש בדברי מהר"י קורקוס ז"ל שנדחק לחלק בין חרישה לחרישה, ולמה לא יפרש לנו הרמב"ם ז"ל שם את הדבר הזה בהדיא ולמה יסמוך על רמז כזה, ולא במקומו. וצ"ל לשיטתו של מהר"י קורקוס ז"ל, דאיסור חרישה הוא איסור עשה ולא איסור לאו. אלא דקשה לי בזה מ"ש הר"מ באותה הלכה (ה"א), וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנא' וכו' עכ"ל, ומשמע דהא בהא תליא. ועוד נשוב לזה בעה"ו.

עו"כ שם לתרץ, דכו"ע מודו דמלת "חריש" לצורך חרישה בשביעית גופה הוא דאתא, וכ"כ בתוס' דלא מייתר לר"ע אלא תיבת "בקציר" אילנות, תיבת "בחריש" אצטריך למיסר חרישה בשביעית מדאורייתא, אלא דס"ל לר"ע כיון דבקציר אתא לתוספת, בחריש נמי לתוספת, ואפשר דגם ר' ישמעאל מודה דבחריש בא לאסור חרישה בשביעית, וייתורא דבקציר הוא דדרוש לקציר העומר שדוחה שבת, וע"ש עוד מ"ש בזה. עו"כ שם דאפי' נימא שר' ישמעאל דורש כל הפסוק לעומר בשבת, אנן לא פסקי' בזה כוונתה אלא כר"ע דהלכה כר"ע מחבירו וראוי לקיים דבריו בכל מה שנוכל, ולא פסקי' כר' ישמעאל אלא דתוספת שביעית אינה מהפסוק הזה אלא הלמ"מ, אבל נקטי' דבחריש לחרישה בשביעית הוא דאתא, וע"ש עוד מזה.

והנה דעת לנכון נקל שהתירוצים הללו הם לשיטתו דמהר"י קורקוס ז"ל דס"ל בדעת הרמב"ם ז"ל דגם חרישה אסורה בשביעית מן התורה, אבל לדעת החולקים על זה וס"ל דלהרמב"ם אין איסור חרישה בשביעית אלא מדרבנן וכדלהלן, לא נוכל לפרש כן בדעת הרמב"ם ז"ל, אלא כמ"ש אח"כ שם דכבר כתבתי פעמים רבות (כלי המקדש פ"ו ה"ג וש"נ) שאין רבינו מדקדק בראיות ובדרשות הפסוקים, ואע"פ שנדחית הראיה כותב אותה רבינו, כיון שהדין דין אמת מסמיך אותו רבינו ז"ל על הפסוק היותר מבואר עכ"ל.

וכבר כתבתי דגם לדעת הסוברים שהרמב"ם ז"ל סובר שחרישה אסורה מן התורה, קשה לבאר שהביא הפסוק דבחריש ובקציר תשבות ללמד שחרישה אסורה מן התורה, שזה לא מקומו כלל, וגם אינו רגיל להביא דבר יסודי וחשוב בדרך הרמז, ועוד דרכים הם הסוברים בדעת הרמב"ם ז"ל שגם חרישה אינה מדאורייתא, ואשר ע"כ הפירוש האחרון שכתב מהר"י קורקוס ז"ל עיקר, דעיקר הלימוד הוא מושבתה הארץ, והביא פסוק זה דכפשוטו נראה דמיירי בשביעית ומדבר על מלאכות השדה, וכאילו בא לבאר לנו מה היא השביתה שעליה צייתה התורה בשביעית.

שו"ר להרב מראה"פ על הירושלמי ריש מסכת שביעית (ד"ה עד אימתי) שכתב דמ"ש במשנה עד אימתי חורשין ערב שביעית הוא אליבא דר"ע דדריש בחריש ובקציר לתוספת שביעית, אבל לר' ישמעאל תוספת שביעית, הלמ"מ, והפסוק בא להחריש קציר העומר בשבת, ויש נ"מ ביניהם לענין שביעית, דלר"ע לוקה על חרישה כמ"ש התוס' במו"ק (ג' ע"א), ולר' ישמעאל לא לוקין. וע"ש שכתב עוד, והקשה על הרמב"ם ז"ל שהביא קרא דבחריש ובקציר תשבות וכו"ל. ועוד דבהדיא פסק כר' ישמעאל בהל' תמידין ומוספין (פ"ז ה"ו) דנקצר גם בשבת, דלר"ע רק הקרבנות היא שדוחה שבת, ותירץ דאינו לומד עשה מהפסוק הזה אלא מושבתה הארץ, אלא שבא ללמד דכמו בפסוק זה (בחריש ובקציר תשבות) דמיירי בשבת, ושם נכללים כל העבודות בכלל השביתה דשבת, הה"נ בשביתה שביעית דכוללת כל העבודות, לעבור עליהן בעשה דושבתה הארץ. וכמ"ש בתו"כ (פ' בהר) נאמר שבת לה' בשבת בראשית כן בשביעית וכו' שדך לא תזרע וכו' כל מלאכות שבשדך וכו', נמצא דמה שעובר בעשה על חרישה ושאר עבודות בשביעית נלמד משבת, וכו', ומה שאין לוקין כי אם על זריעה וקצירה וכו' נלמד ממו"ק שם, ובשאר מלאכות כ' הרמב"ם מכין אותו מכת מרדות, וה"ט משום דאין בהם לאו, עו"כ שם לחלק בין היכא שכופין

לקיים מ"ע דמלקין אותו עד שתצא נפשו, ובין מי שעבר על עשה, וכמ"ש ריב"ש (סי' צ'), וע"ש שהוקשה לו על מ"ש דכל העבודות אסורות בעשה, ממ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"א ה"י) שאין אסור מה"ת אלא אותן ב' אבות ושתי תולדות. ותירץ דר"ל דאין בהם איסור לאו מה"ת כי אם מדבריהם, אבל עשה דושבתה הארץ יש בכל המלאכות שהן לתיקון הארץ. ודברים שלא יפסידו האילנות התיירו אפילו בשביעית, וכמ"ש (הרמב"ם פ"א שם) מהלכה זו ואילך. וע"ש שהוסיף דחרישה אסור מהתורה גם בתוספת שביעית בזמן שבת המקדש קיים, אבל זיכור וכדו' אע"פ שגם הוא בעשה, אינו אסור התוספת שביעית, אפילו בזמן שביהמ"ק היה קיים. עכת"ד.

והנה מ"ש הרב מראה"פ דעשה דושבתה הארץ כולל כל העבודות לעבור עליהן בעשה. לכאורה יש לו בסיס מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"א ה"ב, אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה וכו', ובסוף הלכה ג' כתב אבל על שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה, אינו לוקה עליהם עכ"ל, והיה מקום לדייק ולומר מילקא הוא דלא לקי עליהם, הא איסורא דאורייתא מיהא איכא, והיינו שיש בהם איסור עשה לשיטתו דמראה"פ, שהעשה כולל כל העבודות של הקרקע, דאם אין בהם איסור כלל היה לו להרמב"ם ז"ל לכתוב אינו אסור מן התורה אלא הזריעה והקצירה וכו', ומדלא כתב כן אלא כתב, אינו לוקה מה"ת, משמע דלא בא לאפוקי אלא מלקות בלבד, והיינו טעמא מפני שאינן בלאו אלא בעשה, ומ"ש הרמב"ם ז"ל שם, אבל מכין אותו מכת מרדות הוא משום שעבר על העשה וכמ"ש הרב מראה"פ וכו'.

ואולם האמת יורה דרכו דגם פשטות דברי הגמרא במו"ק (דף ב' ע"ב וג' ע"א) לא משמע כן, וגם בדברי הר"מ ז"ל אינו משמע כן, ולא אשתמיט שום אחד מהפוסקים המפורסמים לומר כן. דכולם נוקטים בפשיטות דכל המלאכות מלבד זריעה וזמירה וקצירה ובצירה הו' דרבנן, ורק בחרישה ובנטיעה נחלקו בזה ראשונים ואחרונים, אם הם דאורייתא או דרבנן. ולא עלה על לבם לומר שכל העבודות הן דאורייתא רק שאינו לוקה עליהן. ועוד נשוב לזה להלן בעה"ו.

וגם מ"ש הרב מראה"פ ז"ל לדמות שביעית לשבת, ולומר דכמו שבעשה דשבת נכללין כל העבודות בכלל השביתה, ה"נ בעשה דשביעית נכללין כל העבודות לעבור עליהן בעשה. וסמך דבריו על התוספתא דתורת כהנים וכו'.

אחר המחילה רבה מהדר"ג, אין הכרח מכל זה, דגם בשבת גופה דאמרינן שהעשה דשבת שבת כולל המלאכות כולם, מ"מ אינו כולל אלא המלאכות האסורות בשבת מן התורה, אבל זה ברור ופשוט שאם יעשה איזו מלאכה שאינה מט"ל מלאכות האסורות, ודאי דלא עבר גם על עשה דשבת שבת, וכגון אחד שירים שולחנות וכיסאות ושאר מטלטלין מחדר לחדר בתוך ביתו ויטייגו בהם, דאין בזה איסור מלאכה, האם ס"ד שיעבור על עשה דשבתה, כי לא שבת ולא נח. ויותר מזה אם יעשה אדם איסורים דרבנן שגזרו בהם משום שבות, היעלה בדעת לומר שעבר על עשה דשבת שבת. אלא ודאי דעשה דשבת כולל רק אותם מלאכות שאסרה תורה בלאו ועובר עליהם גם בעשה, וה"נ בעשה דשביעית שכל מה שאסור בלאו שעובר עליהם גם בעשה, והוי דומיא דשבת ממש, דשני העשין כוללים כל מה שאסרה תורה בלאו באותו הענין. וזה מדוקדק יפה בלשון הרמב"ם ז"ל שם (ה"א) שסיים בה, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל עשה ועבר על לא תעשה שנא' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, עכ"ל. הרי הדבר כמו מפורש בלשונו ז"ל דמבטל עשה ע"י שעבר בלא תעשה, אבל מלאכה שאין בה לא תעשה, גם עשה לא חל עליה.

והדברים מבוררים בגמ' דמו"ק שם (ג' ע"א) דאיתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר לוקה וח"א אינו לוקה, לימא בדרי' אבין א"ר אילעא פליגי, דאמר כל מקום שנא' כלל בעשה ופרט בלא תעשה, אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל, מ"ד לוקה לית ליה דר' אבין א"ר אילעא, ומ"ד אינו לוקה אית ליה דר' אבין א"ר אילעא. ופירש"י ז"ל, כלל בעשה וכו', כגון הכא

דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, פרט, היינו לא תעשה, עו"כ שם רש"י אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל, ואע"ג דכתיב כלל בתריה וכו', אין לו דין דכלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו, דאמר אי אתה דן אלא כעין הפרט, דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל ונשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט, הני אין מדאחרינא לא. עכ"ל. ור"ל דמ"ד לוקה לא ס"ל כרבי אבין, אלא סובר דחשיב גם זה ככלל ופרט וכלל, ודנים כעין הפרט, ומרבינן גם חרישה וכיו"ב וע"כ לוקה עליה. אבל מ"ד אינו לוקה לא חשבינן זה לכלל ופרט וכלל, אלא לכלל ופרט בלבד, ואמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט. והני ארבעה דוקא, מידי אחרינא לא, עכ"פ אנו רואים שהעשה כולל רק מה שיש בו לא תעשה, רק נחלקו אי חשיב כלל ופרט וכלל ומרבינן גם הדומה לפרט, או דהוי רק כלל ופרט לא מרבינן מידי, והואיל וקי"ל דאינו לוקה אלא על הארבעה, (אבל חרישה גם למ"ד שיש בה איסור תורה, מודה דאין לוקין עליה). נמצא דאין בכלל אלא מה שבפרט בלבד, והן הן דברי הרמב"ם, ולא כמ"ש מראה"פ.

וגם אחר שדחתה הגמ' להנחה זו ואמרו דכו"ע לית ליה דרבי אבין וכו' ומ"ד אינו לוקה אמר לך, מכדי זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימר דאהני תולדות הוא דמחייב אתולדא אחרינא לא מחייב, ע"כ, מ"מ נשאר הדבר ברור דהעשה כולל רק מה שנאסר בלא תעשה, לכל א' כדאית ליה, והואיל על הנך ב' אבות ושתי תולדות, כמבואר ברמב"ם ז"ל שם להדיא, א"כ פשוט דגם איסור עשה לא חל אלא אשני אבות ושתי תולדות שלהם ותו לא, וזה ברור בעה"ו.

וע"ע בספר פאת השלחן בזה, וכן בספר תורת השביעית (להגרי"צ הלוי ז"ל אב"ד יפו ת"א) מ"ש בזה באורך ושגם בס' טעם המלך נשאר בצ"ע בזה. וכ' דבפאה"ש כתב להוכיח מכאן דרבינו ס"ל דקרא דבחריש וגו' איירי בשביעית גם לר' ישמעאל, וקמ"ל דמותר לקצור העומר בשביעית, אע"פ דקצירה בשביעית עובר בעשה ול"ת. וע"ש שהקשה ע"ז דהרמב"ם ז"ל גופיה בפירוש המשנה (פ"א מ"ד) דשביעית כתב דר' ישמעאל מפרש קרא זה דבחריש וגו' בשבת, דביה מיירי קרא דכתיב ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות בשמות (כ"ג), ושם (ל"ד) בחריש ובקציר תשבות. וע"ש שהאריך בזה. ובפירוש מהר"י בן מלכי צדק ז"ל פי' דרבי ישמעאל מפרש להאי קרא בשביעית וכמ"ש בירושלמי, (והוא בפ"א מ"ד שם) ועיין במלאכ"ש שם, עו"כ שם שהנוב"י מהדו"ת (סי' ל"א חא"ח) כתב דרבינו הביא פסוק זה משום דהלכה כרע' דפסוק זה קאי אשביעית, ותמה עליו דהא לר"ע קרא איירי בתוספת שביעית, וקי"ל דתוספת שביעית הלמ"מ, כמ"ש רבינו רפ"ג. ומסיק דס"ל דגם לר' ישמעאל מיירי בשביעית. (וכמ"ש לעיל משם פאה"ש דקמ"ל דמותר לקצור העומר בשביעית). ויש הרבה מה לשאת ולתת בדב"ק ז"ל. והעיקר כמ"ש לעיל. וכהפי' האחרון של מהר"י קורקוס ז"ל.

ב. מצות ושבתה הארץ - על כל ד' מלאכות

שם פ"א ה"א. מצות עשה וכו'. ועבר על ל"ת וכו'. וראיתי בתורת ציון להגרי"צ הלוי ז"ל (בעמוד י"ב ד"ה ועבר) שכתב בזה"ל: כאן כתב רבינו דהעושה מלאכה מעבודת הארץ עובר בעשה ול"ת, אם זורע עובר על לא תזרע ואם זומר עובר על לא תזמור, והלאו דקצירה ובצירה אינו מזכיר כאן, ולקמן מביא גם הלאו דקצירה ובצירה. נ"ל הטעם וכו' עכ"ל. ולעצם השאלה של הרב ז"ל נראה בפשיטות דאין כאן מקום פירוש כל המלאכות האסורות מן התורה אלא בהלכה ב' וג' ושם פירטם. וכאן רק השלים הפסוק: ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ומזה לומדים שבמבואר הארץ עובר גם על עשה וגם על ל"ת והוא פשוט בפסוק, וא"צ להמשיך כאן ביתר הפרטים שבפסוק שאחריו.

והרב ז"ל שם תירץ דזריעה וזמירה שתייהן עבודת הארץ ממש, דע"י עשיית מלאכות אלו משפיע על הארץ שתתן באילנו' כוח הצמיחה והילכך הן מתיחסות לעבודת הארץ, ועל זה ציוותה תורה ושבתה הארץ, אבל קצירה ובצירה אינן עבודות בגוף הארץ ממש, אלא בגידולי הארץ ואין בהן מצות ושבתה הארץ. וע"כ לא הזכיר בהלכה זו אלא זריעה וזמירה בלבד, שרק בהן עובר גם על מצות עשה, אבל בקצירה ובצירה שאינן עבודות שבגוף הארץ אין בהם מצות עשה, ואע"ג דכתיב בחריש ובקציר תשבות, וקציר אינו עבודת הארץ ממש, הא לא לעשה הוא דנזכר וכנ"ל, וע"ש שהאריך בזה. ועיין עוד שם מ"ש בשם הטורי אבן בזה.

והנה זה חידוש גדול לומר שהעשה קאי רק על זריעה וזמירה ולא על קצירה ובצירה. והתורה אמרה בפר' בהר, ובשנה השביעית שבת שבתון שדך לא תזרע וגו', וממשיך בפסוק שאחרי זה, את ספיח קצירך לא תקצור וגו' שנת שבתון יהיה לארץ. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו דהעשה קאי אכולוהו שפתח בעשה וסיים בעשה, וביניהם כתב הפסוק את שני האבות ושתי התולדות, האסורות מן התורה בשביעית, לומר דכולוהו עובר בעשה ובל"ת. ומה שטען שקצירה ובצירה אינן בגוף הארץ. הנה לשון הרמב"ם ז"ל עומד נגדו, וז"ל מצות עשה לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות שנא' וכו'. ומדפירט וחילק עבודת הארץ ועבודת האילן, נר' להדיא דס"ל שגם על עבודת האילן שאינה עבודת גוף הארץ ממש, ציוותה תורה לשבות. ובפרט לפי מ"ש באות הקודם, דהמצות עשה חלה על המלאכות האסורות בל"ת, ובמו"ק (ג' ע"א) אמרו דיש כלל בעשה דושבתה הארץ ופרט בהני לא תעשה וחזר וכלל, שנת שבתון יהיה לארץ, ונחלקו אם דנים את זה בכלל ופרט וכלל, או דאין דנים את זה אלא בכלל ופרט בלבד, ואין בכלל אלא מה שבפרט ותו לא מידי, ועכ"פ לית מאן דפליג למעט חלק מן הלאוין מחיוב עשה, אלא ככולם יש גם עשה, ונקט שני לאוין לדוגמא.

ג. דין שביעית בגדל בתוך בית

שם פ"א ה"א. מצות עשה לשבות וכו'. במל"מ שם. גרסינן בירושלמי (פ"ק דערלה ה"ב) אילן שנשטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשר (דבמעשר כתיב שדך ובית לא מקרי שדה, אבל בערלה כתיב ארץ) ובשביעית צריכה (בעיא דלא אפשיטא) דכתיב ושבתה הארץ. וכתיב שדך לא תזרע. וגרסי' וכו'. וכעת לא ראיתי לרבינו שהביא דינים אלו דשביעית. עכ"ל.

ועיין בפאת השלחן בבית ישראל (סימן כ' אות נ"ב, דצ"ד ע"א) שהביא את הירושלמי, וכתב בזה"ל, ולקמן (סי' כ"ג ס"ק כ"ג) ביררתי דרבינו והאחרונים הכריעו דשביעית בזה"ז דרבנן, ולפי זה האבעיא לקולא, עכ"ל, והוב"ד בהל' שביעית שבכרם ציון (פ"ג ס"ג) וכו' דיש אוסרים, הרידב"ז בירושלמי סוף מעשרות, תורת הארץ פ"ו או' כ"ה, ועיין חזו"א תו"ש אות א'. וכתבו שם שכן המנהג להחמיר. וע"ש בגידולי ציון (או' ו') שכתבו דבתוה"א להג"ר מאיר קליערס ז"ל (פ"י אות כ"ה) כ' דמסתברא דגם הירושלמי שנשאר בספק בזה מיירי רק לענין עבודה, מ"מ אין איסור עבודה, גם הגידולין מותרין ואינו נוהג בהם קדושת שביעית. והגרש"א יודלביץ ז"ל שם העיר ע"ז דלענין קדושת פירות דנפקא לן מקרא דוהיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מסתבר שנוהג גם בבית, כיון דלא כתיב ביה אלא ארץ ולא שדה. וע"ש עוד מה שפלפל בזה. ושהאריך בזה במקום אחר. וקשה מאד לומר שכיון שבפרט א' מדיני שביעית שהוא קדושת פירות, לא כתיב ביה שדה אלא ארץ בלבד, על כן יהיה דינו שונה מכללות ענין שביעית, ואחר שהירושלמי הסתפק בעיקר שביעית אי נהגת בגידולי בית אי לאו, משום דכתיב בה גם שדה וגם ארץ, איך נוכל להוציא קדושת הפירות מכלל משום שלא כתוב בהם גם שדה, אטו קרא כרוכלא שבכל פרט ישוב לכתוב גם שדה וגם ארץ, והלא די בכך שבעיקר שביעית כתב לשניהם, וצ"ע בדבריו ז"ל.

וראיתי להגרש"ז אוירבאך ז"ל בגידולי ציון שם (אות ז') שהקשה על הרב פאת השלחן, דכתב להקל משום דשביעית בזה"ז דרבנן. דלא מצאנו מאן דמפרש הך בעיא דירושלמי גם לענין פטור דרבנן, אלא הראב"ד ז"ל בהשגות פ"ה ממעשר ה". ואיהו סובר בפ"א מהל' שמיטה הי"א דשביעית בזה"ז דאורייתא. ואיך אפשר למינקט מקוליה דמר וקוליה דמר. (וא"ל דגם להרמב"ם רק לתרו"מ הוא דמחוייב מדרבנן (בגידולי בית) משא"כ בשביעית, דלא מצאנו בשום מקום שנזכר שגזרו חכמים חיוב תרו"מ גם בבית, ורק מדיוקא הוא כמ"ש המרכה"מ דאל"כ תאנה העומדת בחצר אמאי קובעת למעשר. והלא מה שהחצר קובעת הוא רק משום שעשאוה חכמים כבית, ואם בבית פטור גם מדרבנן, נמצא דהו"ל תרי חומרי דסתרי אהדדי, (דהחמירו לעשות הבית כשדה ולחייבו בתרו"מ מדרבנן, ועוד החמירו על החצר להיות כבית ולקבוע למעשר, אלא שסמכו על מ"ש בעציץ שאינו נקוב שהוא טובל מדרבנן, אע"פ שאינו שדה, וגם שהוא תלוש. וממילא דבית ג"כ חייב מדרבנן אע"פ שאינו שדה, וגם שהוא תלוש, וממילא דבית ג"כ חייב מדרבנן אע"פ שאינו שדה, ואם שביעית נוהגת בעציץ שא"נ מסתבר דגם בבית נוהגת, ובלא"ה השיגו על הפאה"ש הרידב"ז ז"ל ותוה"א, ויש שתמהו גם דכיון שעיקר הספק הוא בדאורייתא, יש להחמיר גם בזה"ז שהוא דרבנן, עו"כ, והעולה על כולנה דכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הבעיא הזו, קשה מאד לסמוך ע"ז להקל, ועיין בפ"י הר"ח במו"ק (ג' ע"א) דהגמ' דורשת מתיבת שדך שמיותרת, ואי דרשינן למעט בית, א"כ אינה מיותרת כלל וצ"ע. עכ"ד.

ובשו"ת שמע שלמה ח"א (סימן ז' אות ג' ד') העלתי דהרמב"ם ז"ל לומד, דהבעיא של רבי יוחנן דשביעית בבית היא רק לשיטתו של רבי יוחנן בלבד, דמפרש שם להא ומותר לתלוש מהן בשבת, השרישו זב"ז בקופות הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית וכו', ומותר לתלוש מהן בשבת, השרישו זה בזה בקרקע עליה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מטומאתן, ואסור לתלוש מהן בשבת וכו'. ובבית דוד (טעביל) הקשה מברייטא זו שמשוה דין מעשר לשביעית בעליה, ואם כהגר"א דעליה דינה כבית, נמצא דדין שביעית שוה למעשר בגידולי בית כמו בעליה, ולמה לא פשטו בירושלמי (פ"א דערלה) הבעיא דשביעית בבית מהך תוספתא. ומכוח קושיא זו דחה לדברי הגר"א ז"ל והעלה דאין דין עליה כבית, ומה שפטור בעליה הוא מטעם שאינו רוצה בהשרשתן. וע"ש מ"ש בשם הרידב"ז והגרצ"פ ז"ל במחלוקת דר' יוחנן ור"ל בירושלמי פ"ה דמעשרות (כ"ב ע"א) אם מותר לתלוש בשבת מהבצלים שהשרישו בעליה, לר"י פטור ור"ל מחייב. ופירשתי שם בס"ד, דר"י ס"ל דהטעם שפטור גידולי עליה מתרו"מ הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן וע"כ גם בשבת פטור, ור"ל סובר שהפטור של תרו"מ בגידולי עליה הוא משום דדין עליה כדין בית שאינו נכלל בכלל שדה, ופטור זה שייך רק בתרו"מ דכתיב בהו שדה, אבל בשבת חייב דאין נ"מ בין שדה לארץ לענין שבת, ועפ"י כתבתי שם (באות ה') דכל הבעיא דשביעית בבית היא רק לשיטתיה דר' יוחנן (ובאמת הוא בעל הבעיא הזאת), אבל לר"ל דמשוה בית ועליה כהדדי, ובתוספתא פטרו גידולי עליה מתרו"מ ומשביעית נמצא מפורש דגם בבית פטורי"ג גם מתרו"מ וגם משביעית, ואין מקום לספק זה כלל, וע"ש עוד שהעליתי דהרמב"ם ז"ל פוסק בזה כר"ל מכמה טעמים, ובזה מובן למה השמיט הרמב"ם ז"ל את הבעיא הזו, דלפי מה שפוסק כר"ל דעליה דינה כבית ממש, ובתוספתא פטרו בעליה מתרו"מ ומשביעית, נמצא מפורש דגם בית פטור משניהם, ואין עוד ספק. ולפי זה מובן היטב למה השמיט הרמב"ם בעיא זו, דמפורש בתוספתא שדין שביעית בבית ובעליה כדין תרו"מ ממש ושניהם פטורים. והיא סייעתא לדברי הגאון פאת השלחן ע"ה שמקיל בזה. אלא דצ"ל דהגם דלפי האמור דין שביעית שוה לתרו"מ ושניהם פטורים בגידולי בית, מ"מ עדיין קשה למה לא כתב הרמב"ם שגידולי בית פטורים מן השביעית, וחייבים מדבריהם, וכמ"ש גבי תרו"מ. ומיהו זה קשה גם לשיטת הגרש"ז זלה"ה. ואי משום ששביעית בזה"ז דרבנן וכמ"ש הרב פאת השלחן, הרי גם תרו"מ בזמנינו הן דרבנן בלבד (ובפרט האילנות שלהרבה פוסקי' עיקרם דרבנן והו"ל תרי דרבנן). וע"כ נראה דהעיקר להחמיר גם בשביעית בבית מדרבנן כמו שהחמירו בתרו"מ, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל.

וכ"כ בפני משה בירושלמי שם דמספיקא יש להחמיר ע"ש, והוב"ד בתורת ציון (עמוד י"ג ד"ה והנה), וכתב עליו דלפי הר"מ ז"ל דספיקא דאורייתא לחומרא הוא מדרבנן, אולי יש להקל בשביעית בזה"ז דרבנן לזרוע ולנטוע בבית, ע"ש, ולכאורה אינו מובן דמעשר שבודאי פטור בבית, כתב הרמב"ם ז"ל דחייב מדרבנן וכן"ל, ואפי' שתו"מ בזה"ז הן מדרבנן, ואיך נפטור שביעית שהסתפקו בירושלמי שאולי יש בה חיוב גם בבית, בזה נקל בזה"ז משום דספיקא דאורייתא לחומרא רק מדרבנן להרמב"ם ז"ל. ונמצא יציבא בארעא וגירא בשמי שמיא.

וע"ש עוד שנסתפק בחצר אם דינו כבית ע"ש. וכבר כתבתי לעיל שהחצר טפל לבית, וע"ש. ועוד דן שם אי בעינן בית שיש בו ד' אמות על ד"א, וכמ"ש בסוכה (ג' ע"א) גבי מזוזה ומעקה ועירוב וע"ש, וע"ש בסוף דבריו שהביא דברי הרב פאה"ש הנ"ל, והעיר עליו דאפי' אם הירושלמי היה אומר ברור דשביעית נתמעט בבית כמו תרו"מ, עכ"פ יש איסור דרבנן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל במעשר. עכ"ד. והן הן הדברים שכתבתי בעוניי לעיל.

ד. מצות ושבתה הארץ על הגברא או על הארץ

שם (פ"א ה"א) מצות עשה לשבות בשנה השביעית וכו', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מ"ע ועבר וכו'. מלשונו של הרמב"ם ז"ל יש מקום לומר שרוצה לומר שהעשה חל על הגברא, ולא על הארץ, וע"כ כתב מ"ע לשבות מעבודת הארץ, וכל העובד ביטל מצות עשה ועבר על ל"ת.

והנה הרב מנחת חינוך במ"ע קי"ב (אות א') כתב, ודע דשביעית בענין אחד חמור משבת ויו"ט, דשבת ויו"ט איכא איסור על העושה מלאכה בעצמו, אבל ע"י עכו"ם הוא רק שבות (מלבד שביית בהמתו), אבל בשמיטה אם עושה מלאכה כגון זורע או קוצר ע"י עכו"ם, נהי דאינו עובר על ל"ת אך בעשה עובר, דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ ושבתה הארץ. מבואר דגזירת הכתוב הוא שהארץ תשבות. וכמו שמצוים על שביית בהמתו ושביית כלים ביום השבת, כן מוזהרים על שביית הארץ בשביעית, והמשכיר לעכו"ם או לישראל את שדהו, עובר המשכיר משום שביית הארץ, וע"ש שההוכיח כן מהגמ' (ע"ז ט"ו) דאמרו אין אדם מצווה על שביית בהמתו בשביעית, א"ל אביי והא שדה האדם מוזהר על שביית שדהו בשביעית ותנן וכו'. הנה מפורש דאדם מצווה על שדהו בשביעית, וכמו שביית בהמתו בשבת. וסיים בהאי לישנא, וקצת צ"ע שלא מצאתי ברמב"ם דין זה מפורש, אך ודאי הלכה היא באין חולק, עכ"ל.

וראיתי בספר כרם ציון הלכות שביעית (פ"א ס"ד אות 4) שצינו לדברי מהרש"ל ז"ל בחכמת שלמה על בבא מציעא (צ' ע"א) על התוספות ד"ה אבל הכא, שכתבו דבמו"ק (י"ב ע"א) אמרי דבשביעית וחולו של מועד אסור אמירה לנוכרי, וכ' מהרש"ל ז"ל דבכל מסכת מו"ק לא מוזכר אמירה לעכו"ם בשביעית דאסור או דשרי, כי בודאי אסור אמירה לכותי בשביעית, אפילו אם תאמר שמותר בשבת, לפי שהשביעית תלה הש"י קדושה בארץ, דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ. והבן. וכך הוא הלשון בפרק מי שהפך וכו', ולכן אני אומר שטעה הסופר בין שבת לשביעית וכו' עכ"ל. ועיין במהר"ם שם שכ' דקרא לשביעית שבת. הנה מבואר בדבריו ז"ל דמיפשט פשיטא ליה, דהעשה חל על שביית הארץ שתשבות ואפי' יעשה מלאכה ע"י נוכרי, מ"מ הוא עובר על עשה דשביית הארץ דהכתוב תלה הקדושה בארץ כלשונו.

ובפאת השלחן (סימן כ"ג אות ל"א) כתב בשם מהרי"ט ח"ב (סימן נ"ב) שכתב דמותר להשכיר בהמתו לנוכרי בשביעית אפי' שיחרוש בהם בשביעית ואין בכך כלום, שאין אדם מצווה על

שביתת בהמתו בשביעית. ולהשכיר שדהו לנכרי אסור אלא בהבלעה, דהיינו שמשכיר לו שבע שנים בשבע מאות זוז. דכיון דהשכיר לו לשנים מרובות אם יוביר ולא יעביד בחד שתא מינייהו משלם במיטבא, דאורחא דמילתא היא שאינו זורעה שנה אחר שנה כדי שלא תיכחש, ונמצא דלאו שכר שביעית הוא נוטל אלא של שאר שנים, ומ"ש בפרק המקבל, המקבל שדה מחבירו לשבע שנים אין שביעית מן המנין, התם בישראל קתני, דמידע ידע שאין דרך ישראל לעבוד בשנת השמיטה, אבל לגבי נכרי השביעית מן המנין ודרך הבלעה שרי, וכתב שכן מצאתי לאבא מארי זצ"ל בתשובה שהתיר להשכיר שדהו להבלעה ע"י שנים אחרות. עכ"ל. והובא בס' המפתח על הרמב"ם, ואפשר דהבינו דממה שכתבו שיש איסור להשכיר שדהו לנכרי, בודאי דאסור לעבוד בשדהו ע"י גוי, דיש מצות שביתה על הקרקע, וכן"ל.

ואולם המדקדק בדברי מהרי"ט ז"ל יראה דלא דיבר בענין האיסור של שביתת השדה, אם עובר גם כשמעבדה ע"י גוי, רק דיבר בשכר שמקבל מן הגוי אי שרי והתירו ע"י הבלעה, והעלה שאין זה שכר של שביעית, דגם אם יוביר איזה שנה משלם במיטבא וכמדוקדק בדבריו, ואם בדין שביתת הארץ מיירי מה תועיל ההבלעה סו"ס אדמתו לא שבתה, אלא מדבר על השכר בלבד. (וצ"ע בזה למה אסור הא בסי' רמ"ג קי"ל דמותו להשכיר שדהו לגוי ועובדה בשבת שדרך לתת שדה באריסות ע"ש.) דאם היה סובר שיש איסור עשה גם כשהגוי עובד באדמתו, מאי אחיז ליה הבלעה, ובאמת המנח"ח (מצוה שכ"ט) אוסר בזה, והיינו משום דס"ל דהעשה היא על הארץ שתשבות וכן"ל, ואדרבה מדהתירו מהרי"ט וכן אביו וכן הפאה"ש, ומשמע דסברי מרנן ז"ל דהעשה חל על זה שעובד ולא על בעה"ב. ועיין הל' שביעית שבכרם ציון (פ"י ס"ד).

ובעצם נראה דדבר זה מבואר להדיא בגמ' דע"ז (ט"ו ע"ב) וכמ"ש במנח"ח הנ"ל. דאמרו התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כמו שמצווה עליה בשבת, א"ל אביו וכל היכא דמצווה אסור, והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית ותנן ב"ש אומרים לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, וב"ה מתירין מפני שיכול להובירה, ומשמע מפשט הלשון שהציווי הוא להשבית את השדה, וא"כ גם אם יעבדה ע"י גוי עובר על העשה לכאורה, ומיהו יש מקום לדחות ולומר דלעולם המצוה היא על הגברא ולא שהשדה תשבות, אלא שכאן שמדובר שהוא מוכרה לישראל ועלול לזורעה, ונמצא שהוא מכשילו בזה ואדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית שאמרו, הוא כלפי הקונה שהוא מצווה ג"כ להשבית ואין מותר למוכרה לו. ובאמת שכן נראה מפרש"י ז"ל שם, שכתב לא ימכור, לישראל החשוד על השביעית, שדה ניר, חרושה, דסתמא לזריעה קיימא, ועבר אלפני עור, עכ"ל, ואין מזה הכרח שאם יעבדה ע"י אחרים יעבור גם בעל השדה על העשה דושבת הארץ. ועיין בתוס' שם (ד"ה מי) שפירשו, התם אין מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, פי' לפי שאין האיסור תלוי בגוף הבהמה אלא בגוף הקרקע, ואפילו השאיל פרתו לעכו"ם לחרוש בה בשביעית אין שום איסור שביעית על הבהמה וכו', ולכאורה נר' דאם השכיר שדהו לגוי יש בו איסור שביעית דהאיסור תלוי בגוף הקרקע. אבל מסוף דבריהם שכתבו, ופריך והרי שדה דאדם מצווה על שביתת שדהו בשביעית, וכשהוא ביד ישראל אחר יש בו איסור דאורייתא אם זרע בו הישראל ותלינן להיתרא (כלומר למוכרה לו), עכ"ל, ולא אמרו כאן דגם אם הגוי יעבוד בשדה עובר בעה"ב היהודי על העשה, ואינו מוכרח.

שו"ר למרן החזו"א ע"ה (בשביעית סימן י"ז או' כ"ה ד"ה ובזמן) שדנו אם מותר לזרוע סמוך לשביעית שתקלוט בשביעית גופה, וכתב דלא שייך בזה משום שביתת הארץ, דלא נאמר אלא בעכו"ם שעובד בה, וכמ"ש התוס' בע"ז (ט"ו ע"ב), ומשמע דפשיטא ליה שהתוס' אוסרים שהעכו"ם יעבוד בשדה ישראל בשביעית. [וע"ש שכתב דצמיחה שצומחת וגודלת בשביעית ודאי שרי, שהרי מה"ת מותר להשקות בשביעית, ותולדות מותרות בשביעית, וצמיחה שהיא פעולה בלא מעשה הוא פחות מהתולדות ומותר. וראה שאין חייבין לעקור הספיחין והאילנות. שו"כ דאפשר דקליטה אסורה משום שהיא זריעה ממש. וע"ש.] ושו"כ שם בזה"ל: ובתוס' ע"ז שם משמע שאין האיסור של שביתת השדה תלוי בבעלות, אלא העובד בשדה עובר על שביתתה,

אלא כונת הגמ' שם שהאיסור של שביתה בקרקע תלויה, והעבירה נעשתה בקרקע, אבל אם עובד בה עכו"ם בשכירות אין ישראל עובר משום שביתה, ולכך לא שייך גזירת שאלה ונסיוני, ונראה דחזר בו ומסיק בד' התוס' דאין איסור על ישראל בעל השדה אם עבד בה הגוי, וכנראה שדקדק כן מהסיפא של התוס' וכמ"ש לעיל בעוניי.

עו"כ שם דבתו' הר"א (רבי אלחנן) על מס' ע"ז שם מבואר דמצווה על שביתה שדהו ממש וכ"כ הריטב"א ז"ל שם. והקשה לפ"ז למ"ד תולדות דאורייתא, למה אינו עוקר האילנות והספיחין, והעלה דאין שביתה הארץ כשביתה בהמתו, אלא שביתה הארץ שתשבות ממלאכת אדם בה, אבל לנטוע קודם שביעית שתקלוט בשביעית מותר מן התורה. עו"כ וז"ל, ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל ולא בעובד בה עכו"ם, אבל בתוס' הר"א מבואר דגם בעובד בה עכו"ם. אבל בר"מ פ"א ה"א מבואר שאין עשה של שביתה על הבעלים אלא על הארץ, והעובד עובר בעשה ולא הבעלים, וסוגיא דע"ז הנ"ל יש לפרשה כבתוס'. ולפ"ז מן התורה יכול לזרוע ע"י עכו"ם, והא דכתיב הן לא נזרע וכו', משום ששכירת פועלים עכו"ם קשה ואין יד הכל משגת, וגם לא היו להם בזמן ישובן אלא עבדים. עכ"ל.

נמצא דהחזו"א ע"ה לומד בדעת הרמב"ם ז"ל שאין החיוב של העשה חל על הבעלים אלא על הארץ, ואם מאן דהוא עבד בה, הוא עובר בעשה ולא הבעלים. וזה כמ"ש לעיל לדקדק מדב"ק דהרמב"ם ז"ל, וכאמור ס"ל למרן החזו"א שזהו גם דעתם של התוס' בע"ז שם, וזה דלא כהמנח"ח הנ"ל, שכתב שודאי הלכה היא בלא חולק, ותמה על הרמב"ם ז"ל שלא כתב דין זה במפורש, די"ל דאדרבא לא כתב כן משום דלא ס"ל כן, וגם מ"ש להוכיח מהגמ' דע"ז הנ"ל יש מקום לדחות וכנ"ל.

ושו"ר בכרם ציון אוצר השביעית (עמוד ל"ו) בתשו' הרה"ג ר"ח שרגא פייביל פראנק ז"ל שדן בענין זה, וכתב דהסמ"ג (עשין קמ"ז) כתב מ"ע שתשבות הארץ בשביעית, ומשמע שהאדם מצווה שלא תעבד שדהו בשביעית, וכן מורה לשון הרמב"ם במנין המצוות ריש הלכות שמיטה שכתב "שתשבות הארץ" בשביעית ממלאכתה, וכן הביא דברי מהרש"ל בח"ש במס' ב"מ הנ"ל. עו"כ שכן יש לדקדק מהגמ' דע"ז (ט"ו ע"ב), והביא דברי תוס' רי"ד קמא בחידושו לע"ז שם, שהקשה ומי דמי ציווי דשביתה שדהו לציווי דשביתה בהמתו בשבת, הציווי דשביתה שדהו אינו אלא שלא יעשה הוא מלאכה בשדהו, אבל אם השכיר שדהו לחשוד על השביעית אין המשכיר עובר, ואין בו אלא משום לפני עור לא תתן מכשול, ולהשכיר שדהו לגוי בשביעית אין בו איסור תורה כלל. דלא נצטוו ישראל על שביתה קרקע, אלא שלא יעשה בהם מלאכה, אבל שביתה בהמתו בין על ידו בין ע"י עכו"ם אסור מה"ת, דהא מזהיר קרא למען ינוח שורך וחמורך וגו'. וע"ש שהאריך בזה, ובסוף חזר בו מזה ותירץ, דעל שביתה קרקע הוזהרנו בשביעית כדפירש המורה דנפקא לן משנת שבתון יהיה לארץ, ואסור להשכיר שדהו לגוי בשביעית, אבל בשבת לא הוזהרנו על שביתה הקרקע, עכ"ל. וכ"ה בחי' הריטב"א בע"ז שם שכתב דבשדה איכא תרתי איסורא דלפני עור ואיסורא דהוא מצווה על שביתה וכו' עכ"ל. נמצא דלתוס' רי"ד והריטב"א האדם מצווה על שביתה הארץ והבעלים עוברים על עשה זה אפי' שאחרים עבדו בה ואפי' שהם גויים, וכתב הרה"כ שם דכ"נ דעת רש"י שם, ואולם מרש"י ז"ל אין שום הכרח, וגם מ"ש להוכיח כן מהרמב"ם ז"ל במנין המצוות, יש לומר דלאו דוקא הוא, דהא בהלכה א' שם כתב להדיא: מצוות עשה לשבות בשנה השביעי' מעבודת הארץ וכו', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ וכו' ביטל מ"ע וכו', דמזה משמע בפשיטות דהמצוה היא על האדם שלא יעבוד באדמה ובאילן בשביעית וכמ"ש לעיל, וכאמור כן הוא דעת מרן החזו"א ע"ה בדעת הרמב"ם ז"ל, וע"ש שהרח"ש פרנק הנז' נושא ונותן גם בד' התוס' דע"ז שם, וכבר כתבתי שהחזון איש ע"ה פשיטא ליה בדעת התוס' דאין איסור תורה על בעה"ב אם אחרים עובדים את שדהו בשביעית.

ובהיותי בזה אמרתי לבאר ענין זה דס"ל להתוס' והרמב"ם ז"ל דאין עובר בעשה אלא כשעובר בעצמו בעבודת שדה וחרם, והכתוב אומר ושבתה הארץ, וכתוב שבת שבתון יהיה לארץ. וגם אם אחר עובר את שדהו של זה ואפי' העובר גוי, מ"מ הארץ לא שבתה. ובמה זה שונה משביתת בהמתו, דגם אם הגוי יעשה בה מלאכה עובר בעליה על שביתתה. ובודאי שזה הוא טעמם של תוס' רי"ד ותוס' רבי אלחנן והריטב"א הנ"ל.

והנראה בזה בס"ד בהקדם דברי החזו"א (סימן י"ז אות כ"ה) הנ"ל, שהקשה למ"ד תולדות דאורייתא, למה אינו עוקר האילנות והספיחין. ומזה הכריח דאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו, דאין הכונה להשבית הארץ לגמרי, דא"כ היינו צריכים לעקור האילנות והספיחין שלא תצטרך הארץ להצמיח ולגדל פירות וירקות ושאר עשבים, וכתב דע"כ שאין שביתת הארץ אלא תהא שובתת ממלאכת אדם בה, ויש מקום לומר דדוקא בעובד בה ישראל (הוא דעובר על שביתתה), אבל בעובד בה עכו"ם לא. ע"ש.

ומאחר וראינו שאין כונת המצוה להשבית הארץ מכל מלאכה כליל, אלא רק ממלאכת אדם או רק ממלאכת יהודי בלבד, נמצא דיש מקום לבאר ולהגדיר לאיזה שביתה מתכוין הכתוב, דזה ברור דאין הכונה להשבית מוחלטת לגמרי, דהא לא הצריכתנו תורה לעקור את הנטוע, ולא עוד אלא דשרי להשקות את העצים ושאר צמחים, ואם המצוה היא כוללת ומחייבת שביתת הארץ לגמרי, דומיא דשביתת בהמתו בשבת, איך מותר להשקות בשביעית. ומן התורה מותר להשקות בלא שום הגבלה. ואחר שנתברר לנו בבירור שהחוב של שביתה בשביעית אינו חיוב מוחלט לאסור כל אופני מלאכה ולדאוג שתשבות הארץ שביתה מוחלטת וגמורה, א"כ צריכים אנו למצא מה היא ההגדרה הנכונה שבכונת התורה לשביתה זו, וכבר ביארתי לעיל בדעת הרמב"ם ז"ל דהעשה כולל כל האיסורים של תורה בשביעית, וכמו שהעשה של שביתת שבת כולל כל המלאכה האסורות מן התורה בשבת, וזה מדוקדק בלשון הרמב"ם ז"ל (פ"א ה"א) שכתב דהעושה בה מלאכה עבר על ל"ת וביטל מצות עשה. והוא מבואר באה"ט בגמ' דמו"ק (ג' ע"א) דאמרו כלל בעשה (שהוא שביתת הארץ בשביעית) ופרט בלא תעשה, ואין בכלל אלא מה שבפרט.

וכמ"ש לעיל, ונמצא דהעשה כולל כל המלאכות האסורות מן התורה, מעתה י"ל דזו היא הגדרת השביתה וזה תוארה, שצויתנו תורה לשבות מעשות אחת מן המלאכות האסורות בשביעית בלא תעשה, ואם עבר על אחת מהן הוא עבר גם על מצות עשה דשביתת הארץ בשביעית. תדע שגם אם ישב בשדהו ויעשה כל היום מלאכות רבות ושונות מכל הני מלאכות הנזכרות בבב"א דמו"ק (ג' ע"א) ויחפור ויסקל ויזבל ויבריק וירכיב ויחתוך יבלות ויפרק בדין ועלין יבשים ויאבק ויעשן וכו', דנפסק להלכה שכל אלו דרבנן, כרבא במו"ק שם. לא יעבור אשביתת בהמתו, דבפירוש כתב הרמב"ם ז"ל בהלכה י' שם דכל אלו מדבריהם. וכמו שביררתי לעיל בעה"ו ודלא כמראה"פ. וזה פשוט וברור בעה"י. נמצא דלא עובר על עשה דשביתת הארץ אלא כשעושה אחת המלאכות האסורות מן התורה בשביעית וכנ"ל.

ועוד ברור הדבר דגם לדעת הסוברים דגם אם גוי יעבד את שדהו של יהודי, היהודי עובר על מ"ע דושבתה הארץ, הם מודים דהיינו דוקא כשהגוי זורע וזומר וכיו"ב מהמלאכות האסורות מן התורה דוקא, אבל אם הגוי או אפי' יהודי יעשה מלאכות דרבנן, בודאי דלא עבר בעה"ב על עשה דשביתת הארץ, דלא חמיר אחר שעשה בשדהו של חבריו, מבעה"ב שעשה מלאכה בעצמו. ופשוט. ומעתה לא יפלא איפא על דעת התוספות והרמב"ם ז"ל דס"ל שאין עוברים על עשה דשביתה אם הגוי זורע וחורש וזומר וכו', אע"ג דכתיב 'ושבתה הארץ' דמשמעותו הפשוטה היא שנצטוו להשבית את הארץ, מ"מ אין הציווי מורה על שביתת הארץ לגמרי אלא לשבות ממלאכה שהיא אסורה מן התורה, ולא אסרה תורה אלא כשהוא עצמו עושה אחת מן המלאכות המפורשות בפסוקים.

וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא בזה, בודאי דאין להתיר לכתחילה לעשות מלאכות של תורה ע"י גוי בשביעית. אך בדבר שהוא שנוי במחלוקת אם אסור מן התורה אם לאו, בזה אפשר להקל ע"י גוי, דהו"ל ס"ס. כגון נטיעה דלרוה"פ אינה אסורה אלא מדרבנן, נראה דיש מקום להקל לנטוע על ידי נכרים דשמא הלכה כדעת רוב הפוסקים דמן התורה מותר לנטוע בשביעית, ואת"ל דהלכה כמ"ד דאסור מן התורה, שמא הלכה כהרמב"ם והתוס' דסברי דהעשה דושבתה הארץ חל רק על העובד ולא על בעה"ב, וה"ה בחרישה ע"י גוי דגם היא במחלוקת וכלהלך בעה"ו.

וכן י"ל לפי מ"ש בתשובה דלדעת הרמב"ם ז"ל אין להתיר מלאכות של תורה אפילו לאוקומי אילנא בלבד, דמ"מ על ידי נכרים שרי, דמלבד שיש בזה ס"ס כהנ"ל, דשמא הלכה כהסוברים דמותר לעשות גם מלאכות דאורייתא באוקומי אילנא, ואת"ל דהעיקר לדינא לאסור בזה, שמא הלכה דע"י נכרים מותר משום דעשה דשביתת הארץ חל רק על העובד בשדה, ולא על בעל השדה. ויתירה מזה, דכאן נראה פשוט יותר להתיר דהרמב"ם ז"ל שמחמיר במלאכת אוקומי אילנא שלא להתיר אלא במלאכות דרבנן בלבד, הוא סובר דהעשה דושבתה הארץ חל על העובד ולא על בעה"ב. וא"כ בודאי דאין איסור לאוקומי אילנא ע"י גוי גם במלאכות דאורייתא. ולחולקים על הרמב"ם ז"ל וס"ל דאסור מן התורה לומר לגוי לעשות לו מלאכה בשדהו בשביעית, אפשר שהם סוברים דלאוקומי אילנא שרי גם ע"י ישראל אפילו במלאכות דאורייתא, וק"ו ע"י גוי. ואשר ע"כ נראה דיש להקל בזה לעשות מלאכות דאורייתא ע"י גוי, כל שהוא אוקומי אילנא בלבד, וכמ"ש בתשובה אחרת בעה"ו.

הרב שניאור ז. רוח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

פרק תשיעי באיזה גידולים יש קדושת שביעית

א. כל הצומח בשנה השביעית, יש עליו קדושת שביעית שנאמר¹⁰: "כי יובל היא קודש תהיה לכם" מה היא קודש אף תבואתה קודש¹¹. והקדושה האמורה בפירות שביעית, היינו רק להגבלות האמורות לקמן, אך אין בצומח קדושת גבוה, ולכן מותר לאכול את הצומח בטומאה ובכל מקום וכדין פירות חולין¹².

ב. כל צמח המיועד למאכל הן לאדם והן לבהמה, נוהג בו קדושת שביעית¹³. אם גדל בארץ ישראל¹⁴ בשנת השמיטה¹⁵. אלא שדרגת חשיבות קדושתם של הצומח הראוי לאדם או לבהמה, שונה ונבדל, וכפי שיבואר לקמן [פרק יא].

נמוקה של הלכה

¹⁰ ויקרא כה, יב.

¹¹ ירושלמי מס' שביעית פ"ד ה"ז. ואע"ג שפסוק זה מדבר על דיני היובל מכל מקום שמיטה ויובל גמרי מהדדי, וכמו שראינו בסוגיא במס' סוכה (מ, ע"ב) שאנו לומדים ששביעית תופסת את דמיה מהפס' הנאמר ביובל. וכן הוא להדיא בספרא (פרשת א ב פ"ג ב) "כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל". ובספרא (שם ג) לענין תפיסת דמים הנלמד מיובל, כתב בפ' הקרבן אהרן (לרבי אהרן אבן חיים) בפירושו על הספרא שם בד"ה אף שביעית וז"ל: "שביעית ויובל חדא נינהו". וכ"כ החפץ חיים בפירושו לספרא שם בד"ה אף שביעית. וכ"כ רבינו הרמב"ם בסהמ"צ (עשין קלו).

¹² כן פירשו מפרשי הירושלמי שהקדושה היא שיש לנהוג בפירות קדושה שלא ניתנו אלא לאכילה ולא להפסד. וכן פירש הר"ש סירילאו שאין אוכלים התבואות להפסד אלא דוקא כשבאו לעונת המעשרות, [על דברי הרש"ס עי' באמונ' על הרש"ס שם, ובהערת הגר"ק במסכת שביעית מהדורת חקר ועיון]. וכן הרמב"ם בסהמ"צ (עשין קלו) הדגיש בלשונו "וכבר ביאר הכתוב שמעניין הקדושה בה שהיו פירותיה ותבואותיה מופקרים" עכ"ל. ועי' עוד בפירוש המלבי"ם על הספרא (הנז' וז"ד: לאיזה ענין קרא בשם קודש, וזה לא יצדד רק על המועדים שנמנעים בהם מכל מלאכה ומתקדשים לעבודת ה', אבל יובל מותר בכל מלאכה, ופירשו חז"ל שהפירות דינם כקודש שתופס את דמיו על ידי מכירה, אולם אמר קודש תהיה שתשאר קודש ואין לה פדיון, עכ"ל. והנה דברי הירושלמי שאמר "מה הוא קודש" כוונתו להארץ, וא"כ י"ל שכיון שנאמר "ושבתה הארץ" ממילא נופל לשון קודש ממלאכה גם פה, שכיון ואסורה עבודת הארץ, הרי שלכה"פ לענין המלאכות בקרקע נופל לשון קודש ממלאכה. וכבר האריך בהגדרת הקדושה בפירות שביעית הגר"מ חסקין זצ"ל בספרו כלכלת שביעית (עמ' תעז בהערה לז), והביא שם את דברי הגאון רבי ראובן כץ זצ"ל שרצה לחדש שאין מביאין מנחות ונסכים מפירות שביעית משום דפירות שביעית יש בהם קדושה כמו הקדש, ודבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין. וכתב עליו הכלכלת שביעית שלא שייך כלל להעלות על הדעת דבר מוזר כזה, וזה פשוט וברור לכל מבין ששביעית אין בו שום קדושת גבוהה, רק איסורין יש בו ולא קדושה, וזה אינו צריך לפנים, עכ"ל.

¹³ שדין שביעית אינו חל דוקא על מין אכילה הראוי לבני אדם, אלא על כל המינים שהם למאכל אדם, או אפי' לשאר תשמישיו. וכן כל הראוי למאכל בהמה, ואין דין זה דומה לתרו"מ וערלה ששיכים רק על פרי מאכל. וזהו ששנינו במשנה (שביעית פ"ז מ"א) "כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם, ומאכל בהמה, וממין הצובעים, יש לו שביעית ולדמיו שביעית". וכן פסק רבינו הרמב"ם (שמו"י פ"ה הי"א), ולקמן נפרט יותר את התנאים וההגבלות.

¹⁴ עי' לעיל פרק שני.

¹⁵ עי' לעיל פרק ראשון.

ג. פטריות וכמהין הגם שהם צמח הראוי למאכל אדם, מכל מקום אין קדושת שביעית חלה עליהם.¹⁶ כמו כן שאר פירות שאין עומדים לאכילה כגון פירות ערלה, אין בהם קדושת שביעית.¹⁷

ד. צמחים העומדים לשאר שימושים שאינם מאכל, לשימוש בני אדם [כפי שיפורט לקמן] חלה עליהם קדושת שביעית,¹⁸ אלא שמותר להשתמש בכל דבר את השימוש הראוי לו, שנאמר¹⁹: "שבת הארץ לכם" "תהיה כל תבואתה לאכול" ודרשו חז"ל: "לכם" – לכל צרכיכם, "תהיה" – אף להדלקת הנר, אף לצבוע בה צבע.²⁰

ה. אין בצומח קדושת שביעית עד שיהיו בו כמה תנאים, א. שיהיה הנאתו וביעורו שווה²¹. ב. שיעמוד לשימוש המיועד²². ג. שתהיה הנאתו שווה בכל אדם.²³

נמוקה של הלכה

¹⁶ שנינו במס' עבודה זרה (יד, ע"א) "זה הכלל כל שיש לו עיקר יש לו שביעית וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית", ועי' בפ' רש"י ור"ת שם. אולם במאירי ביאר [בביאור השלישין] יש לו עיקר – הפרי גדל מהשורש. אין לו עיקר – שאין להם שורש כגון פטריות וכמהין. ועי' בס' כרם ציון (הל"פ פ"ג הערה יב) שהביאו בשם הגר"א קוק שכתב להחמיר בזה, ואת דעת הגר"פ פראנק זצ"ל שכתב להקל בזה, וכ"נ דעת הכותב שם. ועי' עוד בס' מנחת יצחק (ח"ח סי' צ"ט) שנראה מדבריו להקל בזה, אלא שכתב לברר הגידול בזהמ"ז אם אינם גדלים מן הארץ – כ"כ בשם ספר ברית עולם, עי"ש. וכך כתבו הלכה למעשה על סמך דבריו בספר מנחת ירושלים (פ"ה סעיף יא). ועי' עוד מש"כ בזה בספרי קצירת השדה – תרו"מ (פ"ב ס"ז), והן אמת שהכללים לקדושת שביעית חמורים יותר מדיני תרו"מ. מ"מ הלכה למעשה נראה שאין בהם קדושת שביעית. וזאת למודעי שאע"ג בזמנינו הזריעה נעשית בידי בני אדם, מ"מ עיקר הטעם לפטור את הכמהין והפטריות הוא משום שאינם מפתחים מערכת שורשים היונקת, ודבר זה קיים בגידול המסחרי הנפוץ כיום, וכן נ"ל העיקר להלכה. [ובפרט שבזמנינו יש להקל מטעם נוסף, שהרי כיום הפטריות גדלים בתוך מבנים ע"ג שולחנות וכפי שנתבאר לעיל פ"ח].

¹⁷ שלא חל דין שביעית אלא על מין הראוי למאכל או הנאת שימוש, אך פירות ערלה שאסורים באכילה ובהנאה פשוט שאינם קדושים בקדושת שביעית. ועי' בשו"ת מהרי"ט ח"א ס"י פ"ג לענין פירות עץ התות, שכיון ואינם לאכילה אינם קדושים, ואע"ג שיש מקום לדון בדבריו, מ"מ הכא לכו"ע נראה פשוט שאינו קדוש. ועוד נבאר מכללים אלו לקמן. ומה שראיתי שיש דנים אודות ירקות ספיחין אם יש בהם קדו"ש שהרי הם אסורים באכילה, נראה וודאי שאינו דומה, שהרי שם מן התורה הם מותרים וקדושים בקדושת שביעית, ורבנן גזרו על האכילה, אך לא עקרו את הקדו"ש מהם, וכן כתב מרן החזו"א (שביעית סי' ט אות ו בד"ה וכשתולשין). זאת ועוד יש להוסיף, שיש מי שהתיר הספיחין בהנאה, ובעזה"י לקמן בפט"ז נכתוב עוד בזה. ועי' לקמן סעיף ז ובהערה שם.

¹⁸ כאמור לעיל הערה 4 שביעית חלה על כל דבר שהוא לשימוש האדם ולא דווקא על אכילה, וכמו ששנינו במשנה שאף מה שהוא ממין הצובעים – לצביעת האדם וכלי תשמישו – יש בו שביעית. וה"ה במינים העומדים למאור או רחיצת האדם וכיו"ב, וכמו שפסק הרמב"ם להלכה בהל' שמו"י פ"ה ה"א ואילך, ולקמן נבאר הפרטים, ואמנם גם בזה יש תנאים מסוימים וכמפורט בסעיף הבא.

¹⁹ ויקרא פר' כה פס' ו – ז.

²⁰ כן שנינו בספרא (אות י) תהיה אף להדלקת הנר אף לצבוע צבע. וכלשון הזה כתב הרמב"ם בפ"א ה"א. ושנינו בירושלמי (שביעית רפ"ז) לכם. כל שהוא צורך לכם. ובבלי שנינו (סוכה מ ע"א) לכם – לכל צרכיכם (עי"ש ברש"י ד"ה שאני התם שדרשה זו גם לרבנן דפליגי על ר' יוסי). והרמב"ם (שם ה"י) כתב דרשה זו לענין היתר שימוש בצמחים במיני כבסים לכבס בהם. ועי' על הצורך בשני פסוקים אלו במ"ש המלבי"ם על הספרא שם (אות י).

²¹ גמ' סוכה (דף מ ע"א) ולמדו זאת מהפס' "לכם לאכלה" לכם דומיא דלאכלה מי שהנאתו וביעורו שווה. ומרן הכס"מ והמהר"י קורקוס הביאו הדין להלכה על הרמב"ם (פ"ה ה"י), ובסעיף הבא נבאר את פרטי הכלל הזה.

²² מוכח מהגמ' הנז' בהערה הקודמת, שעצים אע"ג שיש הנאות מעצים שהנאתן וביעורן שווה, מכל מקום כיון שסתם עצים אינם עומדים לשימושים אלו אלא לשימוש שאין הנאתו וביעורו שווה, אינם קדושים בקדושת שביעית. ויתבאר פרטי כלל זה לקמן סעי' ז.

ו. הנאתו וביעורו שווה – כלומר שבזמן ההנאה מן הצמח באותו זמן הצמח מתבער וכלה. אך צמח שההנאה ממנו היא רק לאחר שהצמח מתבער. אין עליו קדושת שביעית²⁴. וצמח שההנאה היא קודם תחילת ביעורו יש אומרים שנחלקו בזה הפוסקים ועי' בהערה²⁵. ותנאי זה נאמר בעיקר בעצים שאין שמושם מוגדר

נמוקה של הלכה

²³ הנה בגמ' בסוכה שם הקשטה הגמ' לדעת רבי יוסי שמתיר כביסה (כביסת בגדים בפירות שביעית), מה יעשה עם הנאמר בתורה "לאכלה", ומתרת הגמ' שהוא מיביעי ליה לאכלה ולא למלוגמא [רפואה], ומקשה הגמ' מה ראית לרבות את הכביסה ולהוציא את המלוגמא, ומתרת הגמ' מרבה אני את הכביסה ששוה בכל אדם ומוציא את המלוגמא שאינה שווה לכל אדם. ורש"י ז"ל בד"ה כמאן מסכם את מחלוקתם של רבנן ורבי יוסי, שלדעת רבנן אין קדו"ש נוהגת אלא במה שהנאתו וביעורו שווה, ולכן בעצים אין קדו"ש, ולדעת רבי יוסי קדו"ש נוהגת בכל דבר שהנאתו שווה בכל אדם ואפי' שאין הנאתו וביעורו שווה ולכן נוהג קדו"ש אפי' בעצים להסקה. עכ"ד. וא"כ לדעת רבנן שקי"ל כוותיהו צריך התנאי של הנאתו וביעורו שווה ותו ליכא. ואמנם להלכה הרי קיי"ל שלאכלה ולא למלוגמא, והטעם צ"ל שהוא משום שאין הנאתו שווה בכל אדם, ואמנם יש שרצו לומר שלא כן הפירוש, אלא שבמלוגמא יש קדו"ש, ומה שמיעטו מלוגמא, היינו כיון שאינו שווה לכל נפש, ע"כ הנאתו זו אינה דרך תשמישו ולכן אסור להוריד את הצמח לשימוש פחות. אלא שכפי שראינו לעיל, ברש"י כתוב שלדעת רבי יוסי כיון שאין הנאתו שווה לכל אדם אין נוהגת שביעית. וא"כ רש"י ז"ל לא דיבר רק על השימוש אלא אם חל בכלל קדושת שביעית. וכ"כ רש"י בע"א שם בד"ה ה"ג עצים, וכ"ה בתוס' שם. וא"כ נפק"ל שאע"ג שאסור לעשות מצמח הראוי לאדם מלוגמא משום שאין הנאתו שווה בכל אדם, מ"מ על המלוגמא אין קדו"ש, אלא שלמעשה אין הדברים ברורים כיון שבדברי הירושלמי מצאנו לכאורה סתירה בין הסוגיות בין האמור בריש פ"ז ובין האמור בריש פ"ח, ולקמן בהערה 27 הארכתי בדיון זה. וכתבתי שם שהמסקנה כפי הנלענ"ד, שבצמחים הנועדים מראש לשימוש שאין הנאתו שווה בכל אדם, אין הכרח לומר שיש קדו"ש, ואדרבה הדעת נוטה שאין בזה קדו"ש, ואין כל הכרח מדברי רבינו הרמב"ם והכס"מ להיפך, ובכך אפשר לקיים דברי הכל ולחלק בין פירות המיועדים לשימוש שאין הנאתו שווה בכל אדם, ובין דבר שמעיקרו אינו שווה בכ"א, כך שדברי החזו"א, המנח"י וספר הלכות שביעית שפיר קיי"ל כוותיהו להלכה, וזה הנלענ"ד. ועי' עוד בהערה שם.

²⁴ כמבואר לעיל הערה 12. וז"ל רש"י עמ"ס סוכה (מ ע"א בד"ה שהנאתו) "כלומר, שהנאתו וביעורו שמתבער מן העולם באין כאחד". ורבינו חננאל בסוכה שם הוסיף לבאר "ודרך המאכל ללעוס ולבער המאכל בלעיסתו מתורת אוכל, וכיון שמגיע בחניכיו נהנה חכו מן המאכל בלעיסתו, ונתבער אותו הפרי נמצאת הנאתו ועת ביעורו באין כאחד, וזהו פי' הנאתו וביעורו שוין, וכו' יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן כלומר, אין הפת נאפת ואין התבשיל מתבשלת אלא אחר שריפת העצים" עכ"ד.

²⁵ שהנה מלשון רש"י והר"ח הנזכרים בהערה הקודמת נראה ברור שהנאה והביעור באין כאחד. אלא שלכאורה נראה שאין לומר שההנאה והביעור מתחילים ביחד וכלים ביחד, שהרי פעמים האדם נהנה מטעם המאכל ברגע שהכניס לפיו עוד קודם הלעיסה, (עי' בלשון הר"ח לעיל), ועל כרחך שעיקר הקפידא היא שבזמן הביעור של הצמח האדם נהנה, ואפי' אם ההנאה התחילה קודם, ובזמן שהוא נהנה הצמח הולך ומתבער בזמן הכילוי נהנה האדם אך אה"נ אם באמת ההנאה היתה לחלוטין לפני הביעור, ורק לאחר ההנאה הוא הולך ומתבער, אין זה הנאתו וביעורו שווה שהרי סו"ס בעינן דומיא דאכילה, וכשההנאה קודם הביעור אין זה דומה לאכילה, והנה מצינו לרבינו זרחיה הלוי בעל המאור (עמ"ס סוכה ד"ט ע"ב ברי"ף) שכתב וז"ל: וכ"ש במי שנהנה בו קודם שנתבער כגון לולב העשוי לכבד בו את הבית, אלא שאה"נ את דבריו כתב אליבא דר' יוסי וכמו שמבאר שם בעל המאור שלדעת רבי יוסי אפי' הנאתו אחר ביעורו וכ"ש אם הם שווין וכ"ש אם ההנאה לפני"כ, וא"כ נאמר שלדעת רבנן שס"ל שדווקא הנאתו וביעורו שווין בעינן דווקא שווין ובאים כאחד, אלא שזה לא מסתבר חדא שבהמך בעה"מ כשכתב דעת רבנן מיעט רק הנאתו אחר ביעורו, ועוד שבעה"מ ערך שלש דרגות א. הנאתו אחר ביעורו ב. הנאתו וביעורו שווין ג. הנאתו קודם ביעורו. א"כ מי שלהלכה סובר הנאתו וביעורו שווין יודה בדרגה הגמ' שהיא פשוטה לבעה"מ והוא הנאתו קודם ביעורו. אלא שצריך לומר כדכתיבנא לעיל שמכל מקום גם הוא מודה שהכילוי צריך להיות בזמן השימוש וההנאה, וכמו הדוגמא שהוא נקט לולב לכבד הבית, שאמנם בתחילת הטאטוא הלולב עדיין לא נהרס, אך זה תחילת כילוי, שבכל טאטוא נוסף הוא הולך ומתכלה, אך בהנאה שהוא לגמרי קודם הכילוי, אין זה דומיא

כתועלת לאדם, אך שאר מיני צמחים המשמשים לתועלת כגון מאכל, סיכה, צביעה, כיבוס ועוד, לעולם קדושים הם בקדושת שביעית אף שפעמים אין הנאתם וביעורם שווה, כן נראה עיקר בדעת רבינו הרמב"ם²⁶.

נמוקה של הלכה

דאכילה, ואין בזה קדושת שביעית. ועי' עוד לקמן מש"כ בסעי' יב לענין צמח נוי. ועי' עוד בפ' הרש"ס (ירושלמי שביעית פ"ז ה"א) שביאר מה הצד שבירושלמי שאין קדושת שביעית במיני בשמים, מבאר הרש"ס כיון שרק אם הנאה וביעור שווין יש קדו"ש, אבל בריח בשעת הנייתו ליכא ביעור, עכ"ד. וא"כ לכאורה לפירושו זה ספק הירושלמי, והנה ידידי הר"ד אביטן נר"ו. העיר לי שהרש"ס גופא בסוף פ"ח (בד"ה ואם אדם של צורה) כתב שלהלכה קייל שיש קדו"ש במיני בשמים, הרי שגם אם ההנאה קודם. יש קדו"ש. ומלבד זה ברש"ס במהדורת חקר ועיון להגר"כ זצ"ל, כתב גירסא אחרת ברש"ס והיא שהספק הוא דילמא ריח הבשמים אין הנאתו שווה לכל נפש, וכלל לא מין הנאה קודם ביעור. [ולקמן בדיני בשמים וכתוב עוד בזה]. ועי' עוד בפ' המשנה הראשונה (שביעית פ"ז מ"א) שכתב ג"כ שכ"ש אם הנאתו קודם ביעורו שיש בו קדו"ש.

²⁶ הנה רבים האחרונים שכתבו שלדעת מרן הכסף משנה, כל ההתניה של חלות קדושת שביעית בכך שהנאתו וביעורו שווה היינו דווקא בדברי מאכל, אך דברים שאינם ראויים למאכל, יש להם קדושת שביעית אפי' שאין הנאתו וביעורו שווה. ועפ"י הבנתם זו הקשו על מרן הכ"מ קושיות מגמרות מפורשות, ורבים כתבו שכיון שכל הפוסקים חלקו על הכסף משנה אין דבריו להלכה. ואולם לענ"ד אין הביאור במרן הכ"מ כמו שרצו ללמוד בדבריו ובודאי ח"ו לומר שנעלם ממנו גמ' מפורשת ע"כ אמרתי שנשנה פרק זה וכ"ז עשיתי בשבת אחים גם יחד עם ידידי הר"ד אביטן נר"ו.

הנה דברי מרן הכסף משנה הולכים על דברי הרמב"ם (שמו"י פ"ה ה"י) וז"ל הרמב"ם: "מיני כבסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן, ומכבסין בהן שנאמר: והיתה שבת הארץ לכם - לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות בשיעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה - לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה", עכ"ל. ומקשה מרן הכ"מ שהרי בסוגיא בסוכה (הנו' לעיל) אמרינן שממעטין משרה וכבוסה כיון שלכם דומיא דלאכא שהנאתו וביעורו שווה יצאו משרה וכביסה שאין הנאתן וביעורן שווה, וא"כ איך כתב הרמב"ם שמכבסין בהם, וע"כ תי' הכ"מ שלא אמרו כן אלא בפירות דשייך לאכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מתרבו מלכם אע"פ שהנאתם וביעורם אינו שווה, עכ"ד הכ"מ. ועי' הקשו האחרונים והרי בגוף הסוגיא שם בסוכה אמרינן שבעצים אין קדו"ש כיון שהנאתן אחר ביעורם, והרי עצים אין שייך בהם לאכלה, ומדוע אנו ממעטים מדין הנאתו וביעורו שווה? ומכאן נכנסו להגדרות וחילוקים דקים מאד, אך לענ"ד אין צורך בכ"ז, שהנה בראש ובראשונה עלינו לזכור ששני ענינים יש בשביעית, האחד הוא תנאי לחלות הקדושה על הצמח המסוים, והשני הוא היתר השימוש בצמח הקדוש לצרכים שונים. והנה כבר לעיל הארכנו וביארנו את התנאים לחלות הקדושה וביארנו שכל שהנאתו וביעורו שווה והוא עומד להנאה זו וההנאה שווה לכל אדם, הרי שאותו צמח עומד בכל התנאים והוא קדוש בקדושת שביעית. והנה דין זה של "הנאתו וביעורו שווה" אין חולק שכן זה גמרא מפורשת בסוכה, ולכן יצאו עצים שאין בהם כלל קדושת שביעית שחסר התנאי שהנאתו וביעורו שווה, ולמרות שעצים אינם דבר של אכילה מ"מ תנאים אלו תקפים גם בדברים מעין אלו כמפורש בסוגיא ואין ע"כ חולק. והשני הוא ענין היתר השימוש באותו צמח, היינו כגון המובא בגמ' שם, שהיין שלכו"ע קדוש בקדושת שביעית מכל מקום אסור לכבס בו בגדים, והטעם אומרת הגמ' בסוכה שנאמר לכם לאכלה דומיא לאכילה שהנאתו וביעורו שווה יצאו משרה וכביסה שאין הנאתם וביעורם שווה. הרי לנו שאע"ג שהיין קדוש בקדושת שביעית כיון שהנאתו וביעורו שווה, מכל מקום השימוש לכיבוס אסור, למרות שנאמר לכם - לכל צרכיכם, מ"מ כיון שאין הנאתו וביעורו שווה, אסור סוג שימוש זה. [והטעם שכביסה אין הנאתו וביעורו שווה מסביר רש"י ז"ל על הסוגיא בד"ה ולא לכביסה, שכיון שבשעה ששורה הבגדים ביין שעה אחת נתבער נאבד לו, והנאתו אינה עד שילבש הבגדים. אלא שבתוס' שם בד"ה (יצאו משרה) הקשה שאם ההנאה היא הלבשה, א"כ מאי שנא לצביעה שזה נקרא הנאתו וביעורו שווה והרי ההנאה איננה אלא עד שילבש את הבגד. ואומר תוס' שלפי פ' רש"י בב"ק נחא (קא ע"ב - קב ע"א), שלענין צבע כתב רש"י (בד"ה יצאו עצים) שבזמן ששורש הצמח כלה והצבע יוצא ממנו באותו זמן הוא נקלט בבגד, וממילא הנאה וביעור שווה. אך לענין כביסה כתב רש"י (בד"ה יצאו משרה) שהיין מתקלקל מיד ששמים שם את הבגד אך הכיבוס הוא רק לאחר ג' או ד' ימים, ולפי"ז נחא, שכיון ואין הלבשה הנאה אלא

נמוקה של הלכה

התוצאה ממילא תוצאת הצבע מיידית אך תוצאת הכביסה רק לאחר זמן, ועי' במהרי"ק על הרמ' לענין כביסה שבכך יישב את הרמב"ם וצ"ל שמרן הכס"מ פליג ע"ז]. והשתא נוסף ונאמר שמרן הכס"מ ז"ל לא הוקשה לו כלל מדוע בבורית ואהל יש קדו"ש, שזה כבר פסק הרמב"ם בצורה חדשה ובורית ואהל יש עליהם קדושת שביעית, ומקורו קודש מדברי הירושלמי ריש פ"ז שנפסק בבירור שבורית ואהל יש עליהם קדושת שביעית ולקמן נבאר הטעם, רק הוקשה לכ"מ סיבת היתר השימוש בבורית לכביסה ומאי שנא מיין ששם נאסר לכבס כיון שהתוצאה היא שהנאתו וביעורו אינו שווה, א"כ מדוע בבורית ואהל שהם קדושים מותר לכבס והרי אין הנאתו וביעורו שווה, על כך תירץ מרן הכסף משנה, שיש לחלק, שגבי יין כיון שעיקרו לשתייה על מנת להשתמש בו למטרה אחרת לתועלת האדם מותר רק אם הוא דומה למטרה המקורית שהיא אכילה והנאתו וביעורו שווה. אך צמח שמטרתו המקורית אינו אכילה, אין כל טעם להצריך דומיא דאכילה, ולכן יהיה מותר להשתמש באותו שימוש גם אם אינו דומה לאכילה ואין הנאתו וביעורו שווה, ואלו הם עיקר דברי מרן ז"ל. והשתא נבוא לבאר מדוע הבורית ואהל יש להם בכלל קדושת שביעית, והרי לפי מה דקיי"ל שתנאי לחלות הקדושה הוא בכך שהנאתו וביעורו שווה, א"כ לגבי כביסה שהסכים מרן שאין הנאתו וביעורו שווה מדוע חל ע"ז קדושת שביעית? והיה אפשר לומר בזה דברים פשוטים יותר שהבורית באמת לשימושים אחרים כן הנאתו וביעורו שווה, וכגון זה שהבורית משמשת לרחיצת גופו של האדם, ולזה כן הנאתו וביעורו שווה, וכ"כ המקדש דוד (סי' נט אות ד) ע"ס דברי הגמ' בנדה (סו, ע"ב - ועי' גירסת הערוך המובא בגליון). ועיי"ל שמיני צמחים אלו ראויים למאכל בהמה ואפשר שמשו"ז זה קדוש בקדושת שביעית, וכ"כ בשו"ת ציץ הקודש סי' ט"ו. אלא שעל תירוצים אלו יש מקום לדון ואין כאן המקום, כיון שלענ"ד הגדר ברמב"ם שונה הוא לחלוטין. שכן דעת הרמב"ם שכל צמח שמשמש לתועלת האדם יש בו קדושת שביעית ואת זה לומד הרמב"ם מהקטע הראשון בפסוק שנאמר "לכם לאכלה" לומד הרמב"ם "לכם" - לכל צרכיכם, ודרשה זו נלמדה בירושלמי (ריש פ"ז דשביעית), וזה מרבה כל דבר הנכלל בקטגוריה של "צמח". ואמנם כל שלא נכלל בקטגוריה זו, הרי שהוא נמצא בקטגוריה נוספת הקרויה "עצים" שהם לא נועדו לשימוש של אדם, וקיומם בעולם ע"י הבורא הוא אם לישא על עצמם פירות ואם לנוי או ליער וכיו"ב. רק שבזמן שאינם מהווים יותר לתועלת נוטלים האדם לצורכו, להסקה וכיו"ב [וזה בדוק שכאשר אדם רוצה להסיק נוטל כל דבר שאין בו חפץ והעיקר שהוא ניתן להדלקה], ובחילוק יותר מוגדר, צמח קיומו בעולם לשמש את האדם בשימוש מיוחד כגון: אכילה, שתייה, סיכה, הדלקה, צביעה, כביסה, רפואה ועוד. אך עצים לא נועדו מראש לשימוש ישיר של גוף האדם, רק שהאדם ברוב תבונתו מנצל אותם לצרכיו. ועפ"ז נקבע בגמ' ונפסק ברמב"ם שכל המוגדר "צמח" היינו שנועד לתועלת האדם לעולם הוא קדוש ואפי' שאין הנאתו וביעורו שווה [מלבד אם זה לסוג מסוים של אנשים שאפשר וזה מתמעט - עי' לקמן הערה 27]. ומאידך כל המוגדר "עצים" אינו קדוש בקדושת שביעית שאינו מתרבה מלכם, ואמנם נתחדש בדין שביעית שאם האדם משתמש אפילו בעצים בהנאה הדומה לאכילה הרי שאז יש בו קדושת שביעית, היינו למרות שזה מתמעט מלכם מכל מקום זה יילמד מ"לאכלה" - הדומה לאכילה, ואזי י"ל שהוא מופקע מדין "עצים" ונכנס לגדר "צמח" שכן הוא נועד מתחילתו לתועלת ישירה של האדם, וכמו שמצינו גבי ספיחי איסטיס שאינם אלא ספיחי עץ וכמו שהדגיש רש"י ז"ל בגמ' בב"ק (ק"א ע"ב בד"ה יש להן ביעור) "והני ספיחי עץ בעלמא ניהו", בכה"ג כתבה הגמ' שמ"מ כיון שהם לצביעה וזו הנאה וביעור שווין יש שביעית וכבר אינם מוגדרים "עצים" כיון שיעודם מתחילה לצביעה, ואינם רק להסקה שאז אינם אלא עצים בעלמא שלא לשימוש האדם ואינם קדושים בקדו"ש, וכלשון רש"י ז"ל (ב"ק שם בד"ה סתם עצים) וז"ל: סתם עצים להסקה ולא להאיר הלכך עצים ניהו" וצ"ל מה כוונתו הלכך עצים ניהו, והרי איירינן בעצים, אלא כוונת רש"י ז"ל שעצים הינם הגדרה לדבר שאינו שימושי לאדם, וממילא כל שהם להסקה הרי שהם בגדר "עצים" (וע' תוספות חדשים פ"ז מ"א בשביעית) והוא הדין בגמ' בסוכה שהקשתה מלולב [עצים] לדין עלי גפנים [עצים], תירצה שלולב אמנם הוא עץ אך דינו אינו "כעצים" כיון שהשימוש שלו הנאתו וביעורו שווה ויש לו קדו"ש, [אלא שלהלכה כלולב אין קדו"ש ויתבאר לקמן] אך סתם "עצים" אין בהם קדו"ש. וכן כיו"ב עצים להאיר כיון שהם למטרת שימוש האדם היה צריך לחול קדו"ש, אלא מכיון והולכים אחר סתם עצים להסקה, אין בהם קדו"ש. וזה מדויק בלשונו של מרן הכסף משנה שם שכתב "שפיר מתרבה מלכם" [הגם שמדבר לענין שימוש וכו']. ובאמת שהגדרות אלו מבוארים ברמב"ם בכמה מקומות, שכאשר רצה להסביר בדבר שאין בו קדו"ש דימהו לעצים וכגון מה שכתב בפ"ה הל' כ"א וז"ל: הקליפין והגרעינים שמותרים בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים", הרי שכאשר רצה לפטור משביעית דומה לעצים שכאמור הם שם דבר שאינו לשימוש הנאת האדם. וכן הוא ברמב"ם בפ"ז הי"ד וז"ל "וכל שאינו מיוחד לא

ז. שיעמוד לשימוש המיועד – כלומר שהפרי או הצמח מיועדים ועומדים לשימוש המיועד כגון למאכל או לשאר תשימישים, אך אם אינו עומד לשימוש המיועד לו, אף אם הם פירות אין בהם קדושת שביעית²⁷. וכגון פירות ערלה האסורים באכילה²⁸, או פירות

נמוקה של הלכה

למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית²⁹. הרי שהדגיש הרמב"ם להדיא שהתנאי היחיד להפטר זה אם הוא "עצים", אבל בלא"ה הרי שהוא קדוש בקדושת שביעית, [א"כ העצים ראויים וכגון לצביעה וכמו שכתב בפ"ה הכ"א שעצים אם ראויים לצביעה יש עליהן קדו"ש], ובאמת שהדברים כתובים להדיא במרן בכסף משנה שם על הר"מ בבואו לישב את הרמב"ם מהשגת הראב"ד שהשיג שהמקרה של הר"מ שאינו ראוי לו לאדם לא לבהמה ולא לצביעה ואינו לעצים תלוי במחשבתו, ומיישב הכסף משנה וז"ל: "אבל משנה זו אינה עסוקה בזה אלא לומר שיש להם דין שביעית שאין עושים סחורה מהם ושאיין להם ולא לדמיהן ביעור וזה אינו תלוי במחשבה, אלא אע"פ שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה הואיל ואינם עצים ממש יש להם שביעית ולדמיהם שביעית אבל אין להם דין שביעית שאין עושים סחורה מהם ושאיין להם. ולא לדמיהן ביעור וזה אינו תלוי במחשבה, אלא אע"פ שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה הואיל ואינם עצים ממש יש להם שביעית ולדמיהם שביעית אבל אין להם ביעור וזה פשוט ומבואר" עכ"ל, הרי ששפתיו ברור מללו שרק "בעצים ממש" אין קדו"ש. ובפ"י המשנה ראשונה (פ"ח סוף משנה א) הביא דברי הכ"מ וכתב שכתבם בלא ראייה, אך יש לו ראייה מהמשנה לפי פירושו, וגם מסקנתו זהה שם שלדעת הרמב"ם כל שאינו לעצים יש בו קדושת שביעית. ועי' עוד בפ"י התפארת ישראל (פ"ז מ"ב אות כ) שכתב על המשנה שאמרה כלל כל שאינו מאכל אדם וכו' יש לו שביעית וכו' אין לו ביעור וכו', כתב התפא"י דמדלא חזו להסקה רק לשאר צורך אדם כגון לרפואה ומלוגמא וכדומה אין דינן כעצים, עכ"ד, הרי שהדגיש כנ"ל שכל שהוא לצורך אדם (מלבד הסקה) אין דינו כעצים לפטור מקדושת שביעית [ומש"כ לענין רפואה עי' לקמן הערה 27]. ועו"ע בתחילת דברי התוי"ט ובתו"ח שם, וכן מדויק מדברי רבינו המאירי עמ"ס ב"ק (ק"א עד) לענין ספיחי איסטים עיי"ש, וע"ע בשיטמ"ק על הסוגיא שם מש"כ בשם גאון, וכן בדברי המאירי הנז' מש"כ להלכה לענין עצים ודו"ק. וכן כתב להדיא בעל מרכבת המשנה על הרמב"ם (בפ"ז שם) וז"ל: "ולדרך רבינו [הרמב"ם] כל שיש לו תועלת אחר דלאו לעצים חייב בשביעית, אע"ג שאינו מאכל אדם או בהמה ולא צבע וכו', זולת דבר שלא יציל לשום דבר רק לעצים הוא דפטור משביעית" עכ"ד. הרי שכתב הדברים להדיא. ועפ"י אין כל טענה על מרן הכ"מ, שכן דעת הרמב"ם ברורה מזה ושונה דין כביסה מדין עצים. (ועי' עוד במהרי"ק על הרמב"ם שהביא התירוץ של הכ"מ ולא דחאו ככל האחרונים בקושיא מעצים אלא דחה ממקור שלמד הרמב"ם מלכ"ס עיי"ש, וע"כ שגם הוא הבין שמעצים אין קושיא). כ"ז הוא הנלענ"ד בדעת רבינו הרמב"ם אליבא דמרן הכ"מ, ואע"ג שידעתי שהרבה מהפוסקים לא ס"ל הכי להלכה אך מ"מ לא באתי ח"ו לחלוק או לחדש אלא להסביר דעת רבינו הרמב"ם ומרן זיע"א שאחריהם אנו נוהרים, וכ"ז הוא הנלענ"ד.

²⁷ הנה כפי המבואר לעיל באריכות דעת רבינו הרמב"ם שכל צמח משמש את האדם לצרכיו חל ע"ז קדושת שביעית, מלבד אם הצמח אינו ראוי לכלום שאז דינו כעצים [והסקה אינה נחשבת להנאה וכאמור]. ואמנם כ"ז אם הצמח בסופו של דבר משמש להנאת האדם, אבל אם איננו משמש להנאתו כגון שהוא אסור באכילה או נפסל מאכילה, אין כל ענין שיהיה קדוש בקדושת שביעית. וצמח שאינו עומד לשימוש להנאה, אע"ג שיש בוודד או בודדים שכן ישתמשו אין ע"ז דיני שביעית, ואפי' שמקורו מצמח, [ועי' רמב"ם (פ"א הי"א) בדין הקוצים הרכים שאינם מיוחדים לאדם ועי' בתוספות חדשים על המשנה (פ"ז מ"א) ודוק]. ומקורו של דין זה שהולכים אחר סתם השימוש, מבואר בסוגיא בסוכה ובבבא קמא הנזכרים בהערה הקודמת, שעצים מופקעים משביעית שאינם לשימוש האדם אלא רוב עצים להסקה עומדין, ועפ"י אומרת הגמ' שגם עצים דמשחן [מאור], אינם קדושים כיון שהולכים אחר השימוש הסתמי. ועפ"י יש לבאר את דעת רבינו הרמב"ם שבלולב אין קדושת שביעית כיון שהוא כעצים (כ"כ בפיהמש"ג לסוכה פ"ג מ"א) ואע"ג שבגמ' סוכה שם משמע שלולב הנאתו וביעורו שווה [וכך הקשה רע"א בסוכה שם] ומסבירים המפרשים שדעת הרמב"ם שמסקנת הגמ' שלולב כיון שהוא עץ וסתם עצים להסקה, הרי אף מה שהנאתו וביעורו שווה אין בו קדו"ש, [כ"כ בס' כפות תמרים על הסוגיא וכ"כ החתם סופר בפ"י לסוכה שם] הרי לך שהעיקר הוא למה הצמח בד"כ מיועד ואם הוא מיועד בד"כ לשימוש אדם לעולם הוא קדוש בקדו"ש, ואם איננו מיועד

שנפסדו מאכילת אדם, ואינם עומדים עוד לשימוש המקורי.²⁹ וי"א אף פירות שאינם עומדים לאכילה.³⁰

ח. אם הרוב מאיתו פרי או הצמח עומדים לשימוש המיועד, אף אם המיעוט אינו עומד, הולכים אחר הרוב ונוהג בו בשביעית, והוא הדין להיפך.³¹

ט. אם הצמח או הפרי עומדים לשני השימושים [גם לשימוש המיועד, כגון לאכילה, וגם לשימוש אחר כגון לעצים] תלוי הדין במחשבת המלקט, אם חשב לשימוש המיועד הרי זה קדוש, ואם חשב לשימוש האחר, אינו קדוש.³²

י. אם הצמח או הפרי ראויים לשימוש המחייב שמירת קדושת שביעית, אך באותו מקום רוב בני האדם אינם משתמשים בו לשימוש זה, אלא משליכים אותו, אין נוהג בו קדושת שביעית,³³ ויש חולקים וסוברים שאפילו שבפועל אינו עומד לאותו שימוש, מכל מקום כיון שלדעת הכל הוא ראוי לאותו שימוש, הרי הוא קדוש

נמוקה של הלכה

בד"כ, איננו קדוש ואפי' שפעמים יש ממנו שימוש לאדם. [ועי' ברש"י ובתוס' עמ"ס סוכה ובב"ק שם, ועי' בשיטמ"ק לב"ק ובמאירי שם ועי' לעיל הערה 17].

²⁸ עפ"י המבואר בהערה 18 וכן ראיתי שכתבו בספר "בצאת השנה" עמ' נג.

²⁹ מוכח בכמה מקומות, עי' רמב"ם הל' שמו"י פ"ה ה"ג שציין לדבריו בהל' תרומות פ"א ה"י, שקנובת ירק של הגננים מותרת לזרים, וממילא בשביעית אין בה קדושה, והטעם שהגננים זורקים את הירק המעופש, וכיון שהוא מעופש ואינו ראוי ונפסד מאכילה אין בו קדו"ש. וע"ע ברמב"ם (פ"ד ה"ח).

³⁰ עי' מהרי"ט (ח"א סי' פ"ג) שדן על עלי התות עץ שכיון והנטיעה היא לשם העלים עבור התולעים ואת הפירות משליכים, א"כ אין בהם קדושת שביעית, שמהני מחשבתו שנוטע מתחילה לשם כן. ועי' בס' חוט השני הנד"מ (עמ' רמ"ד) שפקפק בדין זה כיון שהם אוכל גמור מסתבר שלא מהני מחשבה עי"ש. ודבריו יותר נראים להלכה בפרט לדעת הרמב"ם בפ"ה י"א ובפ"ז י"ד וכמו שכתב בכ"מ שם בדעת הרמב"ם "והעשוי לעצים תלוי במחשבה וכו' הואיל ואינם עצים ממש יש להם שביעית". ועי' לקמן הערה 23.

³¹ עפ"י המבואר בהערות לעיל.

³² שנינו בגמ' בסוכה ובב"ק שם, "עלי קנים ועלי גפנים לקטן לאכילה יש בהם משום קדושת שביעית לקטן לעצים אין בהם משום קדושת שביעית", ומבאר רש"י בב"ק שם (בד"ה יצאו משרה) שעלי גפנים סתמוה להכי והכי ולכן מועילה מחשבה, אבל פירות שסתמיהו לאכילה אין מועילה מחשבה עי"ש. וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"א) לענין פיאה ואיזוב וכו' חשב לאכילה כאכילה חשב לעצים הרי הוא כעצים. וזמן המחשבה הוא בזמן הלקיטה וכ"ש מזמן הנטיעה – עי' מהרי"ט המובא בהערה 21 ואם מועילה מחשבה לאחר לקיטה עי' חזו"א (י"ג אות כ"א) ואם בזמן הלקיטה לא חשב וליקט בסתם עי' חזו"א שם (ט) ועי' עוד משנ"ר מ"א (בד"ה חשב עליו).

³³ חזו"א (שביעית סי' יד אות י') ועיקר דבריו הם, שמאכל אדם שנפסל מאכילת אדם, אם אינו מיוחד לבהמה מותר להשליכו, ואם מיוחד לבהמה מניחו עד שירקב, ולפי"ז פוסק שם שקליפות שבזח"ז אין נוהגים לייחדם לבהמה אין בהם קדו"ש וכל שנפסלו מאכילת אדם מותר להשליכן, וציין שם לדבריו במעשרות לענין שאין מתחשבים במעט המרקחים, ומשו"ז לא חל עליו קדו"ש, ולכן פסק שם שקליפי תפו"ז כיון שסתמן לאשפה אין בהם קדושת שביעית ומותר להשליכן. ולדיעה זו הסכים להלכה מרן הגרשז"א שהעיקר הוא אם זה עומד למאכל בהמה, אך אם דרך הכל להשליכן לאשפה חשיבי כעפרא ואינם קדושים בקדושת שביעית שהתורה אמרה לאכלה – דבר שרגיל לאכול ולא דבר הרגיל לזרוק לאשפה. [תשובת הגרשז"א מובאת בשו"ת משנת יוסף ח"א סי' ל', ובשו"ת מנחת שלמה ח"ג הנד"מ סי' קל"ב אות י' כתב את הדברים בקיצור ובפשטות שבשביעית מתחשבים אם זה עומד או לא עי"ש, ודעתו לענין קליפות עי' מש"כ לקמן בסעי' כד].

בקדושת שביעית³⁴. והעיקר להלכה נראה בדעת רבינו הרמב"ם, שכל צמח המיועד לשימוש האדם כגון למאכל, צביעה וכד', כל עוד ולא נפסל משימוש זה הוא קדוש בקדושת שביעית. ואפילו אינו עומד לכך, מכל מקום כיון שראוי לכך הרי הוא קדוש. אך אם נפסל משימוש לצורך האדם, וראוי כעת רק לבהמה, אם עומד ונהוג לתת לבהמה הרי הוא קדוש, כל עוד ולא נפסל גם לבהמה, אך אם אין נהוג לתת לבהמה אפילו הוא ראוי, אינו קדוש ומותר להשליכו³⁵. [דין קליפות וגרעינים יתבאר לקמן סעיף כד].

נמוקה של הלכה

³⁴ משנה ראשונה (פ"ז מ"א בד"ה כל שהוא) כתב שהמשנה כתבה כל שהוא מאכל אדם, ולא כתב כל שמייוחד לאכילת אדם, כיון שבאה ללמדנו שאפי' שאינו מיוחד למאכל אדם אלא נאכל ע"י הדחק שביעית נוהגת בו. ע"כ. ולכאורה א"כ כל שראוי אפי' אינו עומד, קדוש בקדושת שביעית. וכן הסכים להלכה הגרא"י קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ז הי"ג אות ג), שמאכל אדם, בהמה ומין הצובעין אי"צ שיהיה מיוחד אלא שיהיה ראוי לכך. וכדיעה זו כ"כ להלכה הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר שליט"א בתשובתו שהובאה בספר משנת יוסף ח"ג עמ' קי"א, שהעיקר אם זה ראוי ודלא כהחזו"א. וכן דעת הרב משנת יוסף ע"י בספר ובשו"ת שם.

³⁵ הנה בלשון הרמב"ם מצאנו כמה דיוקים, שהנה מצינו ששינה הרמב"ם מלשון המשנה, שבמשנה בריש פ"ז כתוב הלשון כל שהוא מאכל אדם וכו' יש לו שביעית, [נומך דיוקו של המשנה ראשונה וכן] לעיל הערה 25], ובמשנה ב' כתוב כל שאינו מאכל אדם וכו', אלא שרבינו הרמב"ם שינה מן הלשון שהנה בהלכה א' (ריש פ"ז) כתב כל שהוא מאכל אדם (תואם את לשון המשנה), אך בהלכה ב' כתב כל שאינו מיוחד לאוכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית, הרי שכאן הוסיף משפט על המשנה (ובגירסתו שבפיהמש"נ כתב כמופיע במשנה לפנינו בלי תיבה "מיוחד"), ודבר זה לא בכדי, ובא הרמב"ם ללמדנו שאע"ג שזה לא מיוחד לאחד מן השלשה (בפיהמש"נ כתב "ראוי לאחד משלשה ודוק"), מ"מ כיון שבשעה"ד ראוי לאחד מהם יש עליו קדושת שביעית שאל"כ הרי הוא כעצים, וא"כ נפק"ל שאין צריך שיעמוד במיוחד לאותו דבר אלא מספיק שיהיה ראוי שבנ"א יתייחסו לצמח מסוים לתועלת לאדם ע"מ שיהיה בו קדו"ש כל עוד ואין כוונת בני האדם לעצים. וזה נראה דלא כהחזו"א. ואמנם אם היינו מפרשים ברמב"ם שאין הצמח ראוי כלל לאחד מהשלשה [תואם את פיהמש"נ] אלא הם עומדים לשאר שימושי בני אדם וכמש"כ בתפארת ישראל על המשנה שם (אות כ) יותר נחא, כיון שסו"כ הם עומדים לשימוש שלהם לכתחילה, אלא שדווקא מרן החזו"א הוא לומד ברמב"ם שדיבר על צמח שבשעת הדחק כן ראוי (ע"י חזו"א י"ג ט) ולכן יש בו קדו"ש. ולפי"ז א"כ גם בנידו"ד יש לחייב כל שעומד וראוי בקדושת שביעית. ועוד יש להביא ראיה לנידו"ד מהרמב"ם (פ"ה הכ"א) לענין הקליפין והגרעינים, שכתב שכל הקליפין והגרעינים שמותרים בתרומה לזרים אין קדושת שביעית חלה עליהם והרי הן כעצים, אלא א"כ ראויין לצביעה, עכ"ד. ולכאורה מאי האי שהם ראויין לצביעה, והרי הם אינם עומדים לצביעה, [וזהו שדייק הרמב"ם לכתוב "ראויין" ולא עומדים], וע"כ שדי באם הם ראויים, לחייב בקדושת שביעית. [ואת דברי המהרי"ק והכ"מ לגבי גרעינים נבאר לקמן ואינו ענין לכאן], אלא שבאמת אם נאמר כדברינו הדברים קשים במציאות שאין לדבר סוף, שהרי כמעט כל צמח ראוי למאכל בהמה ובפרט בשעת הדחק שפעמים ראויים אף למאכל אדם [כגון כרשינין לימי רעב], ואפילו הקוצים הקשים מאד ראויים לגמלים בערב, ואין לדבר סוף. ויותר מכך נראה לי להוכיח מהרמב"ם שלא כדברינו, שהנה בפ"ה הכ"ב כתב הרמב"ם "הצורך תבלין של שביעית ונתנן לתוך התבשיל, אם בטל טעמם הרי אלו מותרין לכל דבר, ואם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושת שביעית, עכ"ד, ומקורו מהתוספתא שביעית פ"ו ה"ד. וביאור הדברים שלאחר שהתבלין נתן טעמו ובטל הטעם, מותר ליהנות או להשליך את התבלין, ואין בו יותר קדו"ש (ע"י מנח"ב על התוספתא, וע"י בפי' החזו"ן יחזקאל שם), ולכאורה אע"ג דבטל טעם התבלין, עדיין במציאות הוא ראוי למאכל בהמה, ומדוע אין בו קדו"ש? אלא ע"כ כיון שאינו עומד לכך אין הוא קדוש ואין צריך לחוש לכך. ועל כן עלה בדעתי דבר חדש בס"ד, והוא שכל מה שראוי לשימוש הנחשב בשביעית לצורך אדם, כל עוד והוא עדיין ראוי הרי הוא קדוש בקדושת שביעית, כלומר כל דבר מאכל הראוי לאדם או לתשמישיו וכגון לצביעה, כל עוד והוא ראוי אע"ג שאינו עומד, יש עליו קדושת שביעית. אך ברגע שכבר איננו ראוי לאדם או לתשמישיו, אע"ג שאפשר שהוא ראוי לבהמה, מ"מ כיון שאין זה עומד לבהמה אין בכך כל חשש, היינו כל עוד והוא עומד בדרגתו לשימוש אדם בצורה כל שהיא אנו

יא. הנאתו שווה בכל אדם – כלומר שאותה הנאה שמחמתה מצריכים לשמור בקדושת שביעית, תהיה שווה אצל כל אדם, אך אם ההנאה משמשת רק אנשים מסוג מסויים, אין זה קדוש, ויש חולקים. והעיקר נראה כדיעה ראשונה.³⁶

נמוקה של הלכה

חוששים לכך, ואפי' ראוי ואינו עומד. אבל אם כבר אינו ראוי לדרגתו וירד לדרגת מאכל בהמה, כיון שאינו עומד לכך מתחילה, וגם עכשיו אינו עומד לכך אלא ראוי, בכה"ג אינו חוששים ואין בו קדושת שביעית, והשתא הכל אתי שפיר, מ"ש הרמב"ם כל שאינו מיוחד למאכל אדם בהמה או למיני צבעים, ודייקנו שמ"מ הוא ראוי, הדברים אמת, שהרי מ"מ שאינו מיוחד למאכל אדם מ"מ בשעה"ד ראוי לאדם ויש בו קדו"ש, ולא תרד הקדושה אא"כ אינו ראוי כלל אלא לעצים. והטעם כיון שמראש הוא עומד לאדם (לכה"פ בשעה"ד), ומובן מה שהחזו"א צידד בפ"י זה ברמב"ם, וגם לא יקשה מהמשנ"ר כיון ששם דיבר על שעת הדחק של מאכל לאדם, וכל עוד ששעה"ד באדם לא ירד עדיין קדוש בקדו"ש. וגם מובן מה שכתב הרמב"ם לענין קליפין שאם ראויים לצביעה הם קדושים, השתא שפיר דמי, כיון שצביעה מכלל הנאות האדם, כל עוד וראוי אפי' אינו עומד, עדיין הוא קדוש בקדו"ש, אך מאידך גיסא תבלין שעומד לאדם, אם בטל טעמו לאדם, אע"ג שהוא ראוי לבהמה אין אנו חוששים לזה אא"כ זה עומד לבהמה, אך אם אינו עומד והדרך להשליכו, בכה"ג אינו קדוש בקדו"ש. אלא שראוי להדגיש שכל הדיון שהזכרנו היינו דבר שמ"מ יש נוהג באיזשהו מקום לאוכלו או ליהנות ממנו לאדם או לבהמה. אך דבר שאינו כלל לבהמה ואדרבא מרחיקים אותה מזה שלא תתקרב וכגון צמחי נוי וכדומה, נראה שאין מי שחולק לומר שיהיה בזה קדושת שביעית והרי זה כעצים, ובפרט שהנטיעה והקטיפה לשם נוי ולא לשם בהמה. והנה על חידוש זה שכתבנו הן אמת שנלענ"ד שזה אמת, אך חששתי שלא מצאתי לכך סימוכין בכתב ובפרט בסוגיא זו שדשו בה רבים, אך כעת רבתה שמחתי שבימים אלו יצא לאור ספר חוט השני להגר"נ קרליץ שליט"א וראיתו לוי שם (עמ' רנ"ט בד"ה והנה) שהקשה מדוע הרמב"ם לענין גרענין כתב אא"כ ראויין לצביעה, ולא כתב ג"כ שאם ראויים לבהמה חל עליהם קדו"ש? וישוב כדברינו הנ"ל, שצביעה ומאכל אדם חד הם, וכל עוד לא נפקע שם זה של מאכל אדם עדיין חוששים לקדושה ואפי' ראויין, אך מאכל בהמה אם באותו מקום עומדים למאכל בהמה ודאי שזה קדוש, אבל מאכל אדם שנפסל מאכילת ושימוש אדם, ונפקע השם הקודם, תלוי אם זה נהוג ועומד לבהמה זה עדיין אסור, אך אם אינו עומד אפי' אם ראוי נפקעת הקדושה, עכ"ד, והן הן דברינו הנ"ל. והנה לכל דברינו אלו יש נפק"מ רבות לענין הקליפות והגרענינים, אך אין כאן מקומו, ולקמן בסעיף כ"ד נאריך בזה.

³⁶ שנינו בסוגיא בסוכה (מ' ע"ב) ובבא קמא (קב ע"א) שהקשתה הגמ' לדעת רבי יוסי מה ראתה לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא? מרבה אני את הכבוסה ששוה בכל אדם ומוציא את המלוגמא שאינה שווה בכל אדם. מאן תנא להא דת"ר לאכלה ולא למלוגמא לאכלה ולא לזילוף לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטיוזין, כמאן כרבי יוסי דאי רבנן הא איכא נמי משרה וכבוסה, עכ"ל הגמ'. והנה רבינו הרמב"ם הביא את הכל בחדא מחתא ופסק כשניהם וז"ל (שמו"י פ"ה ה"י) ... והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכבוסה, עכ"ל. הרי שפסק גם כרבנן שבעינן הנאות וביעורו שוה ולכן מיעט משרה וכבוסה, ופסק גם כרבי יוסי ולכן מיעט מלוגמא שאינה שווה בכל אדם. והנה הסוגיות ודברי הרמב"ם הם על השימוש במה שקדוש בקדושת שביעית ועל כך ביאר את ההגבלות [ויש בזה עוד תנאים להגבלות אלו – ע' לעיל הערה 17]. ואמנם לענין תנאי בחלות הקדושה, אם נוהג בכלל כאשר אין הנאות שווה אצל כל אדם, לכאורה מצאנו בזה סתירה בדברי הירושלמי, אלא שקודם לכן נבאר דין המלוגמא – שאין הנאותה שווה בכל אדם, הנה המלוגמא פירושו מלא לוגמא, היינו שלועס אדם חיטין ושם אותם על מכתו לרפאותה, וקיי"ל שאין לוקחין מאכל אדם לעשותו תרופה, והטעם עפ"י הגמ' שאין הנאות שווה בכל אדם, ומקורו מן הפסוק כפי שמבואר בגמ' לאכלה ולא למלוגמא, וביתר ביאור בירושלמי (פ"ח ה"א) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מיעט אוכלי אדם שאין עושים מהם מלוגמא, ומקשה הגמ' שמדוע לא ממעטים גם מאכל בהמה שאין לעשות מלוגמא לאדם, מתרצת הגמ' שכיון שכבר דרשת שמאכלי אדם אין עושין מלוגמא, ולכם משמע אוכלים לאדם לאפוקי מאכל בהמה, א"כ כבר אינך יכול לדרוש שמאכל בהמה גם אסור. ורבי יוסי לא למד כן, אלא ס"ל שיש כאן מיעוט אחר מיעוט ובה לרבות אוכלי אדם שאין עושין מלוגמא ואוכלי בהמה שעושין מלוגמא, עכ"ד הירושלמי. וזהו הסבר למשנה מדוע מאכל אדם אין עושין מלוגמא, ומאכל בהמה עושין מלוגמא לאדם ולא לבהמה. והטעם שאין עושין מלוגמא לבהמה, מבואר שם משום שנאמר כל תבואתה לאכול – דבר הראוי לבהמה לאכילה תהיה לאכול ולא לעשות מלוגמא. הרי לנו שכל דיני מלוגמא מבוארים היטב ונדרשים בפסוקים,

נמוקה של הלכה

ואמנם הסברא והביאור בכ"ז כתב הרש"ס על הסוגיא שהטעם הוא שמלוגמא הוי בזיון, ולכן ממאכל אדם אסור דהוי כהפסד שמוריד מחשיבותו, אך ממאכל בהמה כיון שעושה מלוגמא לאדם זה חשיבות ולא הפסד, וכמו אוכלין דבהמה לבהמה דבהמה גופא תשמיש דאדם היא, עכ"ד. וכן פסק רבינו הרמב"ם להלכה (פ"ה פ"א) שאין עושין ממאכל אדם מלוגמא, אך ממאכל בהמה עושין מלוגמא לאדם ולא לבהמה. והנה כל מה שדיברנו עד כאן זה לענין אופי השימוש במאכל אם מותר לעשות מלוגמא או לא, אך יש לדון אם בכלל יש קדו"ש על מיני מלוגמא או כיון שאין הנאתו שיהיה בכל אדם אין עליו קדושת שביעית כלל. והנה מצינו בזה סתירה בירושלמי שבריש פ"ז מבואר שיצא מלוגמא שאין עליו קדושת שביעית ונראה ברור שהכוונה שאין כלל קדו"ש, וכן נראה מקושית הגמ' שהקשתה בהמשך מאיסטטס שחל ע"ז קדושת שביעית, ומשמע שהקושיא על גוף חלות הקדושה ולא על השימוש, [והוכחה זו סותרת את הרוצים לומר ביאור בגמ' שאיירי לענין שימוש ולא לחלות הקדושה]. אלא שמאידך בפ"ח שנינו [לאחר שהביא הירושלמי עניני השימוש], שהקשה מיני מלוגמיות מהו לעשות מהן צבועין לאדם? הרי שברור לירושלמי שמלוגמא יש קדו"ש ולכן הקשה אם מותר לצבוע לאדם. ואמנם היה אפשר לבאר שבפ"ח דבר הירושלמי על מיני מלוגמיות היינו במאכל בהמה שהתירו לעשות מלוגמא, אם מותר לעשות צבע לאדם, ועל כך ענה ק"ו שמותר, ושוב ושאל אם מאכל בהמה מותר לצבוע לבהמה, אלא שמהמפרשים על הירושלמי מבואר שאיירי לענין עשבים המיועדים לרפואה, כן פ"ה הרש"ס, המהר"א פולדא, וכן פ"ה בפ"מ שם. וכן מבואר מפ"ה הר"ש, הרא"ש והריב"ם על הסוגיא שבמסקנא חילקו בין מאכל אדם ובהמה לצביעה ובין מיני מלוגמא לצביעה, הרי שכולם דיברו על מיני מלוגמא בנפרד ומוכרח דיש בזה קדו"ש. ובאמת כן פסק מכח הירושלמי הנ"ל בספר מי זיו (זיו הים פ"ח ה"א ס"ק ו) שבמיני מלוגמא יש קדו"ש. וכן נראה דעתו של התפארת ישראל (שביעית פ"ז אות כ') שכתב שמה שלא ראוי להסקה אלא למלוגמא אין דינו כעצים ויש בו קדו"ש. וכן נראה דעתו של הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' קלב אות ח) שכתב שהעיקר להלכה כירושלמי בפ"ח שיש קדו"ש, והוכיח כן גם מהרמב"ם מהא שפסק שממאכל בהמה עושין מלוגמא לאדם, ואם אין במלוגמא קדו"ש היאך נחיר לעשות ממאכל בהמה שיש קדו"ש דבר שאין קדו"ש, עכ"ד. ואמנם על הוכחה זו יש להשיב, כיון שכל דיני מלוגמא נלמדים מפסוקים ואף סברא גדולה יש בזה כמו שכתב הרש"ס שכל ההגבלות הם משום הפסד, אך מאכל בהמה למלוגמא לאדם זה חשיבות ולא הפסד, ולא קשה. ולעיל בהערה 17 הבאנו דעת מרכבת המשנה שס"ל בדעת הרמב"ם שכל שאינו לעצים ממש יש בו קדו"ש ואף במיני בשמים ורפואה יש קדו"ש, וכן הוא דעת המשנ"ר שהבאנו שם. ולכאורה צ"ל שכן הוא דעת מרן הכס"מ שהבאנו בהערה 17 שם, שלדעת הרמב"ם כל שאינו עצים ממש, לא מהניא מחשבה ויש בו קדו"ש, וא"כ נוסף גם את המלוגמא. אלא שמרן החזו"א רוח אחרת היה עמו שאמנם בסי' יג (אות ו-ז) לא נראין דברים ברורים, אבל בסי' יד (אות ה) כתב להדיא שבמלוגמא אין קדו"ש. וא"כ לדעתו יש לבאר את דברי הירושלמי בפ"ח שמוכח ממנו שיש קדו"ש במלוגמא, והנה בספר הלכות שביעית (סי' ה' עמ' קצה ביאה"ל ד"ה ומש"כ על מיני רפואות) חיזק את דעתו שכתב בפנים שאין במלוגמא קדו"ש וכהחזו"א, ואת דברי הירושלמי העמיד במיני מלוגמא הראויין נמי לבהמה, וקדושתן לא מחמת המלוגמא אלא מחמת מאכל בהמה. עכ"ד. והנה אם נבא לסכם את הדין עד כאן, מבואר להדיא שאין עושין מלוגמא ממאכל אדם, אך עושין ממאכל בהמה, והטעם שנאמר בתורה לאכלה ולא למלוגמא, וזהו דוקא ממאכל אדם, אך מאכל בהמה יש לימוד שכן עושים לאדם והטעם כמו שכתב ברש"ס שזה חשיבות. ולעצם הקדושה בפשטות דעת הירושלמי בפ"ח שיש קדו"ש וכן פירשו רוב הראשונים, ובירושלמי פ"ז נראה שאין קדו"ש [הגם שאפשר לפרשו אחרת וכמבואר לעיל]. ובדעת הרמב"ם בפשטות כיון שאינו לעצים, צריך להיות עליו קדושת שביעית, ויש מי שכתב כן להדיא. אלא שלענ"ד עדיין יש לחלק ולומר שכל מה שהדגישו הכס"מ ועוד, ברמב"ם שכל שאינו לעצים הרי הוא קדוש, היינו אם לכה"פ דומה לשאר המאכלים בדין הנאתו שיהיה בכל אדם, שכן כל הסוגיא בעצים הוא לענין הנאתו וביעורו שיהיה, אך לענין שהנאתו שיהיה בכל אדם לא מצינו ענין עצים לכאן, וע"כ י"ל שאה"נ לענין השימוש אם אין הנאתו וביעורו שיהיה אסור להשתמש, ואפשר אפי' שכיון והוא מאכל בהמה שהוא קדוש ועשאו מלוגמא הרי הוא נשאר בקדו"ש. אבל עשבי רפואה שמתחילה הם לרפואה, כיון שמטרתם היא הנאה שאינה שיהיה לכל נפש היינו רק לחולים ולא בריאים, יש מקום לומר שאינו קדוש בקדו"ש, שסו"ס בעיני דומיא דאכילה, [וכ"כ החזו"א בפשיטות (י"ד ס"ק ט) שבשביעית בעינין הנאה השווה לכל נפש], ולגבי הירושלמי בפ"ח אפשר לומר שאיירי במיני מלוגמא הראויין לבהמה שמותר לעשות מלוגמא, אך אה"נ במינים העשוויין רק למלוגמא וניטעים ונקטפים על דעת זה, לכאורה כיון שאין הנאתו שיהיה בכל אדם, אין בזה קדושת שביעית, ואפשר שכל הראשונים לא חולקים בכה"ג שעשוי רק לרפואה, ואע"ג שהדעת נוטה כסברא זו עדיין צל"ע

יב. צמחי תבלין, אף שאינם נאכלים בפני עצמם, אלא לתבל בהם [כגון השיבא וכד'], יש בהם קדושת שביעית³⁷.

נמוקה של הלכה

להלכה. ועוד עי' להגאון בעל מנחת יצחק (ח"ח סי' ק"א) שדן בצמר גפן לרפואה העשוי מצמח הכותנה, אם יש בו קדו"ש, והביא שם הסוגיא של מלוגמא, וכתב כיון שאינו הנאה הוה לכל, הרי זה אינו בכלל "לאכלה" ומופקע מדין שביעית, ודקדק שאע"ג שאין עושין רטיה מפירות שביעית, מ"מ אינו אלא לרטיה [ושאר השתמשויות אין בהם שביעית], אינו קדוש בקדו"ש. אלא שציין שם למרן הכס"מ שכתב לענין כביסות [וכבר הארכתי בדב"ק לעיל הערה 17], שאע"ג שאינו בכלל לאכלה – שאין הנאתם וביעורם שוה, מ"מ כיון שהם לצורך האדם שפיר מתרבה מלכם – לכל צרכים. אלא שכתב שכה"פ דוחים את הכס"מ ואינו להלכה, עכ"ד. ואולם לענ"ד הגם שלעיל קיימנו את דעת מרן הכס"מ להלכה, מ"מ אפשר ואינו לענין לכאן, שסו"ס גם הוא אפשר ויודה שכ"ז בסוג הנאה לכל אדם ולכן בכל מצב קדוש בקדו"ש, אך היכא שאין זה שוה בכל אדם אינו קדו"ש, ואל תאמר לי שמ"מ מתרבה מלכם שהרי הירושלמי למד את גוף הדין של הנאתו שוה לכל אדם מהפסוק "לכם" – השוה לכולכם (ריש פ"ז). הרי שגם מלכם מתמעט מה שאינו שוה בכל אדם, וא"כ זה אף לדעת מרן הכס"מ. [ובכך נפלה ההתליה של מרן הגרשז"א במנח"ש ח"ג הנ"ל שתלוי מאיפה לומדים אם מלכם או מתהיה, די"ל שאף אם לומדים מלכם דווקא השווה לכולכם וכדברי הירושלמי]. ולכן למסקנא כפי הנלענ"ד שבצמחים הנועדים מראש לשימוש שאין הנאתו שוה בכל אדם, אין הכרח לומר שיש קדו"ש, ואדרבה הדעת נוטה שאין בזה קדו"ש, ואין כל הכרח מדברי רבינו הרמב"ם והכס"מ להיפך ובכך אפשר לקיים דברי הכל ולחלק בין פירות המיועדים לשימוש שאין הנאתו שוה בכל אדם, ובין דבר שמעיקרו אינו שוה בכ"א, כך שדברי החזו"א, המנח"י וספר הלכות שביעית שפיר קיי"ל כוותיהו להלכה, וזה הנלענ"ד.

³⁷ פשוט, וכ"ה להלכה ברמב"ם פ"ה הכ"ב, ומקורו מהתוספתא (פ"ו) והב"ד לעיל הערה 26.

הרב דוד אביטן שליט"א המכון למצוות התלויות בארץ

על מה חלה קדושת שביעית – ברור דברי הרמב"ם ז"ל

מוצאי אסור חג שבועות תש"ס

א. בגמרא בסוכה (מ,א) וב"ק (קא,ב) מבואר שאין קדושת שביעית חלה על עצים, משום שאין הנאתן וביעורם שוה, והתורה אמרה "לכם לאכלה" לכם דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוין. כלומר כל מה שהנאתו וביעורו שוה נחשב כאכילה הן לענין שחלה עליו קדושת שביעית, והן לענין שמותר להשתמש בפירות שביעית לדבר זה. ו"עצים דמשחן" אע"פ שהנאתן וביעורם שוה אין בהם קדו"ש, משום שסתם עצים להסקה עומדים. ולהריטב"א סתם עצים פרושו, שרוב העצים להסקה עומדים ואזלינן בתר רוב. ולרש"י, סתם עצים וגם עצים דמשחן סתמן להסקה עומדים. ועי' בתוס' בב"ק. ודעת הרמב"ם כהריטב"א, לפמ"ש האחרונים שלכן כתב הרמב"ם שאין בלולב קדו"ש, אע"פ שלולב הנאתו וביעורו שוה, שמשמש לכבוד בו את הבית, כמ"ש בגמ' וברש"י, עכ"פ למ"ש רבא סתם עצים להסקה עומדים, פרושו, דאזלינן בתר רוב עצים, וכיון שרוב עצים אין הנאתן וביעורם שוה, לכן גם עצים דמשחן וגם לולב, בכלל עצים הם ואין בהם קדו"ש.

ואח"כ מביאה הגמ' מחלקת ר' יוסי ורבנן. ויש ג' דרכים בראשונים בבאור מחלקת זו. לדרכו של רש"י בסוכה גירסת הגמ' "ועצים להסקה תנאי היא", ונחלקו ר"י ורבנן אם קדו"ש חלה דווקא על דבר שהנאתו וביעורו שוה. דר' יוסי סובר "לכם לכל צרכיכם" ולכן לדעתו אין קדו"ש תלויה כלל בדבר שהנאתו וביעורו שוה, וחלה קדו"ש גם על עצים, ומותר לכבס בפרות שביעית אע"פ שהכיבוס הוא דבר שאין הנאתו וביעורו שוה. ורבנן סוברים "לכם דומיא דלאכלה" שהנאתו וביעורו שוה, ולכן לא חלה קדו"ש על עצים ואין מכבסים בפרות שביעית.

דרך שניה היא דרכו של רש"י בב"ק שגורס בגמ' "סתם עצים להסקה תנאי היא" (הדעה ששולל רש"י בסוכה חוזר ומקיימה בפרושו בב"ק). וגם לר' יוסי אין קדו"ש חלה אלא על דבר שהנאתו וביעורו שווה. ולכן עצים שאינם עצים דמשחן אין בהם קדו"ש, כיון שאין הנאתן וביעורם שוה, אבל עצים דמשחן, כלומר שליטתם כדי להשתמש בהם למאור, שהנאתו וביעורו שוה, חלה עליהם קדו"ש, ולא אזלינן בתר סתם עצים. וגם במיני אוכלין, אם לקטם לצורך משרה וכביסה, לא חלה עליהם קדושת שביעית כלל, ומותר לכבס בהם. ורבנן סוברים, שכל דבר שהנאתו וביעורו שוה, חלה עליו קדו"ש מיד בשעת צמיחתו, ולכן מחשבת המלקט אינה מועילה להפקיע קדושתו, ולכן אסור לכבס בפרות שביעית, אף אם כבר בשעת הלקיטה כיוון לכבס בהם. וכן עצים כיון שסתמן להסקה, גם אם בשעת לקיטה כיון להשתמש בהם לדבר שהנאתו וביעורו שוה, אין חלה עליהם קדו"ש. [ולא אזלינן בתר מחשבתו אלא בדברים שעומדים לכך ולכן, ע"ש ברש"י באורך].

דרך שלישית, לראב"ד, מובא בחי' הרשב"א ובשטמ"ק בב"ק. גורס בגמ' "ועצים תנאי היא". ולרבנן לא חלה קדו"ש על עצים לא משום שאין הנאתן וביעורם שוה, אלא משום שלא חלה קדו"ש אלא על פירות הראוים לאכילה דווקא. ולכן אסור לכבס בפירות שביעית, כיון שגם השמוש המותר הוא דווקא דומיא דאכילה. ולכן לא חלה קדו"ש על ספיחי שטים וקוצה שאינם אלא לצבע ואינם לאכילה. ור' יוסי סובר לכם לכל צרכיכם, שעל הכל חלה קדו"ש.

והנפק"מ בין שלשה דרכים אלו גדולה מאוד. וכל דיני קדו"ש תלויים בהם. שכן לפי נסחת הראב"ד, לרבנן, דווקא אוכל אדם יש בו קדו"ש. ולרש"י בסוכה, לרבנן, אין קדושת שביעית חלה אלא על דבר שהנאתו וביעורו שוה. ולרש"י בב"ק, כל המחלוקת בין רבנן לר' יוסי היא דווקא אם חלה קדו"ש על עצים דמשחן. ולרבנן כל דבר שסתמו לאכילה, כלומר שסתמו הנאתו וביעורו שוה חלה עליו קדו"ש קדו"ש, ונחלקו על ר' יוסי בכך שלדעתם לא מועילה מחשבה

להפקיע קדו"ש מדברים שסתמן לאכילה, ולא להחיל קדו"ש על דברים שסתמן לעצים, אבל כל דבר שסתמו אינו לעצים חלה עליו קדושת שביעית. ולכאורה זוהי דרכו של הרמב"ם שסובר שאין בלולב קדו"ש, כיון שרוב עצים אין הנאתן וביעורם שוה, ולפיכך אנו אומרים שגם עצים דמשחן ולולב אין בהם קדו"ש. וא"כ גם להפך, כיון שרוב פרות הנאתן וביעורם שוה חלה קדו"ש גם על פרי שאין הנאתו וביעורו שוה. [ופרי האמור כאן אינו דווקא פרי, אלא לענין שביעית כל דבר שהנאתו וביעורו שוה נדון כפרי, לפי שהוא דומיא דאכילה. וכמ"ש מהרד"פ בשושנים לדוד (פ"ח מ"ב) שלכן כוללת המשנה מיני צבעים עם אוכלי אדם ובהמה לפי שמיני צבעים הנאתן וביעורם שוה וכמאכל אדם חשיבי. ומכאן כח הדימוי לומר שכיון שרוב תשמישי האדם כסיכה והדלקת הנר וצביעה, הם כפרי, וא"כ גם דבר שאינו פרי, כיון שהוא תשמישו של אדם נדון כפרי]. ולכן כותב הרמב"ם (בפ"ז הי"ד): "וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית. והשיגו הראב"ד דהנך תלויים במחשבתו. וכתב הרדב"ז שם שזו באמת כוונת הרמב"ם. אבל מרן בכס"מ כתב שלהרמב"ם על הכל חלה קדו"ש, כל שאינו לעצים. וכפרושו של מרן, מבואר להדיא בפרוש המשנה להרמב"ם (פ"ז מ"ב). ע"ש. וכתבו מהר"י קורקוס ומרן בכס"מ והמלאכת שלמה, ועוד, שכך נסחת הרמב"ם במשנה, (פ"ז מ"ב): "ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאוכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין וכו' יש לו שביעית". והרמב"ם הוסיף "הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית". [ועיקר המשנה לא באה ללמד על הקדושה, אלא על כך שאין לו ביעור וכו' ע"ש]. וכתב הקרית ספר שהרמב"ם בא לרבות כל מיני תשמישי אדם שהנאתן וביעורם שוה. ובספר מרכבת המשנה שם (ח"ג) כתב שלפ"ז לדעת הרמב"ם יש קדו"ש גם במיני מלוגמא וגם במיני בשמים, הואיל ואינם לעצים. ע"ש. [והגם שהפאת השלחן (כו, לג) והחזו"א (יג, ט) כתבו שהרמב"ם מדבר על דברים הנאכלים בשעת הדחק, דווקא. ובערוך השלחן (כח, ה) כתב שמדובר על מינים שאינם ראויים להסקה כלל ואינם מיוחדים לאדם ובהמה עכ"פ האדם אוכלם או מאכילם לבהמתו. לענ"ד נראה נכון יותר כדברי הקרית ספר והמרכבת, דסתמא קתני, ואתי למימר דכל שאינו לעצים יש בו קדו"ש. וכן משמע מלשון רבנו בפיה"מ שהכלל במשנה מדבר על מינים שאינם מאכל אדם ובהמה וצבעים כלל. וכ"כ בדעת הרמב"ם במשנה ראשונה (פ"ח מ"א), ע"ש. ולומר שמדובר כשהאדם אוכלם או מאכילם לבהמתו, והם דברים שאינם ראויים כלל אפי' לא להסקה, הוא דבר רחוק מאוד, במחכ"ת]. ושאר ראשונים נסחתם המשנה להפך, "כל שהוא מאוכל אדם ואכל בהמה וכו' יש לו שביעית". וזהו שרש המחלקת. וכיון שזוהי נסחת הרמב"ם במשנה על כרחך ס"ל שלרבנן יש קדו"ש בכל דבר שאינו עצים, כנסחת רש"י בב"ק, שלא נחלקו רבנן ור' יוסי אלא בעצים, דאילו לנסחת רש"י בסוכה עולה שאין קדו"ש אלא בדבר שהנאתו וביעורו שוה, דווקא, אבל במיני מלוגמא שאין הנאתו וביעורו שוה, כמ"ש המשנה ראשונה (פ"ח מ"ב). וכן במיני כביסה, שאין הנאתן וביעורם שוה, כדמוכח בסוגיין דסוכה, ראוי שלא ינהג בהם קדו"ש. א"כ איך כתב הרמב"ם שכל שאינו לעצים יש בו קדו"ש. אלא ע"כ כדאמרן. ועוד לנסחת רש"י בסוכה הרי לרבנן אין הכלל תלוי במה שאינו לעצים, אלא במה שהנאתו וביעורו שוה. ומדוע הוסיף הרמב"ם "הואיל ואינו לעצים". א"ו מפרש כרש"י בב"ק, דלרבנן אזלינן בתר מסתמא ולכן כל שאינו לעצים יש בו קדו"ש כאמור. ודוק. גם דרך הראב"ד אי אפשר לפרשו בהרמב"ם כמבואר. אע"פ שבשו"ת ציץ הקדש (ח"א סי' טו) כתב שהרמב"ם סובר שאין בלולב קדו"ש משום שס"ל כהראב"ד, ע"ש. לא יתכנו דבריו לפי נסחת הרמב"ם במשנה ודבריו המפורשים בפרק ז' הנ"ל. וכמדומני דאשתמיטתיה דברי הרמב"ם הללו.

ב. קדושת שביעית במלוגמא (=מיני צמחים המשמשים לרפואה).

כדי להוכיח שאין שום מקום בתלמוד לא בבבלי ולא בירושלמי שיאמר שאין קדו"ש במלוגמא, ולבאר דרכו של הרמב"ם, נקדים ונאמר שכיון שכאמור פירוש מחלוקת ר' יוסי ורבנן לדעת הרמב"ם היא כרש"י בב"ק, א"כ לכו"ע אין קדו"ש בעצים, לפי שאין הנאתן וביעורם שוה, כאמור. וגם סובר ר' יוסי שפירות שביעית שליקטם לכביסה, אע"פ שראויים לאכילה, אין בהם

קדו"ש כיון שליקטם לדבר שאין הנאתו וביעורו שוה, ומותר עכ"פ לכתחי' לעשות כן משום שנאמר "לכם לכל צרכיכם". וא"כ מה שאומרת הגמ' אח"כ "יצאה מלוגמה שאינה אלא לחולים" אינו בא לומר שלכן לא חלה קדו"ש על מלוגמא, אלא לומר שאסור להשתמש בפירות שביעית למלוגמה, ולא מהני מחשבתו בשעת לקיטה למלוגמה, כיון שאינה ראויה לכל אדם. וגם רבנן סוברים כן. ולשאר נסחאות פשוט יותר שזהו פירוש הגמ'. [ומשמע שהטעם אינו משום שאין הנאתו וביעורו שוה, אלא משום שאינו ראוי לכל אדם. משום שאף מלוגמה כזו שהנאתה וביעורה שוה, דומיא דאכילה, כמיני רפואות הנאכלים, או מינים כאלו שמיד כשמניחים אותם על הפצע מרגישים הקלה בכאב או עוצרים את הדם וכדו', כמבואר. ולא ברור לי מדוע החליט המשנה ראשונה שכל מיני מלוגמה אין הנאתן וביעורם שוה]. אבל מיני עשבים שמיוחדים למלוגמה מעיקרם, ואינם ראויים אלא למלוגמה, אם חלה עליהם קדושת שביעית, בזה לא מיירי כלל בסוגיין. אמנם בירושלמי (ריש פרק ח) מבואר להדיא בפשיטות שמיני מלוגמא חלה עליהם קדושת שביעית. אלא שבירושלמי (ריש פרק ז) משמע לכאורה להפך, שבמיני מלוגמה אין קדו"ש. וז"ל הירושמי: "צבעים לאדם מהו שיהא עליהם קדו"ש, נשמענה מן הדא דתניא לכם כל שהוא צורך לכם, ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה, יצתה מלוגמה שאינה אלא לחולים וכו' לכם השוה לכולכם". משמע לכאורה שדבר מוסכם הוא שאין קדושת שביעית חלה על מיני מלוגמה, להפך הגמור ממה שכותב הירושלמי בפשיטות בריש פרק ח. וזה כמובן דבר אשר לא יתכן. והנה לכאורה דברי הירושלמי קשים מעיקרם, הרי במשנה שם מפורש שמיני צבעים יש בהם קדושת שביעית, ומה הוא ששואל הירושלמי "צבעים מהו שיהא עליהם קדו"ש", הרי משנתינו היא זו. וכבר הרגישו בזה המפרשים. ויש שכתבו ששאלת הירושלמי היא מנ"ל שמיני צבעים יש בהם קדו"ש מן התורה. והוא לענ"ד דוחק גדול, שא"כ הי"ל לירושלמי להביא את המשנה ולשואל מנ"ל, ולא לשאול בסתם צבעים מהו שיהא עליהם קדו"ש. ואכן הרי"ש סריליא והפני משה פרשו ששאלת הירושלמי אינה אם יש קדו"ש על מיני צבעים, אלא האם דברים שדרך לצבוע בהם והם מאכל אדם, מותר לצבוע בהם בשביעית, ומוכיח הירושלמי מבריתא שמותר. ולפי זה אין כל סתירה בירושלמי בין פרק ז' לפרק ח', כי מ"ש בפרק ז' יצתה מלוגמה וכו', אין פירושו שאין קדו"ש במיני מלוגמה, אלא פירושו שאסור לעשות מלוגמה מפירות שביעית הגם שדרך להשתמש בהם למלוגמה, בשביעית אסור, משום שאינם אלא לחולים, ובעינין לכם דבר השוה לכולכם. וא"כ אין חולק על מ"ש בירושלמי (ריש פרק ח) קדושת שביעית במלוגמה. ודוק. וכבר ראיתי למרן הגרש"ז אורבאך זלה"ה במנחת שלמה (ח"ג סי' קלב אות ח) שכתב שלא קימ"ל כהירושלמי דריש פרק ז' שסובר שאין במלוגמה קדו"ש [לפי פירוש שאר מפרשים הנ"ל]. ועוד הוכיח כן מהרמב"ם (פ"ה ה"ט) שפסק שמותר לעשות מלוגמה לאדם מאוכלי בהמה אבל אין עושים צבעים לבהמה מאוכלי בהמה משום שאין קדו"ש חלה על צבעים לבהמה, ע"ש. משמע שסובר הרמב"ם שעל מלוגמה חלה קדו"ש, שאל"כ היה אסור לעשות מלוגמה לאדם מאוכלי בהמה.

ג. קדושת שביעית במיני כבשים.

ועתה נבוא לדברי הרמב"ם בפרק ה'. בתחילת הפרק כותב הרמב"ם: "פירות שביעית נתנו לאכילה ולשתיה ולסיכה ולהדלקת הנר, ומפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת הנר ולצבוע בה צבע". וכ"כ עוד (בהלכה ט) שמותר לצבוע בפירות שביעית שהדרך לצבוע בהם אע"פ שהם אוכלי אדם. ומקורו כתבו הרדב"ז ומרן בכס"מ בירושלמי ריש פרק ח. ולדרך הרש"ס הנ"ל מקורו גם בירושלמי ריש פרק ז. והדרשה הזו "תהיה" וכו' היא גם בספרא (ריש פר' בהר) וגם בירושלמי שם מייתי בתר הכי הך דרשה, ודחי לה דלא ילפינן מנה אלא על אוכלי בהמה, ע"ש. והטעם ברור כי פסוק זה "תהיה" נאמר בתורה (ויקרא כה, ח) על אוכלי בהמה: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". וא"כ אי אפשר ללמוד מזה שגם אוכלי אדם נתנו לצביעה. והרמב"ם שכתב שגם באוכלי אדם מותר לצבוע ולמד כן מ"תהיה", צ"ל שסמך על מסקנת ההלכה. ועיין בפאת השלחן (ריש סי' כד). וצ"ע.

ובמיני כבסים כתב הרמב"ם שם (בהל' י'): "מיני כבסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהם ומכבסים בהם שנאמר והייתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם. אבל אין מכבסים בפירות שביעית ואין עושים מהם מלוגמה שמאמר והייתה שבת הארץ לכם ואכלה ולא למלוגמה ולא לזילוף ולא להקיא ולא לכביסה". ולדרכינו הטעם שאין מכבסים בפירות שביעית, בשונה ממיני צבעים, הוא מבואר להדיא בבבלי, שמיני כבסים אין הנאתן וביעורם שוה, וכדפרש רש"י, שמשעה שנותן את היין בכבסה נפסד היין ואין הבגד מתכבס אלא אחר שנשרה כמה ימים. ואכן בתוספתא (פ"ד ה"ה) מובאת בירושלמי (פ"ז ה"א) מבואר שחלה קדושת שביעית על בורית ואהל, ולכן מסיק הירושלמי שמיני כביסה קדו"ש חלה עליהם. ולהאמור הדבר מבואר היטב שכיון שאינם לעצים שפיר חלה עליהם קדו"ש, ואע"פ שאין הנאתן וביעורם שוה, עכ"פ כיון שהם בכלל פרי, שהרי עומדים לצורך תשמישו של האדם, דינן להו כרוב פירות שהנאתן וביעורם שוה. [ולהלן נעמוד בדברי מרן בכס"מ].

ולדרכו של הר"ש סריליאו שכל בעיות הירושלמי בריש פרק ז' אינם האם חלה קדו"ש אלא האם מותר להשתמש בפירות, כאמור, גם כאן פרש הרש"ס שבעיית הירושלמי לא אם חלה קדו"ש על מיני כבסים, אלא האם מותר להשתמש בהם לכביסה. ולשון הרמב"ם מורה כדבריו, שהרי כתב "מיני כבסים קדו"ש חלה עליהם ומכבסים בהם שנאמר והייתה" וכו'. משמע שהלימוד הוא להתירם בשימוש לכביסה. ודרשה זו מקורה נעלם מאיתנו. וכנראה הייתה להרמב"ם נסחה כזו בירושלמי או בספרא או במדרש אחר שאינו בידינו. ומצאתי סמך גדול לזה במדרש הגדול (פר' בהר עמ' תרפח): "לכם לכל צרכיכם, מלמד שמותר לכבס במיני כבסים כגון בורית ואהל". והוא כפתור ופרח בדעת הרמב"ם, שאין פסוק זה בא ללמדנו על חלות הקדושה, אלא על היתר השימוש במיני כבסים לכביסה. [ואע"פ שלא ברור כלל אם בעל מדרש הגדול ראה כן באיזה מדרש חז"ל, או שהסמיכו על פי דברי הרמב"ם, כדרכו לפעמים. עכ"פ למדנו מדבריו את הדרך לפרש את דברי הרמב"ם. כאמור].

והנה מרן ומהר"י קורקוס שם הקשו דמיני בורית ואהל כיון שאין הנאתן וביעורם שוה מדוע חלה עליהם קדושת שביעית. ותרצו שלא צריך שתהיה הנאתן וביעורם שוה אלא בפירות ששייך בהם "לאכלה", ע"ש. ומרן נשאר במסקנה בתרוץ זה. והקשו רבים מאי שנא מעצים שכתב הרמב"ם פעמים רבות שאין בהם קדו"ש, הרי גם עצים אינם לאכילה. ובאוצר התשובות הבאתי כמה יישובים לזה. והנכון לענ"ד הוא מה שהתחלנו בו, דהרמב"ם בפירקין אינו עוסק כלל בסיבת חלות הקדושה, וממילה גם קושיית מרן אינה על סיבת חלות קדושה במיני כביסה, וכך גם תרצו. כי כאמור חלה קדושת שביעית על בורית ואהל הגם שאין הנאתן וביעורם שוה, מכיון שהם בכלל צרכי אדם שרובם הנאתן וביעורם שוה. אבל להשתמש בהם לדבר שאינו דומיא דאכילה זאת מקשה מרן מנ"ל דשרי, ואברא שלמד כן הרמב"ם מ"לכם", עכ"פ הרי בגמ' מבואר דבעינן לכס דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוה. [ואין מקום לומר שנלך אחר הרוב ונתיר גם להשתמש גם לדבר שאין הנאתו וביעורו שוה, דזה נגד דרך הגמרא והסברא]. ועל זה יישב מרן מה שיישב. ולק"מ מעצים. כמבואר. [ודרך זו זכיתי להתעורר ולחדשה בס"ד על פי דברי הרב תורת השביעית עמ' תקז-תקח. ע"ש. ומקום הניחו לי מן השמים].

עוד נאמר כי הטעם שמרן שללא ספק ראה את דברי מהר"י קורקוס כולם, לא בחר בדרכו, הוא משום שלדרכו של מהריק"ו הנאתו וביעורו שוה אינו הנאת גוף האדם אלא הנאת כיבוס הבגד. וכדעת רש"י שכתב שהנאת צביעה הנאתה וביעורה שוה משום שבשעה שמתכלה השרש נקלט הצבע בבגד. ומרן שסובר שגם מיני כבסים כבורית ואהל אין הנאתן וביעורם שוה, ס"ל, שהנאת הגוף בעיניו, כמו שכ"ה שיטת התוס' בב"ק שכתבו שהצבע הולך וכלה בשעת הלבישה, והריטב"א בסוכה שכתב שעצים אין הנאתן וביעורם שוה משום שאין האדם נהנה מהם עד שעת אכילת התבשיל. דס"ל שהנאת הגוף דווקא בעיניו. ומסתברא ליה למרן כוותיהו, כיון שביעור

דומיא דאכילה בעינן, צריך שיהיה הנאת האדם עצמו, וכיבוס הבגד אינו הנאת האדם, אלא הלבשה. ולכן כל מיני כבסים אין הנאתן וביעורם שוה. ודוק.

והנה הירושלמי נוקט בפשיטות (בפ"ח ה"א) שבעצים אין קדו"ש. ובהלכה ה' שם אומר שטעמו של ר' יוסי סמותר לכבס בפירות שביעית לפי שהוא דבר של חיי נפש. ועיין מ"ש הרש"ס שם. והוא תמוה דאם ר' יוסי ס"ל שאי"צ הנאתו וביעורו שוה, הרי גם בעצים ס"ל דיש בהם קדו"ש, ולא בעינן דווקא כעין אכילה. ואיך כתב הרש"ס שם שגם לר' יוסי בעינן דומיא דאכילה, ע"ש. והנראה דר' יוסי ס"ל דבעינן הנאתו וביעורו שוה, כמו שכן הוא שיטתו לגירסת רש"י בב"ק הנ"ל. ולכן מוסכם בירושלמי שאין בעצים קדו"ש. וס"ל דמשרה וכביסה הואיל והם חיי נפש, מותר ללקטם כדי לכבס בהם אע"פ שאין הנאתן וביעורם שוה, דאזלינן בתר מחשבתו בשעת לקיטה גם במיני אוכלים ממש. כנ"ל. ובא לאפוקי מלוגמא וזילוף וכו'. ודוק. [ולמדנו מזה שגם להירושלמי בעינן דבר שהנאתו ביעורו שוה. וראה להלן].

ד. מיני בשמים ושרף העצים

כבר הבאנו לעיל מ"ש המרכבת שלמ"ש הרמב"ם שעל הכל יש קדו"ש חוץ מעצים א"כ גם על מיני בשמים יש קדו"ש. והנה מקור הדין הוא ספק בירושלמי (ריש פרק ז): "מיני בשמים מהו שיהא עליהם קדושת שביעית נשמענה מן הדא דתניא פרח לבן והאודם אין עליהם קדושת שביעית. חברייא אמרי ר' שמעון היא דאמר אין לקטף שביעית מפני שאיני פרי. ר' שמואל בש"ר אבהו תפטר דברי הכל היא בהדה נסורתא". וכתב הרש"ס שמדובר על מיני בשמים שאינם ראויים לאכילה [שהרי במשנה ו' שם מבואר שוורד יש לו שביעית, וכתבו הראשונים שם שוורד ראוי הוא לאדם, ע"ש]. ומפרש הרש"ס ספק בירושלמי הוא משום שמיני בשמים אינם דומיא דאכילת אדם ובהמה וצביעה וכו' שהם דבר השוה בכל. ומה שדחה הירושלמי "בהדה נסורתא" שם מקום הוא שנקרא נסורתא, ובפרח לבן ואדום הגדלים שם אין בהם ריח ולא חשיבי. אבל במיני בשמים דעלמא אימא לך דריח כאכילה. ולא משני. [כלומר נשאר היירושלמי בספק]. והרמב"ם לא כתב במיני בשמים כלום. [זוהי דרכו של הרש"ס לפי נסחתו במהדורת חקר ועיון. אבל לפי נסחת הרש"ס במהדורה הישנה (דינקלס) הספק בירושלמי הוא משום שמיני צבעים אין הנאתם בשעת ביעורם ואינו דומיא דאכילה. ויש שכתבו שלפ"ז משמע שהירושלמי מסתפק אם צריך שיהיה דבר שהנאתו וביעורו שוה. ויש שכתבו דהא פשיטא דבעינן, אלא הכא הוי הנאתו קודם ביעורו, ובזה דווקא מספק"ל. ולענ"ד הנכון הוא נסחת הרש"ס שבמהדור' חקר ועיון. חדא עי"ש בהקדמת המו"ל, הגורם לשינויים אלו במסכתין. ותו הרי בעל המאור כתב שאם הנאתו קודם ביעורו כל שכן דיש בו קדושת שביעית. וסברא היא. וגם לומר שלירושלמי ס"ל שאי"צ שיהיה הנאתו וביעורו שוה וחולק על הבבלי, הגם שכ"כ בערוך השלחן (כד, כא) ועוד. לענ"ד לא יתכן, שהרי (בפ"ח ה"א) פשוט לו לירושלמי שאין קדו"ש בעצים כלל, ואמאי, אם לא משום שאינם דומיא דאכילה. ומה גם לנסחת רש"י בב"ק הנ"ל דלכו"ע אין קדו"ש אלא בדבר שהנאתו וביעורו שוה. ואיך יתכן שהירושלמי יחלוק ולא יהיה לדבר זכר. ובפרט מה שייחס הערוך השלחן סברא זו גם לרמב"ם, לענ"ד לא יתכן כלל, שהרי כאמור כל החילוק בין מה שמותר לצבוע בפירות שהם מאכל אדם, למה שאסור לכבס בפירות, הוא רק משום כך שצבע הנאתו וביעורו שוה. ולתלות הדבר בדרשות גרידה, ללא טעם, ולהתעלם מסוגיות שלמות, לענ"ד אינו דרך. ועוד יש הכריחים לזה כמ"ש לעיל וכמ"ש עוד המעיין. וכבר הארכתי כאן יותר מדאי].

ולכאורה מ"ש הרש"ס שהרמב"ם לא כתב במיני כבסים דבר, לפי דברי המרכבת הנ"ל כתב גם כתב, שכל שאינו לעצים יש בו קדו"ש. אמנם לענ"ד לא יתכן זה כלל. דהא כאמור נסחת הרמב"ם במשנה "כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצבעים יש לו שביעית". ואם כן נלמד מהמשנה שמיני בשמים יש להם קדו"ש. ואיך הירושלמי העלים עין מהמשנה ונשאר בספק. מוכרח לומר שפירוש הרמב"ם בירושלמי אינו לגמרי כרש"ס. כמו שאכתוב. וילמד פירוש מגוף הספק, שצידד הירושלמי דהדא ר' שמעון היא דאמר אין לקטף שביעית. והקשה החזו"א (שביעית יד, ט) דלכאורה קטף לא דמי לבשמים, דבשמים הם פרי חשוב, לא כן קטף דלר' שמעון אינו פרי משום שאינו חשוב. ע"ש. והנה בפיה"מ (פ"ז מ"ו) כתב הרמב"ם שקטף

הוא עץ אפרסמון ללא ספק. ואפרסמון נודע שהוא עץ ריח חשוב מאוד וגם השמן המופק ממנו הוא בעל ריח חשוב [עיי' ברכות מג,א]. ואמנם (בהל' שמיטה פ"ז הל' יט-כ) כתב הרמב"ם חילוק, דבעצי פרי אין קדו"ש בשרף הנוטץ מהעצים, אבל בעצי סרק יש בשרף העצים קדו"ש לפי שהשרף כפרי. ולכאורה קשה למה צריך הרמב"ם לומר שהשרף כפרי, הרי אינו לעצים, וכל שאינו לעצים כתב הרמב"ם בפ"ז שיש לו שביעית. ולמה באמת שרף עצי פרי אין לו שביעית הרי אינו לעצים. מוכרח לומר שהשרף הוא דבר הטפל לעץ, והרי הוא כעץ, [וגם אם הנאתו וביעורו שוה, אזלינן בטר רוב, כנ"ל]. אלולי שהוא ממש כפרי. ומ"ש הרמב"ם בפרק ז שכל שאינו מאכל אדם וכו' הואיל ואינו לעצים יש בו קדו"ש, שזהו כאמור משנה מפורשת לגירסתו, מיירי דווקא בדברים שמעיקרם אינם לעצים, אבל דבר שבעודו בלוע בעץ הרי הוא כהעץ, זה, כדי שלא יקרא עץ צריך שיהיה דבר חשוב ביותר, ויקרא פרי בפני עצמו. ומכאן סברת החילוק, דבעצי פרי השרף אינו חשוב, אבל בעצי סרק שאין להם פרי אחר, השרף שלהם חשוב הוא כפרי ממש.

ולפי"ז ספק הירושלמי במיני בשמים לרבנן דר' שמעון, הוא, האם ריח עצי הבשמים הוא כפרי שלהם, ואז הוו העצים עצמם נמי כפרי ממש, או אינו אלא כעצים כיון שאינו דבר השוה לכל אדם ולא חשוב כל כך למהוי כפרי. אבל בשרף עצי ריח, כשמן אפרסמון, בזה אין ספק כלל, דקטפו זהו פרי. כמ"ש הרמב"ם בפיה"מ הנ"ל. ורק בבשמים שמריחים בהם בעוד השרף בלוע בתוכם, כהדסים וכדו', בזה מסתפק הירושלמי האם הריח שבהם בטל לעץ וכעץ הוא, או חשוב כפרי משום ריחו. ולכן לא יכל הירושלמי לפשוט ספיקו מהמשנה הנ"ל שאומרת שכל שאינו מאכל אדם וכו' יש לו שביעית, דהתם מיירי בדבר שאינו עצים, והכא הא גופא מספק"ל אם הריח הזה שבבשמים מחשיבם כפרי או לא. ודוקא לר' שמעון שסובר שקטפו אינו פרי, לדידיה כל שכן שמיני בשמים הריח שבהם לא הוו כפרי. ודוק. ולכן מ"ש המרכבת שממ"ש הרמב"ם שכל שאינו לעצים יש לו שביעית מוכח שיש קדו"ש במיני בשמים אינו מוכרח. גם מ"ש בספר אמרי בינה (בשור"ת בסוף חיו"ד סי' י) שממ"ש הרמב"ם שהשרף הרי הוא כפרי כל שכן מיני בשמים. ליתא. דלהאמור לא מיירי כלל בשרף בשמים, אלא בעצים שכמות שהם עומדים לריח כהדסים וכדו', ואין ראייה כלל משרף. כאמור.

ה. בפרחי נוי ודשא.

והריני חוזר לדברי מרן בכס"מ שכתב שכל שאינו עומד לאכילה לא צריך שתהיה הנאתו וביעורו שוה, והסברנו לעיל שכלל זה לא נאמר על היתר שימוש במיני כביסה ולא על סיבת חלות הקדושה. ומעתה אין מקום כלל לומר שלדעת מרן יש קדושת שביעית גם במיני פרחים שעומדים לנוי. כמבואר. ולפרושו של הרש"ס פשוט לירושלמי שבמינים אלו שאין בהם ריח לא חשיבי כלל ואין קדושת שביעית. וכך גם מוכרח לפי מה שהסברנו לעיל בספק הירושלמי. ואין מקום להסתפק בזה, דפרחי נוי אינו דומיא דאכילה כלל. ואין בהם קדושת שביעית. וכן במיני דשא הגם שיש דשא בארצות מסוימות שנשתל למאכל בהמה, עכ"פ זה שלא שתלם לבהמה אלא לנוי, אין ספק שמחשבתו זו מוציאתם מידי מאכל בהמה. כי מחשבה בשעת הנטיעה כוחה גדול יותר, עד שלדעת מהרי"ט (ח"א סי' פג) גם פרי ממש שנטעו לעצים הרי הוא כעצים. והגם שיש חולקים במאכל אדם, במאכל בהמה יתכן שכו"ע מודו. כמ"ש בשור"ת משנת יוסף (ח"א סי' ז). ועכ"פ הכא ודאי עדיף מעלי גפנים שעומדים גם לאכילה וגם לעצים, שגם אם רק ליקט אותם לעצים הרי הם כעצים. כמבואר בסוכה ובב"ק. ודי בזה כעת.

ו. בפשתן וכותנה.

במשנה בבכורות (כט,ב): החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן וכו'. ובירושלמי (מעשרות סו"פ ה): הוהיב ר' תנחום והתנן החשוד על השביעית אין לוקחין ממנו פשתן וכו' פשתן לאו קיסמין הוא א"ר חנינה מפני זרעה. ופי' הרש"ס שזרע פשתן ראוי לאכילה ודמי לשאר אוכלין משא"כ בכרכמין [נזרע לטויה כפשתן] דלא חזי לאכילה. וברמב"ם הל' שמיטה (פ"ח הי"ד): "מי שהוא חשוד וכו' אין לוקחין ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית אין לוקחין ממנו פשתן וכו'. וכתבו מהר"י קורקוס ומרן בכס"מ, ירושלמי סוף מעשרות אמרו ופשתן לאו

קיסמין הוא, בתמיהה, ותרצו משום זרעה, וזהו שכתב רבנו "דבר שיש לו זיקת שביעית". מבואר שאין בחוטי הפשתן קדושת שביעית אע"פ שעומדים לתעשית בגדים. ורק בזרע שראוי לאכילה יש קדו"ש. וקשה הרי הנאת מלבוש הוא דבר שהנאתו וביעורו שוה, שהבגד הולך ומתכלה בשעת הלבישה, ולדעת הרמב"ם הרי כאמור כל שאינו לעצים יש בו קדו"ש. ומאי שנא האי. וכבר הקשה כן החזון איש (סי' י' אות יב). והניח בקושיא. ובסי' יג (אות ח) תרץ שכל שעשאו בגד נשתנה מכמות שהיה ובטל שמו ממנו והרי הוא כמבוער, דומיא דתבן שנתנו לתוך הכר. והנה גם בסוכה (מא, א) מבואר שאין לוקחין חלוק בדמי שביעית. [ומבואר מזה שאין קדו"ש בבגדים, וא"כ הו"ה בכותנה ובפשתן, כמ"ש במנח"ש ח"ג סי' קכט]. והטעם כתב רש"י שהתורה אמרה לאכלה בתוך הזמן, וזה מתקיים לשנה הבאה. [וע"ש בחי' הריטב"א ובריטב"א בע"ז סב, ב]. וקשה הרי גם צבע מתקיים משנה לשנה. ורש"י לשטיתו פרש בב"ק (קא, ב) ששרש הצבע מתבער בשעת קליטת הצבע בבגד. אבל התוס' שם שכתבו שהנאת הלבישה היא הכלילי של הצבע שהולך וכלה לאט לאט, ע"ש. לדדהו קשה מאי שנה מחלוק. הרי גם הוא כלה לאט לאט בשעת הלבישה. ואמאי אין לוקחין חלוק בדמי שביעית. [ולפי מ"ש לעיל אות ג' שלדעת מרן הנאתו וביעורו שוה הוא דווקא על ידי הנאת הגוף, ולכן גם בורית ואהל לא חשיב הנאתם וביעורם שוה דלא כמהר"י קורקוס, א"כ מוכרח לומר שלמרן הרמב"ם ס"ל כהתוס' שצבע הנאתו וביעורו שוה משום שמתכלה בשעת הלבישה. ודוק]. ויש לומר שצבע מיד מתחיל להתכלות, שכבר עם הלבישה הראשונה מתחיל לדהות במהירות, כמו לולב שעומד לכבד בו את הבית שמיד הולך וכלה. וגם לא היו הצבעים שלהם חזקים כל כך לעמוד משנה לשנה, ואינו דומה לבגד שמחזיק מעמד כמה שנים לא מיד עם הלבישה מתחיל ביעורו, דכל עוד שהבגד ראוי ללבישה עדין לא נקרא שהתחיל ביעורו כלל. וא"כ לפי"ז בגד אין הנאתו וביעורו שוה כלל. ולק"מ. ודוק. ואברא דעדין קשה שהרי פשתן הוא מצרכי האדם, וצרכי אדם שאינם לעצים כתבנו לעיל שחלה עליהם קדושת שביעית אע"פ שאין הנאתן וביעורם שוה, דומיא דבורית ואהל, משום דאזלינן בתר רובא, וכיון שרובם הנאתן וביעורם שוה חלה שפיר קדו"ש גם על מה שאין הנאתו וביעורו שוה. ויתכן שעכ"פ צריך שיהיה דבר שיכול להתבער בשביעית לא כן פשתן שאין מתבער כלל ועומד משנה לשנה, ודמי לעבדים וקרקעות וכו'. אבל עדין אינו מתיישב כלל עם לשון הרמב"ם בפרק ז' הנ"ל שכתב שכל שאינו לעצים יש בו קדו"ש. מוכרח לומר שפשתן כמות שהוא בכלל עצים הוא. ז"ל הרמב"ם הל' סוכה ולולב פ"ה ה"ד: "סיככה בפשתי העץ שלא דק אותן ולא נפצן כשרה שעדיין עץ הוא, ואם דק ונפץ אותן אין מסככין בו מפני שנשתנית צורתו וכאלו אינן מגדולי קרקע". וכן רואים אנו במשנה בפרק במה מדליקין שהפשתן היה משמש גם לפתילות. וא"כ צ"ל שמין זה שאני משאר משמשי אדם ואינו בכלל הנ"ל הנ"ל. ושוב ראיתי כי כבר בשו"ת ישועת משה (זרעים סי' א אות כב) כתב שפשתן אין בו קדו"ש משום שפשתן נקרא עץ, כדאמר' בשבת (כז, ב): "מנלן דפשתן איקרי עץ אמר מר זוטרא דאמר קרא והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ". וא"כ פשתן בכלל עצים הוא ואין בו קדו"ש. וע"ש עוד בזה. ועדין צ"ע.

ומ"ש החזון א"ה הנ"ל דכל שנשתנה חשיב כמבוער. לא מספיק אלא למה שאין בו קדו"ש משעשאו בגד אבל בטרם נעשה בגד שלא נשתנה כלל צריך להיות בו קדו"ש. וגם לכאורה אסור לעשות ממנו בגד, כמו שאסור ליתן תבן לכו לכתחילה. ועוד קשה לי דלפי דבריו אמאי בצבע יש קדו"ש הרי נשתנה מכמות שהיה, והחזון"א לשיטתו שכתב שהעיקר כפרוש רש"י שם, שצבע כילוי משמתכלה השרש וקולט הצבע בבגד. אבל להתוס' שכתבו שכילוי בשעת הלבישה אחר שנשתנה שרש הצבע מכמות שהיה. קשה מאי שנא פשתן שעשאו בגד. וגם אם חזו"ה מילתא, עכ"פ ודאי הוי פחות מפשתן שעשאו בגד, שעדין גוף הפשתן קיים. ועוד ק"ל מאי שנא מיין שנתנו לתוך המורייס שמבואר בתוספתא פ"ו ה"ד שחייב בביעור, ואמאי אינו כמבוער הרי נשתנה, ומאי שנא מתבן לכו. אלא ודאי שאני תבן לכו שאינו ניכר עוד כלל ונחשב כאילו אין התבן בעולם כלל. אולי י"ל כן גם על פשתן שעשאו בגד. אבל כאמור באמת צריך להיות שאסור לעשות כן לכחתי' ועל פשתן צריך להיות קדו"ש. וזה אינו. כאמור. וצ"ע.

הרב אהרון בוארון שליט"א
מזי"ק ירושלים ת"ו

הפרשת תרומות ומעשרות בחנויות ובתי עסקים [חלק ב']

ענף ד': קבלת "דברי חבירות" (ותקנת הדמאי) בזמנינו.

והנה עוד יש מקום עיון במה שאנו סומכים על הפרשת תרו"מ שמפרישים המשגיחי הכשרות, מצד מה שהצריכו חכמים שאדם יקבל עליו "דברי חבירות" כדי שנאמין לו ונסמוך עליו כשאומר על פירות שהם מעושרים, וטרם שמענו שבזמנינו מקפידים כן על המשגיחי כשרות. ונראה לענ"ד דאף אם נסכים שגם בזמנינו צריך לקבל דברי חבירות (וכמו שמתבאר ממכתב הבר"צ שע"י הגר"ח זוננפלד ז"ל המובא במשפטי ארץ במבוא עמוד כה) מ"מ בנ"ד שמשגיחי הכשרות מפרישים התרו"מ בתורת אומן, וסמכין על החזקה דאומן לא מרע אומנותיה, וכמשנ"ת בס"ד, א"כ לדידן הו"ו הנך פירות שתחת השגחה מהודרת כאילו ראינו בעינינו שהפרישו מהם תרו"מ, ואיננו צריכים לשאול עליהם, כי הם בתורת ודאי מופרשים. ודוק. ויתירה מזו הביא במנחת שלמה ח"א (סי' סב סוף אות ג) בשם הרה"ג אביגדור נבנצל שליט"א. ע"ש. אלא שהחזו"א (שביעית סימן י סוף אות ז ואות ח) תפס להדיא שלא כדברי הרב הנ"ל. ע"ש וגם הגרשז"א שם הניח דבריו בצ"ע. ומ"מ אפשר לסייע דבריו מלשון הרמב"ם (רפ"ט מהל' מעשר). ע"ש. ואכמ"ל בזה וכן בקדש חזיתיה להגאון הנודע כמוהרי"ש אלישיב שליט"א בתשובתו הנדפסת בתחילת ספר משפטי ארץ אידלשטיין על הל' תרו"מ שנשאל כיצד להורות כאשר קונים תוצרת מהשגחה מוסמכת שפקיע שמה לטובה, האם חייבים לחזור ולהפריש תרומות ומעשרות. והשיב (כנראה בע"פ ונכתב על פיו) במסכת מעשר שני (סוף פ"ה) תנן, יוחנן כהן גדול העביר הודית מעשר וכו', ובימיו אין צריך לשאול על הדמאי. וטעם הדבר התפרש בירושלמי, שהעמיד זוגות. ופי' הגר"א שהעמיד ממונים לראות אם מפרישים העם [כלומר דא"צ לשאול כי היה מתוקן]. וכעין זה איתא בירושלמי במס' סוטה (פ"ט הי"א). ופירש שם הקה"ע, שהעמיד זוגות ת"ח שישגיחו ויעיניו שלא ימכרו ע"ה פירות אא"כ הפרישו תרו"מ. ע"כ נמצאנו למדים שגם בימיו של יוחנן כהן גדול שתיקנו דמאי, הרי באופן שהיו ת"ח מפקחים על עמי הארץ שיפרישו תרו"מ אין צריך הלוקח מע"ה לשאול על הדמאי, אלא סמכין על הת"ח האחראי על הפרשת תרו"מ, ולכן בנידון דידן הלוקח תוצרת ממקומות שהם תחת פיקוח נאות, ורבנים ת"ח אחראים על הפרשת תרו"מ. מעיקר הדין א"צ לשוב ולהפריש תרו"מ. וכך ראוי למידרש בפירקא. אולם בעל נפש הירא וחרד לדבר ה' כדאי שינהיג עצמו להפריש מכל דבר הנכנס לביתו. ובפרט שידוע כי גם במקומות שיש בהם השגחה על תרומות ומעשרות, נזקקים הם לכמה עקולי ופשורי. ואשרי חלקו של הנוהג בהידור זה להפריש תרו"מ בביתו. עכ"ל שליט"א. ומבואר דמסקנתו להקל בזה לגמרי מצד הדין ורק ממידת חסידות לנוהגים סלסול בעצמם כתב שראוי להחמיר בזה. ולכן מאוד יש להפליא על עורכי הספר הנז' שנתנו כותרת למכתב הגריש"א שליט"א: "חובת ההפרשה מתוצרת שבהשגחה". דמאחר שבמכתב כתוב מפורש שמעיקר הדין א"צ לזה, ושכן ראוי לדרוש ברבים, הא כיצד אפשר להסיק ממכתב זה שיש בדבר חובה.

ויתירה מזו נראה לענ"ד דהאידינא לא נוהגת כלל תקנת הדמאי ועניני החבירות. והיינו טעמא כי אע"פ שגם בזמנינו שייך טעם התקנה שהוא משום חשש טבל, ועוד יותר מבזמננו, דבזמננו רוב עמי הארץ כן היו מעושרים ואעפ"כ גזרו, ובזמנינו בעוה"ר רובם אינם מעושרים וכ"ש שיש חשש אכילת טבלים, מ"מ נראה שמאחר שתקנה זו היתה בטלה למשך זמן מסויים דהיינו במשך כל הדורות שלא היה ישוב יהודים באה"ק כדבעי, ממילא התקנה בטלה לעולם, אא"כ יימנו בית דין על הדבר ויגזרו את הגזירה מחדש. והן אמת דבעלמא לא קי"ל הכי, וכמו שהוכיח במישור מרן

מופה"ד הגאון הראש"ל שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ג (חח"מ סי' ז), שתקנה שבטלה למשך זמן מסויים, משום שלא היתה שייכת באותו זמן, כאשר חזר למקומו טעם התקנה אז ממילא ג"כ חוזרת התקנה למקומה בכל תוקפה. ע"ש נפלאות מתוה"ק. ובתשובה אחרת כתבנו בס"ד לסייע דבריו ולהוכיח כן מדברי הרמב"ם (פ"ב מהל' ממרים ה"ז). ע"ש. והבן. מ"מ נראה דהאי תקנת דמאי שניא, אלא כיון שבטלה בטלה לעולם. ואפרש שיחתי.

דהנה לכאורה יש להקשות ב' קושיות על תקנת הדמאי הלזו. תחילה וראש יש להקשות איך בכלל גזרו חז"ל גזירה זו הא קי"ל דאין גוזרין גזירה אח"כ רוב הציבור יכולים לעמוד בה. וכמו שפסק רבינו הרמב"ם (פ"ב ממרים ה"ה). ועוד אחרת גדולה מזו כתב אח"כ (בה"ו), שאפילו כבר גזרו ב"ד גזירה על הציבור ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה, ואחר שגזורה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל, הרי גזירה זו בטלה, ואינן רשאים לכוף את העם ללכת בה. עכ"ל. וא"כ קשה איך בכלל גזרו חז"ל גזירת הדמאי שיש בה פרטים ודקדוקים שאינם הולמים לכלל העם. ואף אם דימו חז"ל בנפשם הטהורה שרוב הציבור כן יוכל לעמוד בה, הרי סוף סוף לבסוף הוכיח סופו על תחילתו שרק הת"ח ודי שרן סמיכין עליהן עומדים בתקנה, והמה מועטים אבל רוב העם לא החזיקו כלל בתקנה זו. וכמ"ש בשו"ת הרא"ש (כלל כ סימן כט) שענין קבלת דברי חבירות לא היו נוהגין בו רוב המון העם, רק כשהיה אחד מן העם מקבל עליו דברי חבירות אז היו נוהגין בו והיו החברים סומכים עליו. ע"כ. והובא בברכי יוסף חו"מ (סימן לד אות מג). ואמנם בתוספותיו (שבת יג, א). כתב הרא"ש בתירוץ בתרא שמתמא כל ישראל בחזקת חברים עד שיחשדו. ע"כ. הדבר ידוע דכשיש סתירה ממ"ש הרא"ש בתשובה למש"כ בתוספותיו העיקר (כדבריו בתשובה. ואפשר שזה שייך גם בנ"ד אף שאין כאן סתירה בפסק ההלכה וכ"כ בשו"ת דבר יהושע ח"ג (חיו"ד סימן נו אות א) שהחברים היו מיעוט מישראל. ע"כ. וכן מבואר בס' דרך אמונה (פ"ט ממעשר ח"א אות ג). וכתב בציון ההלכה (אות ז) שמקור דבריו מהחזו"א (שביעית סי' ד אות ד). ושכ"כ הרא"ש (פ"ד דמעשר שני מ"ו). ושכ"כ בס' מקדש דוד (דמאי סק"ג ד"ה נקטינן) והביא ראיות לזה. ע"כ. וז"ב. וא"כ גזירה זו בטילה היא ממילא, וכדברי הרמב"ם בהל' ממרים (פ"ב ה"ו) שהעצקנו, ומדוע אנו רואים שהחברים כן הקפידו על תקנה זו למרות היותם מיעוט.

עוד יש להקשות דמאחר שחכמים גזרו גזירה זו, הרי הדבר ידוע שחז"ל הקפידו מאוד על קיום ושמירת גזירותיהם. ואפילו ביטלו מצוות שמן התורה בשו"ת כדי שלא יעברו על איסורים דרבנן. כההיא דתנן (בר"ה לב:) דאין עולין באילן וכדו' כדי להביא שופר לתקוע ברה"ה. וכל זאת אף שאין בעליה באילן וכיוצ"ב אלא איסור דרבנן. ובמס' שבת (מ סע"א) אמר רבא, האי מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרי ליה עבריינא. ובמס' נדה (יב). אמר רבא דמי שאין מקיים דברי חכמים נקרא רשע. ובמס' ברכות (ד:) אמרו שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. ע"כ. כיון שכן אין מובן מה זה ועל מה זה שמצאנו בתקנת הדמאי קולות רבות מה שמעט לא מצאנו בשום מקום. כגון כל הקולות השנויות בפ"ק דדמאי ובתר הכי. וכן הא דתנן (ברפ"ג דדמאי) שמאכילים את העניים דמאי. וכן שאר קולות השנויות שם. ובמס' גיטין (סא). שנינו, אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה, ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה. ע"כ. ואיך התירו זאת הרי מסייעת בזה ידי עוברי עבירה שהרי אשת הע"ה לא מפרשה תרו"מ מדמאי כתקנת חכמים, ואיך מותר לסייע לה. וע"ש בסוגיא. סוף דבר שמצאנו בתקנת דמאי קולות מרובות מה שלא הורגלנו בשאר תקנות חז"ל. והדבר צריך תלמוד.

ואשר על כן נ"ל בעניי לומר בזה דבר חדש בעזהשי"ת, דתקנת הדמאי היתה תקנה קלושה בכחה, ולא נתקנה כדבר שבחובה, אלא מעיקרא תיקנה בתורת רשות, ולכן רק מי שהיה מצויין ביראת השי"ת טהורה והיה חושש גם לחשש רחוק שלא להכשל באכילת איסור, רק אנשים אלו שהם מיעוט מהעם קיבלו עליהם תקנה זו, ובעיקר היו הת"ח נוהגים בזה. וטעם הדבר שלא תיקנו תקנה זו לחובה, כי באמת תקנה זו היא דבר חומרא, ולא מעיקר הדין כלל, כי אף שכל תקנות

חז"ל באו לאסור דברים המותרים לאפרושי מאיסורא, מ"מ בנ"ד שהחשש הוא למיעוטא דאין מעשרין, הרי בכל כה"ג יש לנו את הכלל דכל דפריש, והכלל דעד אחד נאמן באיסורין, ובשאר מקומות אף חז"ל סמכו על כללים אלו, כגון מה שאמרו רוב מצויים אצל שחיטה מומחין הם, וכן בשאר מקומות, ואילו בנ"ד התקנה היא שלא לסמוך גם על כללים הלכתיים אלו, אלא להחמיר יותר מבכל מצוות התורה. וא"כ תקנה זו היא חומרא יתירה, ולכן נ"ל שלא תקנוה לחובה על כלל הציבור, אלא גם בזמן שנהגה התקנה היה הדבר רשות ולא חובה. וכן מצאתי בשו"ת הרא"ש (כלל כ סימן כט) הנ"ל, שכתב בזה"ל: ולא שייך להזכיר כאן קבלת חבירות, כי ענין חבירות הוא ענין פרישות, דבר שלא היו נוהגין בו רוב המון העם, אלא רק כשהיה אחד מן העם מקבל עליו דברי חבירות אז היו נוהגין בו, והחברים היו סומכין עליו. ע"כ. ודבריו ז"ל סיוע של ממש לדברינו, כי מוכח מדבריו שלא היה בדבר זה חובה על כל העם כמו שאר איסורין. וכתב שם אח"ז, אבל בענין הטריפות הוא מעיקרי הדת, והכל יודעין ונוהגין בו, וזה שלא חשש לבדוק וכו' רשע הוא בעיני וכו'. עכ"ל. ומשמע בבירור דענין החבירות אין הכל יודעין ונוהגין בו ושארין קפידא על מי שלא נוהג בזה. וכן הראני מע"כ אאמו"ר הגר"צ שליט"א ברש"י (שבת כג), שכ' שתקנת הדמאי אפילו ספק דדבריהם לא הוי, אלא חומרא בעלמא, דהא רוב עמי הארץ מעשרין. ע"כ. ומצאתי שכ"כ רש"י גם במס' ביצה (לה:): דחומרא בעלמא היא דאחמור, לאפרושי מספיקא שאר מעשרות שנחשדו עליהן. ע"כ. וראיתי בשו"ת דבר יהושע ח"ג (חיו"ד רס"י נו) שהביא שכ"כ רש"י בכמה דוכתי (ברכות מז. פסחים לה ריש ע"ב וסוכה לה ע"ב, וע"ע ברש"י עירובין יז ע"ב) בטעם הא דמאכילין את העניים ואת האכסניא דמאי. והדבר יהושע כתב לפלפל שם מדוע רק בתקנה זו הקילו לעניים ומשא"כ בשאר איסורין דרבנן. ולענ"ד הטעם ברור ע"פ מאי דכתיבנא, דמאחר שתקנה זו תקנה קלישתא, לכן הקילו בה חכמים בכל הקולות הנז' אשר אינן מצויות בשאר תקנות וגזירות חז"ל. גם מה שנתקשה אח"כ הדבר יהושע ממ"ש המדרכי בע"ז בשם רבינו שמריה להתיר פת עכו"ם למי שהולך בדרך, והביא ראייה מדמאכילין דמאי את העניים ואת האכסניא ואע"פ שיש בזה איסור דרבנן. ע"כ. ובב"י יו"ד (סימן קיב) הביא מתשובה אשכנזית דאפילו בפת של בעה"ב עכו"ם התירו, דלא חמירא גזירת פת מדמאי. עכ"ל. דמזה מוכח לכאורה שאפשר ללמוד מדהתירו לעניים דמאי דה"ה בכל איסורין דרבנן. וכן כמה אחרונים למדו מדברי דמאי לעניים, דה"ה נמי לענין קטניות בפסח שיש להתיר בשעת בצורת משום תקנת עניים. והדבר יהושע נתקשה בכל זה. ע"ש. ולפום ארחין נ"ל דהכל א"ש, דמאחר שגם פת עכו"ם אינה אסורה כאיסור גמור מדרבנן, וכן איסור קטניות בפסח. משו"ה שפיר מדמו להו הנך רבנותא לתקנת הדמאי, כיון דגם הנך גזירות הן גזירות חלשות כמו גזירת הדמאי. ואם כנים אנו בזה גם א"ש מה שהקשינו בתחילה איך בכלל גזרו גזירה זו שרוב הציבור לא יכולין לעמוד בה, ועכ"פ לא עמדו בה והיא ממילא בטלה. דלא קשיא מידי. דכל מ"ש הרמב"ם בהל' ממרים זה לענין גזירה שגוזרין על הציבור לחובה גמורה, דתקנה כזו היא תקנה אלימתא, ועל כן כל שהיא מפוקפקת בהתפשטותה בציבור אינה בכלל התקנות והגזירות שמתקבלות לדורות. אבל תקנת הדמאי שמעיקרא לא נתקנה חובה על הציבור ואינה בכלל התקנות הנז', אלא נתקנה מעיקרא רק בתורת רשות למי שנגע יראת ה' בלבד, שפיר דמי שתקנוה אף שכלל הציבור לא יעמדו בה, כי מה שאמרו שאין גוזרין גזירה אא"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה, זה בגזירה שמטילים על הציבור לחובה, ומשא"כ בזה. ומעתה הכל א"ש. [או כלך לדרך זו, דמעיקרא תקנו תקנה זו חובה גמורה, אלא שלא פשטה ולכן היא בטלה מעצמה ממילא (וכמ"ש בשם הר"מ). ומיהו הת"ח המשיכו להחזיק בה לעצמם ולדי שרן סמיכין עליהון ומ"מ איך שיהיה לבסוף היא נשארה תקנת רשות. ובדרך זו יותר מובן מה שמשמעות הש"ס והפוסקים שתקנה זו נתקנה חובה].

ואם כנים אנו בזה דתקנת הדמאי היא תקנה קלישטא, שלא נתקנה לחובה אלא רשות. עפ"י נראה לומר דתקנה מסוג כזה מאחר שבטלה לזמן מסויים שוב אינה חוזרת לחול מעצמה אפילו אם יש את הטעם והסיבה להחזיר הגזירה למקומה. כי גזירה זו אינה בכלל שאר הגזירות אשר דינם הוא שאף אם בטלו לזמן מסויים כשבטל טעמן, מ"מ אם חזר למקומו טעם האיסור אז

האיסור חוזר למקומו, דתקנת הדמאי שניא ושניא. והיא לא תחזור למקומה מעצמה. אלא אם חכמי הדור יימנו לתקן תקנה זו מחדש (אם היה אפשרות מצד הדין ומצד המציאות) אז שוב ינהגו דיני הדמאי, אבל בלא זה לא. [אגב, לפי מצב הכשרות בימינו נראה שיותר יש תועלת מן ההכשרים החרדיים הפרטיים מאשר אם יחזירו תקנת הדמאי. וזה ברור].

ונראה להביא ראיה לדברינו דבמס' מגילה (ה:): איתא מ"ד דרבי ביקש לעקור צום ט' באב. והקשו התוס' וש"ר איך ס"ד דרבי יעקור צום ט' באב הא אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין. ובחי' הרשב"א תירץ דמסתברא דאין זה בכלל מבטל דברי ב"ד חבירו, כיון דהתקנה הראשונה מעיקרא בתנאי נתקנה, כדאיתא במס' ר"ה (יח:), קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, דכתיב צום החמישי וכו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. ודרשינן מינה דבזמן שאין שמד ואין שלום רצו מתעניין רצו אין מתעניין. ע"כ. ואפילו ט' באב בכלל זה, דהא בכולהו כתיב שמחה. והא דמחמירינן בט' באב הנהגת הדורות היתה הואיל והוכפלו בו צרות. וכדאיתא התם בר"ה. והילכך אילו רצה רבי לעקור ט' באב אינו מבטל דברי ב"ד שגדול ממנו. עכ"ד הרשב"א. וע"ע בחי' הריטב"א שם. ובהערות ביאר שגם כוונת הריטב"א לומר כדברי הרשב"א. הנה מפורש לפנינו שתקנה שנתקנה לרשות ולא לחובה היא תקנה קלישתא, ולכן ב"ד שיבא אחריהם אף אם הוא קטן מהב"ד מתקני התקנה יכול הוא לעקור התקנה, והטעם ברור דמפני שתקנה שנתקנה רשות ולא חובה אף בה לא נוהגים כללי התקנות והגזירות. וזה ברור. אף אנו נלמד מזה לנידון דידן דתקנת הדמאי, דכיון שאף היא נתקנה רשות ולא חובה, לא נוהגים בה כללי התקנות והגזירות, ולכן אנו אומרים דמאחר שכמה וכמה שנים שתקנה זו לא היתה נוהגת כלל, דיה שעתה וכיון שבטלה בטלה לעולם, אא"כ יימנו ב"ד לחזור לתקנה. סוף דבר נלע"ד שבזמנינו אין נוהגת כלל תקנת הדמאי. ולכן א"צ בימינו לקבל דברי חבירות כדי להיות נאמן על המעשרות, אלא כל אדם שידוע לנו בכשרותו הרי הוא נאמן על המעשרות ואנו סומכים עליו בזה. וכמו בשאר דיני התורה.

גם פוק חזי שבש"ע יו"ד בהל' תרו"מ (סי' שלא) לא נזכר כלל ענין קבלת דברי חבירות. וזה סיוע גדול לדברינו. ותנא דמסייע לן הוא הגאון החזון איש (שביעית סי' י אות ז והלאה) שג"כ ישב על מדוכה זו האם בזמנינו צריכים לקבל דברי חבירות, ואף הוא ז"ל תלה את פסק ההלכה בזה בחקירה כיצ"ב, דאם נאמר שתקנה זו נתקנה רק עבור היחידים למגדר מילתא, אז כל שלא נקבע הדבר מחדש, כל חבר הוא נידון כמו שהוא באמת, שכל שהוא מוחזק שמקפיד על התרו"מ הרי הוא נאמן ע"ז אף ללא קבלת דברי חבירות, ואם נאמר שתקנה זו היתה על כל העם, שכל שלא קיבל ע"ע דברי חבירות אין להאמינו על תרו"מ, ואפילו שני בנ"א ששניהם לא קבלו ד"ח אינם רשאים לסמוך זע"ז, לפי"ז גם בזה"ז אין שום אדם רשאי לסמוך על חבירו שאומר לו שהפירות מעושרים כיון שבימינו אף א' לא קיבל דברי חבירות. כתב החזו"א שאין הדבר מסתבר כהצד הב' אלא מסתבר כהצד הא' שהתקנה נתקנה רק ליחידים למגדר מילתא, ולכן כל אדם שמוחזק שמקפיד על תרו"מ כדבעי אנו מאמינים לו. ושכן המנהג שחברים מאמינים זה לזה. ומנהג ישראל תורה. עכ"ד. וע"ש. ודוק. ולהלן (סוף אות ט) כתב החזו"א להקל יתירה מזו, שלאחר שפלפל מי ראוי להתקבל להיות חבר, סיים בזה"ל: ומיהו כ"ז לענין לקבלו (להיות חבר) אבל לענין עיקר נאמנות (שנאמין לו כשאומר שהפירות מעושרים), כל אדם שענין המעשרות חמור בעיניו והוא נזהר בהן, הרי הוא נאמן בהן, "ואף אם אינו מגדל בניו לתלמוד תורה ואינו מניח תפילין". (ע' סוטה כב. ובחזו"א לעיל). ע"כ. גם להלן (אות יא ד"ה ובזה"ז) חזר החזו"א על מסקנתו הלזו גם לענין שביעית, וזל"ק: ובזה"ז שאין לנו חברים שקבלו דברי חבירות, בני אדם שאין בהם הפחיתויות הנזכרין במס' סוטה (כב.), ונזהרין באיסור שביעית, נאמנין עליה. וכ"ש אם הוא גמיר וסביר. וכן נוהגין. וכמו שכתבנו (באות ח) לענין דמאי. ע"כ. (וסבורני שכל הדברים נכפלו גם בחזו"א יו"ד (סימן מב). אך טרם נפנית לבדוק זאת לפרטיו). הנה מפורש לפנינו הכרעת הגאון החזו"א שבזמנינו א"צ לקבל דברי חבירות כדי להאמין לאדם על המעשרות. וטעם הדבר על הדרך שכתבנו. וראיתי במבוא לס' משפטי ארץ (ע' כד-כה) שכ'

בדעת החזו"א באופן אחר. ע"ש. והנלע"ד כ'. אלא שיש להעיר על מה שחידש החזו"א ז"ל ללא ראייה, שתקנת הדמאי נתקנה רק עבור היחידים. ולכאורה לא משמע הכי. ובודאי זה נגד מש"כ בתוס' הרא"ש (שבת יג). ע"ש. ומ"מ לדינא ביארנו בס"ד מטעמא אחרינא דהעיקר להקל בזה. איך שיהיה הנה מרן החזו"א מני"ר תנא דמסייע לן, שבזמנינו אין נוהגת תקנת הדמאי, ולכן א"צ קבלת דברי חבירות בזמנינו.

וכן בקדש חזיתיה להגאון הנודע כמוהרש"ז אויירבך זלה"ה שהכריע כן בשו"ת מנחת שלמה (סי' סב אות ג), שא"צ קבלת דברי חבירות בזמנינו. והובא במבוא למשפטי ארץ (ע' כו-כז). אלא שלענ"ד במחכתה"ר איכא למישדי נרגא בטעמי ההיתר אשר כתב. שהוא ז"ל שם כתב לחקור מה הטעם שכיום שומרי התורה מאמינים זל"ז לענין מעשרות למרות שהם לא קיבלו עליהם חבירות. וכתב ב' תירוצים. הא', דאפשר שהוא משום שדוקא בזמן חז"ל שקבעו סדר של קבלת חבירות לכן כל מי שלא קיבל עליו חבירות תיקנו להחשיבו כע"ה ואין מאמינים לו בזה, משא"כ בזמנינו שאין סדר כזה חוזר הדבר לדינו שכל מי שהוא בחזקת כשרות הוא נאמן וכו'. עכ"ד. ול"ז להבין מה נתינת טעם היא זו, דהא גופא קשיא מדוע בזמנינו א"צ לקבל חבירות. ועוד תירץ דחז"ל תקנו התקנה לפי זמנם שהיו רוב ע"ה מעשרין וחשו רבנן למיעוט, אבל בזמנינו המציאות היא שרוב ע"ה אינן מעשרין, ומאחר שהמציאות כעת שונה חזר הדבר לדינו שא"צ חבירות. וגם זה ל"ז להבין לפי קט שכלי, דמה בכך שהמציאות בימינו שונה (בפרט זה) ממה שהיה בזמן חז"ל, סוף סוף הרי שייך כעת הטעם של הגזירה הנ"ל, ועוד במכ"ש, ויש לדמות זאת להא דקי"ל שאין תקנות חז"ל בטלות אף בהיבטל טעמן. סוף דבר לפי קט שכלי ל"ז לירד לסוף דעת הגרשז"א נ"ע. ועכ"פ לענין הלכה אנן נמי הא אסיקנא לעיל דהאידנא א"צ לקבל דברי חבירות. ושכן הכריע הגאון מופה"ד שלפנינו החזו"א זלה"ה. ולכן בזמנינו יש לסמוך ולהאמין לכל אדם שידוע לנו ומוחזק שהוא זהיר בענין המעשרות כשאומר על הפירות שהם מעושרים, אף שלא קיבל עליו דברי חבירות. ומכאן תשובה מוצאת למש"כ במבוא לס' משפטי ארץ (עמוד כו והלאה). ע"ש.

והנה ראיתי עוד במבוא למשפטי ארץ (בעמוד כה) שחושש אולי יש במשגיח כשרות את הפחיתויות של ע"ה, ואין לסמוך עליו כלל. ולענ"ד בהכשרים החרדיים המהודרים בודאי הגמור שאין מקום לחששות כאלו כלל ועיקר. ואם דיבר לענין הכשרי "הרבנות" כבר כתבנו בתחילת דברינו שאין לנו עסק עמהם. ומש"כ שם עוד לחוש שמא המשגיח כשרות אינו נוהג כחבר בענין תרו"מ, מלבד שגם בזה כמדומני שאין לחשוש את המשגיחים בהכשרים החרדיים, גם בני"ד שהוא מקבל משכורת בכל אופן שהוא אדם שעכ"פ מוחזק בכשרות יש לסמוך עליו, וכדביארנו לעיל בס"ד דבכה"ג הוי בכלל חזקה דאומן לא מרע אומנותיה. גם מש"כ שם לעיל מיניה בשם החזו"א (דמאי סי' יג אות ח), דנראה מזה שלדעת החזו"א אין לסמוך על הפרשת המשגיח כשרות. לא דק, כי החזו"א שם מיירי במקום "שכפי הנשמע" מעשרין שמה ע"י משגיח ממונה. ע"ש. ואין ללמוד מזה למקום שיש משגיח כשרות מהימן הממונה על זה. גם מה שהוסיף החזו"א שם עוד טעמים להיתר, אינו לעיכובא, רק לרווחא דמילתא. ואתה תחזה וכבר הבאנו לעיל דברים מפורשים בזה מהחזו"א. וכן עיקר

מהנעשה במכון

יום עיון בנושא שביעית למנהלי מחלקות כשרות במועצות הדתיות, נערך מטעם המכון למצוות התלויות בארץ,

המכון למצוות התלויות בארץ שבמושב בית עוזיאל, בראשותו של הרה"ג שניאור ז. רווח שליט"א, קיבל על עצמו להחדיר מודעות לקיומה למהדרין של מצות השמיטה, הבאה עלינו לטובה בשנה הבאה – שנת תשס"א. במסגרת זו מקיים המכון ימי עיון והרצאות בכל רחבי הארץ.

ביום א' האחרון, הוזמנו ליום עיון בנושאי יסוד בשמיטה, כל מנהלי מחלקות הכשרות בארץ. הכינוס התאפיין בהתענינות מרובה המוכיחה עד כמה הנושא קרוב לליבם של הרבנים החפצים אף הם לשמור ולקיים, ולהעביר לציבור אותו הם משרתים, את המסר ההלכתי והרעיוני של מצות השמיטה.

את הכנס פתח הרה"ג רבי אברהם יוסף שליט"א – רבה של העיר חולון – בשיעור מאלף ואקטואלי, בנושא: הפרשת תרומות ומעשרות בשנת השמיטה, שכידוע לדעת מרן הב"י יש להפריש תרומות ומעשרות בשנת השמיטה מיבולי נכרים (שנתמרחו ע"י ישראל). הרב אברהם יוסף שליט"א תיאר את המאבקים שהיו לו בנושא זה, עם גורמים כשרותיים אחרים.

הרה"ג ש.ז. רווח שליט"א יו"ר המכון, מסר שיעור מקיף בנושא "אוצר בית דין", ובו הסביר את היסודות ההלכתיים של אוצר בית דין, ואת המשמעות הכלכלית של קיומו.

רבה של העיר חיפה – הרב שלוש שליט"א – נשא שיעור עמוק ומענין על הבאת ביכורים בשנת השמיטה, תוך כדי משא ומתן ביסודות השמיטה.

לאחר תפילת מנחה וארוחת צהריים, שמעו הרבנים שיעור בנושא: "היתר המכירה – יסודות הלכתיים והיסטוריים" מהרב יהודה אדרי, מנהל מדרשיית לה"ב שע"י המכון. את יום העיון חתם הרה"ג רבי שלמה עמר שליט"א אב בית הדין בפתח תקוה ומורה דרכו של המכון – בשיעורו המאלף והמעמיק בביאור דעת הרמב"ם במהות מצות השמיטה.

הרבנים, שהפיקו תועלת מרובה מיום העיון, גילו דעתם על רצונם בימי עיון נוספים.